CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE REİSÜ'L KURRÂLIK:

GÖNENLİ MEHMET EFENDİ'NİN KIRAAT

İLMİNE KATKILARI

Mehmet DİNÇ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

# CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE REİSÜ'L KURRÂLIK: GÖNENLİ MEHMET EFENDİ'NİN KIRAAT İLMİNE KATKILARI

**Mehmet DİNÇ**

**T.C.**

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir**

**2018**

**T.C.**

**ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

**Mehmet DİNÇ tarafından hazırlanan Cumhuriyet Dönemi Reisü'l Kurrâlık; Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat ilmi ne Katkılarıbaşlıklı bu çalışma (…./…./…….) tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Temel İslam BilimleriAna Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.**

**Başkan .....**

**Üye ……**

**(Danışman)**

**Üye ……..**

**ONAY**

**…/ …/ 200…**

**(İmza)**

**(Prof. Dr. Nurullah UÇKUN)**

**Enstitü Müdürü**

02/07/2018

## ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

**Mehmet DİNÇ**

# ÖZET

## CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE REİSÜ'L KURRÂLIK GÖNENLİ MEHMET EFENDİ'NİN KIRAAT İLMİNE KATKILARI

**DİNÇ, Mehmet**

**Yüksek Lisans-2018**

**Temel İslam BilimleriAna Bilim Dalı**

**Danışman**: Prof.Dr. Ali Rıza GÜL

Bu çalışmada kıraat ilmi ve kıraat ilminin geçmişten günümüze kadar olan serüveni bağlamında kıraat ilminin tanımı, tarihçesi ve kıraat ilminin islam toplumundaki yeri gibi konular işlenecektir. İslâm âlimlerinin kıraat ilmi açısından yapmış olduğu faaliyetler ve sosyo-kültürel yapıya etkileri açıklanarak Cumhuriyet döneminde meydana gelen din anlayışı tipolojilerini ortaya çıkarma hedeflenmiştir. Çalışmada örneklem hedefi olarak Cumhuriyet döneminde yaşamış, bölge içerisinde yetişmiş ve Diyanet bünyesinde çalışmış olan Gönenli Mehmet Öğütçü Hoca Efendi seçilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde kıraat ilmi nin tanımı, tarihçesi, önemine değinildikten sonra Osmanlı Dönemi içersinde kıraat ilmi nin önemine ve Osmanlı Dönemi Kıraat âlimlerinin kıraat ilmi ne katkıları incelenmiştir. İkinci bölüme gelindiğinde ise Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde öne çıkan Kıraat âlimlerinin dini ve sosyal alan ile toplum üzerindeki etkileri ele alınarak, Cumhuriyet Döneminde kıraat ilmine verilen önem ve kıraat ilmi için yapılan çalışmalara değinilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde; Cumhuriyet döneminde yaşamış, Türkiye'nin kıraat ilmi merkezi olarak kabul edilenİstanbul'da yetişmiş ve Diyanet bünyesinde muhtelif resmi görevler ifa etmiş Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, kişiliği, resmi görevleri, kıraat ilmindeki yeri ve Reisu'l-kurrâlığı gibi konulara değinilmiştir.

**Anahtar Kelimler:** Gönenli Mehmet Öğütçü, Cumhuriyet Dönemi, Kıraat İlmi, Kâri, Reisu'l-Kurrâ,

## ABSTRACT

**THE CONTRIBUTIONS OF REİSÜ'L KURRA GÖNENLİ MEHMET EFFENDI TO THE KIRAAT SIENCE REPUBLIC PERIOD**

**DİNÇ, Mehmet**

**Master Degree-2018**

**Department of Basic Islamic Sciences**

**Supervisor:** Prof.Dr. Ali Rıza GÜL

In this study, the topics such as the definition of Qiraat science, the history and the place of Qiraat science in the Islamic society will be handled in the context of the adventure of Qiraat and Qiraat 's identity. It was aimed to reveal the typologies of religious understanding that had occurred during the Republican period by explaining the activities that Islamic scholars made in terms of Qiraat science and the effects on socio-cultural structure. Gönenli Mehmet Öğütçü who lived in the Republican period as a sample in the study and who was educated in the region and worked in the field of Religious Affairs was chosen by Hoca Effendı.

In the first part of the work, the definition of Qiraat science, its history, the importance of Qiraat 's science in the Ottoman period and the contributions of Qiraat scholars of the Ottoman period to the Qiraat scholarship were examined. On the occasion of the Second Division, the religious and social field of Qiraat scholars, who were prominent during the transition period from the Ottoman Empire to the Republic, and the effects on the society were examined and the importance given to Qiraat scholarship in the Republican periodand the works done for Qiraat scholarship were mentioned. Working lived during the Republic in the Third Division, Turkey's Recitation science center as was grown in Istanbul accepted and Gönenli who have carried out several official positions in the Department of Religious site Mehmet Counselor of the teacher's life Lord, his personality, his official duties, such as the location of the Recitation scientific and Reisü'l Kurralık of issues have been addressed.



**Key Words:** Gönenli Mehmet Öğütçü, Republican Period, Qur'an Recitation, Kâri, Reisu'l-Kurrâ

## İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... v

ABSTRACT ..... vi

İÇİNDEKİLER ..... vii

TABLOLAR LİSTESİ ..... x

KISALTMALAR LİSTESİ ..... xi

ÖNSÖZ ..... xii

GİRİŞ ..... xii

1. BÖLÜM

## ANA HATLARIYLA KIRAAT İLMİ

1.1. KIRAAT İLMİNİN TANIMI……4

1.2.KIRAAT İLMİNİN TARİHÇESİ……...7

1.2.1.Kıraat ilmi nin Doğuşu ..... 10

1.2.2.Kıraat ilmi nin Gelişmesi ..... 11

1.2.2.1.Sahabe Dönemi ..... 13

1.2.2.2.Tabiun Dönemi ..... ……..16

1.2.2.3.Sınırlama Dönemi ..... 17

1.2.2.4.On İmam Dönemi ..... 19

1.3.KIRAAT İLMİNİN ÖNEMİ ..... 21

1.4.KIRAAT İLMİNİN İSLAM TOPLUMUNDAKİ ROLÜ ..... 20

1.5.OSMANLI DÖNEMİ'NDE KIRAAT İLMİ ..... 21

1.6.OSMANLI DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKAN KIRAAT ÂLİMLERİ ..... 23

1.6.1.İmam Cezeri (1350-1429) ..... 24

1.6.2. Ahmed Cemalaeedin İbni Mesud Konevi ( ? – 1331) ..... 25

1.6.3.Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi (1416-1488) ..... 25

1.6.4.Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîri (? -1598) ..... 26

1.6.5.Mehmed Avfi Efendi..... 26
1.6.6. Yûsuf Zâde Abdullah Hilmi Efendi (1674- 1754)..... 28

## 2. BÖLÜM

## CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÖNEMLİ KARİLER

2.1.CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KIRAAT İLMİ..... 29
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKAN KIRAAT ÂLİMLERİ ..... 41
2.2.1.Zekâi Zâde Hafız Ahmed Irsoy (1869-1943)..... 43
2.2.2.Üsküdarlı Ali Efendi (1885-1976)..... 44
2.2.3.Hafız Hasan Akkuş (1895-1972)..... 45
2.2.4.Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Efendi (1901-1980)..... 46
2.2.5.Gönenli Mehmet (Öğütçü) (1903-1991)..... 47
2.2.6.İsmail Hakkı Bayrı (1905-1972)..... 48
2.2.7.Hafız Rahmi Şenses (1906-1972)..... 49
2.2.8.Abdurrahman Gürses (1909-1999)..... 49
2.2.9.Ahmet Arslanlar (1920- )..... 50
2.3.CUMHURİYET DÖNEMİ KIRAAT ÂLİMLERİNİN DİNİ VE SOSYAL ETKİLERİ..... 51

## 3. BÖLÜM

## GÖNENLİ MEHMET EFENDİ VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

3.1.HAYATI..... 60
3.2.EĞİTİMİ..... 61
3.3.KİŞİLİĞİ VE GÖREVLERİ..... 63
3.4.İSLAM İLİMLERİNDEKİ YERİ..... 68
3.5.KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ..... 69

3.5.1.Hocaları……..70
3.5.2.Talebeleri …….....70
3.5.3.Mensubiyeti/Tariki..... 73
3.5.4.Kıraat ilmi ne Katkısı..... .... 73
3.6.DİNİ - SOSYAL FAALİYETLERİ……..74
3.7.REİSÜ'L KURRÂLIĞI…….79

SONUÇ……...88
KAYNAKÇA…….94

## TABLOLAR LİSTESİ

**Tablo 1:**Tashih-i Huruf Kursu Altı Aylık Dersleri ve Kredileri ……..…… 37

**Tablo 2:**Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Rehber Öğreticiler Kursu mezun olan kursiyerlerin sayıları ve mezun oldukları kurs merkezleri ……40

## KISALTMALAR LİSTESİ

| | |
|---|---|
| **a.s.** | : aleyhisselam |
| **b.** | : bin |
| **bkz.** | : bakınız |
| **C.** | : Cilt |
| **c.c.** | : celle celaluhu |
| **çev.** | : çeviren |
| **DİB** | : Diyanet İşleri Başkanlığı |
| **H.** | : Hicri |
| **Hz.** | : Hazreti |
| **haz.** | : hazırlayan |
| **M.** | : Miladi |
| **M.E.B** | : Milli Eğitim Bakanlığı |
| **neş.** | : neşreden |
| **no.** | : numara |
| **nşr.** | : neşriyat |
| **ö.** | : ölüm |
| **r.a.** | : radıyallahu anh |
| **r.h.** | : rahmetullahi aleyh |
| **S.** | : Sayı |
| **s.** | : sayfa |
| **s.a.v.** | : sallallahu aleyhi ve sellem. |
| **ss.** | : sayfa aralığı |
| **TDV** | : Türkiye Diyanet Vakfı |
| **DİA** | : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi |
| **TODAİE** | : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü |
| **vb.** | : ve benzeri |
| **vd.** | : ve devamı |
| **yy.** | : yüzyıl |

## ÖNSÖZ

Mutlak hakikatin yegâne mümessili olan Hazret-i Kur'an'ı inzal buyurarak insanlara dünya ve ahiret saadetinin kapılarını açan Allah-ü Teâlâ'ya hamd-ü senalar, bu mübarek kitabı tebliğ eden Resül-i Ekrem (s.a.v)'e, O'nun al ve ashabına selat-ü selam olsun.

Âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c) tarafından insanlığa gönderilen Kur'an'ın manası ve lafzı ilahi bir koruma altına alınmıştır. Müslümanların hayat rehberi olan Kur'an'ın manasını iyice anlamak, hükümlerini hayatımızın uygulama alanına koymak ne denli önemli ise kıraatininde doğru bir biçimde icraedilmesi o denli önem arz etmektedir.

Kıraat ilmi Kur'an'ı anlam ve mana yönüyle ele alan bir ilimdir. Dolayısıyle Kıraat ilmi Kur'an'ı anlama ve okuma konusunda önemli bir yere sahiptir. Kur'an için Kıraat ilminin önemi, Hz. Muhammed'in Kur'an ile müjdelenmesinden sonra her dönem önemini muhafaza etmiştir. Birçok bakımdan muciz olan Kur'an, tilaveti ve kıraati yönüyle de mucizdir. Bu çalışmanın amacı Kıraat ilmini anlamak, Kıraat ilminin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi serancamını öğrenmek ve Kıraat ilminde önemli çalışmalara imza atmış Reisû'l-Kurrâ Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat ilmi konusunda yaptığı faaliyetleri incelemektir.

Öncelikle tez çalışmam boyunca benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bilgi ve donanımı ile bana sürekli ışık kaynağı olan, tez danışmanlığımı üstlenen çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali Rıza GÜL'e, tezimi inceleyerek bana tavsiyelerde bulunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Yunus Araz'a, tezi yazarken teknik yönden çok yardımını gördüğüm kıymetli arkadaşım Samet Kara'ya sonsuz şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

**Mehmet DİNÇ**

**Eskişehir/2018**

# GİRİŞ

Kıraatler konusu, Kur'an ve tefsir tarihinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Farklı kabilelere ait lehçesel özellikler ile Kur'an'daki bazı kelimelerin yerine kullanılan lafızlar bir kısım ayetlerin tilavetinde bizzat Hz. Peygamberin izniyle ilk olarak yedi harf kapsamında yer bulmuştur.

Kıraat ilmi, Hz.Muhammed (s.a.v.)'den sonra ortaya çıkan bir olgudur. Kaynaklara bakıldığında Kıraat'in Hz. Muhammed'in insanlara vahyi tebliğ ettikten sonra Müslümanların kendi lehçeleriyle okumasıyla başlayan bir durum olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed'den sonra kıraat tartışmalarının başladığını söylemek mümkündür.

Hicri I. asrın sonlarıyla II. asrın başlarında başlayan bu tartışmalar, bugün dahi yerini korumaktadır. İslamiyetin yayılması ve islam dininin daha çok insana hitap etmesiyle birlikte, başka kültürlerle diyalog kurulup, demografik yapının birbiri ile kaynaşması sonucunda siyasi ve sosyal karmaşaların yaşanmaya başlandığı Hicri I. ve II. asırlar kıraat tartışmalarının zirve noktası olmuştur. Hicri III. ve IV. asırlar arasında ise yedi kıraat kabul edilip resmiyet kazanmıştır.

Bu yedi kıraatin kabul edilmesinden sonra bir derleme dönemi olarak kabul edilebilecek Hicri V ila VIII. asırlar arasında dahi metodolojik, dilsel ve tarihsel açılardan kıraat tartışmalarının az da olsa süre geldiği bilinmektedir. Bu tartışmaların X. asırdan sonra sona ermesiyle birlikte kıraat ilmi, modern döneme kadar durgunluk yaşamıştır. Eğitim öğretim faaliyetlerinde kurumsal yapının islam eğitim sisteminde de uygulanması ve islami ilimlerin bu sisteme göre şekillenmeye başlanması ile ne yazık ki kıraat ilmi durağanlığa terk edildilmiş ve son dört asır bu durağanlığı korumuştur.

Cumhuriyet dönemi türkiyesi bu durağanlığın yoğun bir şekilde yaşandığı dönemdir. Bu nedenle kıraat ilminin ve reisu'l-kurrâlık makamının derinlemesine incelenmesine ve cumhuriyet dönemi türkiyesindeki yerinin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. O günleri iliklerine kadar yaşayan dönemin önemli kârilerinden olan Gönenli Mehmet Efendinin o dönemdeki kıraat ilmi çalışmaları ve reisü'l kurralık makamını daha sağlıklı değerlendirmemize yeterli katkı sunacağı izahtan vârestedir.

Bu çalışmamızda kıraat ilminin hz. peygamberden günümüze kadar gelen serancamı, Osmanlı döneminde anadoluya ilk kez nasıl girdiği, Osmanlıdaki önemli kârileri, akabinde cumhuriyet dönemi türkiyesinde nasıl bir gelişme gösterdiği, dönemin önemli kârilerini, reisu'l-kurrâlık makamında kimlerin bulunduğunu, gerekli şartları, özellikle tezimizin asıl konusu olan Gönenli Mehmet Efendinin kıraat ilmindeki yeri ve kıraat ilmine katkıları ana hedefimizi oluşturmaktadır.

Ülkemizde kıraat alanında farklı akademik çalışmalar yapılmış, fakat cumhuriyet döneminin önemli kârileri hakkındaki çalışmalar yok denecek kadar az olmuştur. Bu bakımdan biz de döneme damgasını vurmuş, uzun yıllar reisu'l-kurrâlık makamında bulunmuş, resmi ve gayri resmi birçok hizmette bulunmuş, yetiştirdiği talebeler vasıtasıyle ülkenin farklı yerlerine kıraat ilmini götürmüş Gönenli Mehmet Efendiyi bütüncül bir yaklaşımla ele almanın ve o dönem içersindeki yerinin tesbitinin zorunlu olduğu kanaatini taşıyoruz.

Çalışma literatür taraması tekniği ile yapılarak, daha önce kıraat ilmi ve kıraat ilmi çerçevesinde yapılan çalışmalardan esinlenerek hazırlanmıştır. Konusunda uzman kişilerden yardım alınarak hazılanan tez çalışmasında, kitap, dergi, makale ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır.

Tezimizin birinci bölümünde kıraat ilminin tarihi serüveni açıklanacak ve buna bağlı olarak kıraat ilminin islam toplumu üzerindeki etkisine değinilecektir. İslam'a VI asır boyunca bayraktarlık yapmış olan Osmanlı Devleti döneminde kıraat ilminin önemi ile Osmanlı Devleti'nde öne çıkan kıraat âlimleri incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde kıraat ilmine verilen öneme yine bu dönemde yaşamış kıraat ilminin önde gelen isimlerine ve kıraat âlimlerinin dini ve sosyal alan üzerindeki etkilerine değinilecektir. Böylece tezimizin ana eksenini oluşturacak olan "Gönenli Mehmet Efendi ve Kıraat ilmindeki Yeri" başlığına zihinsel bir altyapı hazırlamaya çalışılacaktır.

Son olarak üçüncü bölümde Cumhuriyet Dönemi'nde kıraat ilmine büyük katkıları olan ve reisu'l-kurrâlık makamında uzun yıllar görev ifa eden Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatı, ailesi, eğitimi, yaşadığı dönem, kıraat aldığı hocalar, talebeleri ve kıraat ilmindeki yeri, dini ve sosyal faaliyetleri incelenecektir.

Çalışmamızın son safhasına gelindiğinde ise reisü'l kuralığın şartları, cumhuriyet dönemindeki reisu'l-kurrâlar, Gönenli Mehmet Efendi'nin reisü'l-kurrâlık makamında görev süresince yaptığı faaliyetleri açıklanarak çalışmamız sona erecektir.

# 1.BÖLÜM

# KIRAAT İLMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TANIMI

## 1.1.KIRAAT İLMİNİN TANIMI

Kıraat; kelime olarak Arapça'da ''ka-ra-e'' kök fillinden türemiştir. Bu kök lügatte bir araya getirme, okuma, toparlama ve teleffuz etme anlamlarına gelmektedir. Ayrıca zamanın geçmesi, kadının regl olması ve/veya reglden temizlenmesi, reglden kesilmesi, dişi hayvanın gebe olması ve dişi hayvanın doğurması, bazı şeyleri biriktirip birbirine katmak anlamına gelmektedir. Okumak, takip etmek, söylemek anlamları da mevcuttur. Ancak bu bahsedilen kökün okumak ve takip etmek anlamında kullanılması, Kur'an'ın nazilinden sonra yaygın hale gelmiştir.[1]

Kutsal kitabımız Kur'an'a bakıldığında kıra'at kelimesi ya da kıra'at biçiminde kırık çoğulu, herhangi bir surede yer almamaktadır. Bunun sebebi iseyüksek okuma anlamını veren kara'te (قرأت) kara'na (قرأْنَا) kuri'e (قُرأ) li takra'ahü (لِتَقرَ ئَه) ve ikra (إقرأْ)'biçiminde olan fiil kiplerinde ve kur'ane'l- fecr (وَقرآن الفجر), kur'aneh (قُرآنه) biçiminde masdar olarak birçok defa geçmesidir. Bunlara ek olarak diğer kaynaklara bakıldığında, kıraat kelimesinin "bir araya getirmek, toplamak" anlamlarının da mevcut olduğu görülmektedir.

Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v) 'den sonra, kavram olarak anlamı büyük ölçüde netleşmiş kıraat kelimesi, Kur'an ilimleri ıstılahı olarak birbirlerine yakınlık gösteren muhtelif farklılıklarla karşımıza çıkmaktadır. Ebü'l- Beka el-Kefevi (ö. 1095/1684), Kıraat ilmi ; "Okuma esnasında kelime ve harflerden bir kısmını diğerine eklemek ve katmaktadır" diye ifade ederken, Rağıb el- İsfahani (ö. 425/1034 civarı) "Tertilde harf ve kelimeleri birbirine katmaya denir''şeklinde tanımlamıştır.[2] Taşköprizade Efendi'nin kıraat kavramı hakkındaki ifadesi ise; "Mütevatir ihtilaf vecihleri bakımından Allah kelamı olan Kur'an-ı Kerim'in nazmının şekillerinden bahseden bir ilim dalıdır"[3] biçimindedir. Abdülfettah el-Kadi'nin kitabında Kıraat ilmi tanımı ise "Kendisiyle Kur'an kelimelerinin nasıl

[1] Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa, 2004, s. 21.
[2] Ebü'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî el-Kefevî, *el-Küffiyât*, Beyrut 1993, s. 703.
[3] Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 20-23.

söyleneceğini ve eda yollarını ihtilaf veya ittifak suretlerinden biri ile ve her bir veçhi nakleden kimseye nispet ederek bilmektir" şeklindedir.

Kıraat ilminde büyük bir âlim olan İbnü'l- Cezeri'nin tanımı; "Kur'an ayetlerinin nasıl okunacağını ve ravilerine nispet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.[4]

Kıraat ilminin konusu, Kur'an'ın en netameli konularının başında gelmektedir. Bu durumun nedeni, kıraat farklılıklarına kaynak gösterilen yedi harf olgusunun net bir şekilde izah edilemeyişindenkaynaklanmaktadır. Bazı âlimler, yedi harfi "müteşabih" ve "müşkil" olarak iki kategori içerisinde değerlendirmiştir. Suyuti'nin (ö. 911/1505), "Bana göre bu konu müteşabihattan olup te'vili bilinemez" biçimindeki açıklaması ile İbn Sa'dan en-Nahvi'nin (ö. 231/846); "Bu, müşkülolup anlamı ise bilinmemektedir" biçimindeki açıklamaları konuya açıklık kazandırmaktadır. Birçok rivayette yedi harf ruhsatının mevcudiyetinden bahsedilmiş fakat bu ruhsatların tam olarak hangi anlama geldiği ve bu ruhsatların muhteviyatı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Nitekim bu hususta Hz. Muhammed tarafındanyapılan herhangi bir açıklamanın olmaması, Suyuti ile İbn Sa'dan gibi bazı âlimlerin düşüncelerini haklı çıkarmıştır. Bakıllani'nin ifade ettiği gibi Hz. Muhammed Kur'an'ı yedi harf üzere nazil olduğunu haber vermekle birlikte sahabelere Kur'an'ı aktarırken okumuş olduğu kıraat'in, yedi harf içinden neye tekabül ettiğini bildirmemiş olması bu sonucu ortaya çıkarmıştır. Bu bahsi geçen durum; "Yedi harfin ne olduğunu bilemiyoruz. Ancak bize nasıl öğretilmiş ise öyle okuyoruz. Çünkü kıraat sünnettir/gelenektir"biçiminde değerlendirilmektedir.[5]

Kıraat ilmi, Kur'an ilimlerinin arasında önemli bir yere sahiptir. Tefsir ilmi ve diğer ilimlerle de kuvvetli bir bağa sahip olan Kıraat ilmi, sahip olduğu bu konumuile doğru anlaşılması açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun için mevcut rivayetlerin güvenirlikleri tespit edilip, tespit edilmiş her rivayetin usullerini ve esaslarını araştırarak, sonuçlara ulaştıktan sonra doğru kaynakların muhafaza edilmesi gerekmektedir.

[4] Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 12
[5] Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi Ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi,* Otto Yayınları Ankara, 2016, s. 13-15.

*"Kıraet/h"* kelimesi, "karee'' (قرأ) (yekruu ve yekreu), ( يقرَؤْveيقرُؤْ)'nin 'fiale' vezninde kelimelerinden biridir. Aynı kökten olmaları nedeniyle Kur'an ve Kıraat, 'k-r-e'nin türevleri şeklindedir.

Kıraat'in kelime anlamı ise; "(mektüb/yazılı halde bulunan) bir metnin harflerini ve kelimelerini birbirine katarak/birleştirerek okumak, bir şeyi baştan sona kadar (hepsini bir bütünlük içinde) okumak; husüsiyle Kur'an'ı tümüyle telaffuz etmek, onu yüzünden veya ezbere ağır ağır (tertil ve tecvid üzere) okumaktır"şeklinde ifade edilmektedir.

*"K-r-e (okumak)"* kökünden türemiş sözcüklerin, Kur'an'da farklı kullanım alanları mevcuttur. Fakat daha önemlisi, Kur'an ile ilişkili konulardan biri ve bilimsel bir mevzu olması hasebiyle kıraatten ne anlaşıldığının vüzuha kavuşturulması oldukça mühimdir.

Kıraaat'in kavramsal tanımı; "Allah'ın Kitabı'nın okunuşu hakkındaki farklı uygulama biçimleri (kıraat vecihleri)ni, isnad kriterlerine uyarak bilmektir" şeklindedir.[6]

Bu anlamda "Kıraat ilmi, öyle bir ilimdir ki; onun sayesinde insanoğlu, Kur'an'ın lügat ve i'rab yönünden telaffuzuyla veya onu kelimelerinin seslendirilmesiyle hazf- isbat (kaldırma-koyma), tahrik- iskân (harekeleme-sakin kılma), fasl- vasl (ayırma- birleştirme) gibi hususları kavrar; dolayısıyla Kıraat ilmi ile uğraşmış olan kişi, bu ve benzeri ittifak ve ihtilaf noktalarını nakledenlere dayandırarak Kıraat ilmi ni öğrenmiş olur."

Hülasa kıraat:"Kur'an-ı Kerim içerisindeki kelimelerin fonetiğinin ne biçimde olacağını kendisine konu edinmiş ve bu yöndeki farklı rivayetleri bünyesinde cem eden ve bunları nakledenlere isnad etmişbir bilim dalıdır.''[7]

Kıraatin konusu, Kur'an-ı Kerim kelimeleridir. Bundan dolayı Kıraat ilmi, med, kasır ve nakil gibi birçok konuya değinmektedir.

Kıraat kelimesinin terim anlamını ise İbnü'l- Cezeri; "Kur'an'ı Kerim kelimelerinin okunuş keyfiyetinin bilinmesidir." olarak ifade etmektedir.

[6] Yusuf Alemdar, Kıraatlerin Ortaya Çıkışı Meselesine Yeniden Bir Bakış, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. VIII, S. 2, 2004, s. 143.
[7] İsmail Karaçam, *Kur'an'ıKerim'in Nüzulü Ve Kıraati*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016, s. 235.

Abdulfetah el-Kadı (ö.h. 1403) ise, Kıraat ilmini "Kur'an-ı Kerim kelimelerinin telaffuz keyfiyetini ve eda biçimini bilme" şeklinde ifade etmektedir.

Zürkani (ö.h. 1367) ve Menna'u'l Kattan'da ise "Kıraat ilmi imamlarından birisinin, Kur'an-ı Kerim kelimelerinin telaffuzunu başkalarının hilafına olacak şekilde yapmasıdır" şeklinde tanımlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim ilimlerinin arasında Kıraat ilmi, mühim bir yere sahiptir. İlk başta Tefsir, Resmü'l-Mushaf, Vakf-İbtida ve Addü'l- Ay (Ayet sayıları ile ilgili olan bir ilim) ile güçlü bir bağı vardır.

Bu ilmin önemsenmemesi ve uzmanlarının yetişmemesi, bu ilme bağlı olarak çıkarılan dini hükümlerle, bazı fıkhi konuların isnadlarının zayi olmasına ve bunlardan faydalanma noktasında mühim sıkıntılara sebebiyet verir.[8]

## 1.2.KIRAAT İLMİNİN TARİHÇESİ

Hz. Muhammed, Hicri 610 senesinde indirilmeye başlanan ayetleri, sahabeler arasında kâtiplik yapan kişilere kaydettirmiştir. Vahiy kâtiplerinin yazmış olduğu ayetleri daha sonraki zamanlarda titizlikle kontrol edip o zamana kadar nazil olmuş ayetleri, her yıl düzenli olarak Ramazan ayında baştan başlayarak Cebrail'e sunduğu yazılı kaynaklarda belirtilmiştir. Vahiy meleği Cebrail (a.s) Hz. Muhammed'e indirilen vahyin Kur'an'ın hangi bölümünde yer alacağını söylemiştir.[9]

Birçok farklı maddenin üzerine yazılmış olan Kur'an ayetlerinin inmesi, Hz. Muhammed hayattayken devam ettiğinden, Hz. Ömer, Ali, Übey ve Mes'ud gibi birkaç sahabenin kendilerine özgü farklılık gösteren kişisel nüshalarından başka bu çeşitli maddeler üzerine yazılmış ayetler, o zaman kitap haline getirilememiştir. [10] Yemame savaşında yaşanılan şiddet ve zor durumları Hz. Ömer şu şekilde anlatmaktadır: "Resulüllah'ın ashabı Yemame'de, sineklerin pervanelerin ateşine yapışarak düşüp ölmeleri gibi, ölüyorlardı.''[11]

Kur'an'ı muhafaza eden Kurrâ'nın büyük bir kesiminin Yemame'de şehit düşmesiyle ve ileride buna benzer başka olayların da meydana gelebileceği

[8] Emin Işık, ''Hamid b. Abdülfettah el-Paluvi Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri Ve Zübdetül-İrfan Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı Ve Tahkiki'', Marmara Üniversitesi, (Basılmış Doktora Tezi), İstanbul,1999, s. 28
[9] Birışık, *Kıraat İlmi Ve Tarihi*, s. 33.
[10] Karaçam, *Kur'an'ıKerim'inNüzulü Ve Kıraati*, s. 167-168.
[11] Alemdar, *Kıraatlerin Ortaya Çıkışı*, s. 152.

ihtimaline binaen Kur'an'ın yok olacağını düşünen Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'e Kur'an'ı cem' etmek için başvurduğunda, Hz. Ebubekir önce tereddüt etmiş fakat Hz.Ömer'in isabetli görüşü karşısında Allah O'nun da kalbine bir sekinet vermiş ve Hz. Ebu Bekir bu görevi Zeyd b. Sabit'e vermiştir.[12]

Başlangıçta karşılıklı konuşma ile ahzedilmiş olan kıraatlerde arzulanan birlik ve beraberliğin bulunamaması, herkesin hocasından öğrendiği biçimde Kıraat ilmini öğretmesi, ilerleyen dönemlerde problemlere yol açarak itilafların artmasına neden olmuştur. Hz. Osman'ın Mushaf'ın kopyasını çoğalttırıp, mevcut kıraatler hakkında derin bilgisi olan Kur'an hocalarını belli başlı İslam merkezlerine göndermesi ile Kıraat ilmi başlamıştır. Çoğaltılmış olan Mushaf'lar, noktasız ve harekesizdir. Bundan dolayı her şehir Mushaf'ını, Nebi'nin ağzından çıkmış kıraati duymuş olan sahabeden öğrendikleri şekilde okumuşlardır.

Şehir halkı içinde olan birtakım zatlar, kıraatlere sahip olunması ve aktarılması konusunda gece gündüz çalışıp temayüz etmişlerdir. Daha sonra Kıraat ilmi alanında temayüz etmiş bu kişiler, Kıraat ilmini sem-i ve arz yolu ile birlikte Resulüllah'den almış sahabenin yerine, Kıraat'i öğreten kişiler olarak yer almışlardır.

Kıraat ilmi, yedi harf ile birlikte Hz. Muhammed döneminden başlayarak devam etmiş bir kavramdır. Hz. Muhammed zamanında Kur'an nazil olurken, Medine'nin son zamanlarında yedi harf meselesi ortaya çıkmıştır. Nazil olan ayetler, Hz. Muhammed'in himayesinde farklı biçimlerde okunmuştur. İndirilmiş olan ayetler, bir yandan Hz. Muhammed'in hafızasında toplanırken, kendisi için oluşturulmuş özel metinlerde mevcuttur.[13] Bu süre zarfında inmiş olan vahiylerin, sahabelere gösterdiği öğretim metodu da ihmal edilmemelidir. Bu şekilde vahyin süreci tamamlandığı zaman metin yazı şeklinde olarak, yazı ve hıfz ile birlikte kaydedilmiştir.[14]

Kıraat ilmi, Kur'an'ın inmesinden sonra ortaya çıksa da, Kur'an ile doğrudan ilişkili ve Kur'an'ın Arap dilinde olması, kendine has okunuş biçimlerinden bir bölümünün Araplar tarafından Kur'an'dan önce de uygulanması,

[12] Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Nüzulü Ve Kıraati*, s. 167-169.
[13] Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Nüzulü Ve Kıraati*, s. 243-244
[14] Muhammed, Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (çev: Salih Tuğ), I-II, İmaj Ajans, Ankara, 2003, C. II. s. 77.

Kıraat ilminin köklerinin öncelere uzandığını göstermektedir. Yedi harfin Arap lehçeleriyle ilgisi olması münasebetiyle Kıraat ilmi aynı şekilde de Arap dili tarihiyle de yakından alakalıdır. Bu nedenle ilk zaman dilcilerinin büyük çoğunluğu Kıraat âlimlerinden oluşmaktadır.

Yedi harfin mazrufunu oluşturan farklılıkların neler olduğunu ve ne türden uyuşmazlıklar içerdiği hakkında Hz. Muhammed'den açık bir şekilde gelen nakil bulunmadığı için islam ümmeti hiçbir zaman malum konuda fikir birliğinde olamamış[15]ve bu durumda birçok farklı görüşün ortaya çıkması gibi bir sonucu tevlit etmiştir.

İbnu'l- Arabî (ö. 543/1148), "Yedi harfin anlamı ile ilgili ne bir nass ne de bir rivayet varit olmuştur; bu yüzden insanlar onu tespitte ihtilaf etmişlerdir" cümlesini dile getirirken bu gerçeği işaret etmektedir. Kurtubi (ö. 671/1272) ise yedi harf ile birlikte nelerin kastedildiği konusunda İbn Hibban el-Busti'nin (ö. 354/965) birçok farklı görüşünün varlığına işaret etmektedir.[16]

Yedi harf ruhsatının zamanı net olarak belli değildir. Bu ruhsatın Kur'an'ın inmeye başlamasıyla gündeme geldiği düşünülse de, rivayetler de Medine dönemine ait olay ve Medine dönemine ait hadiselere yönelik nitelemelerin bulunması, ruhsatın Medine döneminde gündeme geldiğini işaret etmektedir.

Ebu Şame; ''Kur'an-ı Kerim'in öncelikli olarak Kureyş'e Arap dili ile inmesi, sonraki zamanlarda ise zorlanabilecekleri endişesiyle Arap kabilelerinin kullandıkları lehçe ile okumalarına izin verildiği, dillerinden vazgeçme ile yükümlü olmadıklarını belirtmiş ve bu şekilde yedi harf ruhsatını nakletmeye çalışmıştır.

Yedi harfin muhtevası hakkında fikir birliği olmasa da kıraat farklılıklarının yedi harf ruhsatından kaynaklandığı yönünde fikir birliğinin olduğunu söylemek mümkündür. İbn Kuteybe (ö. 276/889), Ebu Bekr Bakıllani, Mekki b. Ebu Talib el- Kaysi (ö. 437/1045) ve İbnu'l Cezeri (ö. 833-1429) gibi bilginlerin, yedi harfi açıklamaya çalışırken bunu mevcut olan kıraat farklılıkları üzerinden yapmaya çalıştıkları görülür. Zira bu âlimler rivayetlere konu olmuş ne

[15] Birışık, *Kıraaat İlmi Ve Tarihi*, s. 29.
[16] Maşalı, T*arihi Ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 13.

kadar kıraat farklılığı mevcut ise bunların tümünü dikkate alıp yedi harfin niteliğini ve kapsam alanını belirlemeye çalışmışlardır. [17]

Bu âlimlerin çalışmalarına bakıldığı zaman yedi harf ruhsatı, lehçelerde mevcut olan farklılığa eş anlamlı olan kelimelerin birbirleri yerine kullanılıp mana kıraatine ulaşıncaya kadar geniş çerçevede okuma serbestliği tanımış bir ruhsat konumundadır.

İbnu'l- Cezeri, toplamda on kıraatin yedi harften neye denk geldiğini düşünürken, Ebu'l- 'Abbas el- Mehdevi (ö. 440/1048), bu yedi harfin iki tür farklılığı kapsadığı kanaatine vararak: İlki kelime çoğunluğu ve kelime noksanlığı, ikincisibir kelimenin yerini başka bir kelimenin alması, kelimeler arasında takdim-tehir olması şeklinde görülen farklılıklardır.

Kıraat ilminin konusu, farklı okuma stilleri ve eda keyfiyetlerini içeren Kur'an sözleri olarak adlandırılmaktadır.

Kıraat âlimlerinin görevi ise, Kıraat ilminin gerçek ve mütevatir olanlarını tespit edipmevzu olanlardan ayırarak hepsinin tarz ve esaslarını belirleyip muhafazasını sağlamaktır.[18]

### 1.2.1.Kıraat ilminin Doğuşu

Kur'an-ı Kerim'in kapsamış olduğu kıraatler, yedi harf üzere nazil olduğunu bildiren mütevatir hadis-i şerifler ile bildirilmiştir. Hadislerdeki ahruf kelimesi üzerine kırka yakın farklı yorum ileri sürülmüş ve Kıraat ilmi için önem arz etmiştir. Tarihi verilere göre bu bahsedilen ruhsatın Medine döneminin sonlarında olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed'in farklı şekillerdeki kıraatlere ruhsat vermesinin nedeni, sahabelerinKur'an muallimi olarak gitmiş oldukları yerlerde öğretim gören kimselerin lehçelerine göreöğretim yaptıkları içindir.[19]

Kıraat âlimleri "yedi harf" ruhsatının anlamı üzerinde önemle durmuşlar ve titiz bir şekilde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Şu an da dahi kıraat âlimleri bu çalışmalarını devam ettirmektedirler.

Kur'an'ın yedi harf üzere inmesi Allah'ın bize kılmış olduğu bir kolaylık ve rahmettir. Yedi harfin hemen hemen hepsiAllah katından indirilmiş olan kelam-

[17] Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Nüzulü Ve Kıraati*, s. 63-74
[18] Birışık, *Kıraat İlmi Ve Tarihi*, s. 36.
[19] Birışık, *Kıraat İlmi Ve Tarihi*, s. 38.

ı ilahi olarak Kur'an'da mevcut olup birbirlerine karşı üstünlük durumları mevzu bahis değildir. Dolayısıyle bunlardan herhangi birinin gerçekliğini şüpheli olarak karşılamak ya da reddetmek Kur'an'ı inkâr etme anlamına gelmektedir.

Metot ve karakteri ile diğerlerinden temayüz etmiş olan her okuyuş, zaman geçtikçe isnad halkasından tanınmış bir kişiye isnad edilerek o isimle anılmıştır. Asım Kıraatı, Hafs Rivayeti, Ubeyd b. es- Sabbah Tariki vb. şeklindedir.

İslami ilimlerin içinde ortaya çıkması ve önemi bakımında da önceliğe sahip olan Kıraat ilmi, Kur'an'ın inmesi ile birlikte başlamıştır. Çünkü Resul-i Ekrem kendisine nazil olan ayetleri, büyük bir özen içinde ashabına öğretmiştir. Onun okumasına şahit olmuş ya da ondan direk okumuş olan ashap, bu okuma şekillerini başka kişilere nakletmişlerdir. Resul-i Ekrem, hem Kur'an kıraatini hem de Kur'an ta'limini öğretmekle görevlendirilmiştir.[20]

Müslümanlar, Hz. Muhammed hayattayken Kur'an için bir korku ve endişeye kapılmamış, fakat Hz. Muhammed'in vefatından sonra mevcut ortam, sahabenin ilk önce Kur'an'ı derleyip toplamalarını zorunlu kılmıştır. Bütün bunlar, bir öncekini nakzeder şekilde görünse bile zamanın koşulları dikkate alındığında iyi niyetli atılmış adımlar olarak görülmelidir.

İslam oldukça farklılık gösteren çok geniş coğrafyalara yayılmış bir dindir. Dolayısıyle farklı kültürleri ve lehçeleri mündemiç İslam toplumunun, Kur'an'ın tek kıraati yerine; mevcut okuma usullerini belli esaslara bağlayarak "kıraatleri birtakım kategorilere ayırmak" daha uygun bulunmuştur [21]

### 1.2.2.Kıraat ilminin Gelişmesi

Mekke, Medine, Küfe, Basra ve Şam gibi şehirlerde yoğunlaşmış olan Kıraat ilmi çalışmaları, fetihler sonucu genişlik gösteren coğrafyaya muvazi olarak Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, İran, Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yayılma göstermiştir. Kıraat ilmini almak isteyenlerin, bu geniş coğrafyayı dolaşmış olduğuna dair rivayetlervardır.[22]

İlk zamanlar hafız kişiler ve kıraat imamları tarafından sözlü olarak aktarılan kıraatler, zaman geçtikçe kitaplarda derlenmeye başlanmış, bu şekilde

[20] Hamîdullâh, *İslâm Peygamberi,* C. II, s. 77
[21] İsmail Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Okunma Faziletleri Ve Okunma Kaideleri"*, İFAV Yayınları İstanbul, 2016, s. 25-31.
[22] Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi,* s. 50.

ortaya çıkması muhtemel karışıklık ve disiplinsizlik, ilk zamanlardan itibaren önlenmiştir. Bu konuda yapılmış çalışmalar, hicri üçüncü asrın başlarına, tabiun döneminin sonlarına dayanır. Kıraat ilmi vecihlerini ilk araştıran, doğru ve şaz kıraatları inceleyen ve incelenen isnatlardan ilk söz eden kişi Harun b. Musa'dır (170/786).[23]

Kıraat ilmiyle alakalı ilk kıraat eserlerini yazan Ebu 'Ubeyd Kasım b. Sellam (224/828), Ebu Hatim es- Sicistani (255/869) ve Ebu Cafer et-Taberi (310/922) gibi bazı âlimler, yazmış oldukları kitaplarında yedi kıraatten bahsetmişlerdir

Kitabü's- Seb'a isimli eserde, ilk kez yedi kıraat imamını birlikte ele alan İbn Mücahid'dir (324/935). Ancak yedi harf ruhsatı ve yedi kıraat türü arasında karışıklıklara neden olduğu için bazı kişilerce eleştirilmiştir.[24]

Bahsedilen dönemi takip etmiş olan asırlarda çok sayıda eser ortaya konulmuş ve ardından da tahkik ve tasnif işi gerçekleştirilmiştir.

Hicri IV. asrın sonlarında Endülüs ve batılı ülkeler bu dönemde kıraatler hakkında bilgiye sahip değildi. Mısır'dan Endülüs'e gidip ilk defa bu bölgeleri kıraatle tanıştıran, Kitabü'r-Ravda'nın yazarı Ebu Muhammed Mekki b. Ebi Talib el-Kaysi'dir. (437/1045)Daha sonra et-Teysir ve Camiu'l-Beyan gibi kıraat kitaplarının yazarı Ebu 'Amr Osman b. Said ed- Dani bu önderliği sürdürmüştür.

Ebu Amr ed-Dani'nin, müslümanlar tarafından çok tutulmuş olan yedi kıraate dair et-Teysir adlı kitabı, Ebu Muhammed el-Kasım b. Muhammed b. Firruh eş- Şatıbi (590/1193) tarafından ezberlenilmesi ve öğrenilmesi kolaylaşsın diye, manzum olarak neşredien eş- Şatıbiyye, Hırzü'l- Emani ve Vechü't-Tehani ismi ile özetlenmiştir.

Bu önemli eser hâlihazırda, tüm İslam âleminde en fazla izlenen ve ezberlenen kıraat eseri niteliğindedir. İbn Mücahid ile aynı yüzyılda yaşamış Ebu Bekr Ahmed b. Huseyn b. Mihran el-Isbehani en- Nisaburi (381/992) el-Gaye fi'l-Kıraati'l-'Aşr isimli eseriyle birlikte, yedi kıraata üç kıraat ilave etmiş ve Kırat-ı Aşere'yi bir araya getirmiştir. Bu eser, İbnü'l- Cezeri'nin de kaynakları arasında yer almıştır.

[23] Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar,* İstanbul, 2005, s. 203.
[24] Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı,* s. 245-246.

İbnü'l- Cezeri ise, en- Neşr fi'l-Kıraati'l- 'Aşr adlı eserinde, yedi kıraat ile birlikte bu bahsedilen üç kıraatinde sahih ve mütevatir olduğunu açıklamıştır.[25]

Hz. Muhammed Kur'an'ı tebliğ vazifesinin gereği olarak dinleyenin rahat bir biçimde anlayacağı şekilde ağır ağır okur ve genelde ayet sonlarında vakfederdi. Buhari'nin Abdullah b. Muğfel'den aktardığı rivayet, Hz. Muhammed'in Kur'an'ı okurken sesini yumuşatarak ve titreterek ezgi ile okuduğudur.[26]

Hz. Muhammed Kur'an'ı düzgün ve doğru bir şekilde okurken diğer yandan da sürekli olarak kendisine inananları Kur'an'ı güzel ve anlaşılır okumaya teşvik etmiştir. Hz. Aişe'den gelen rivayete göre Hz. Muhammed şu şekilde buyurmuştur:

*"Kur'an'da mahir olan kimse, safer ile beraber olacaktır. Kur'an-ı kekeleyerek zorlukla okuyana ise iki kat sevap vardır.''*[27]

Abdullah b. Ömer ile Abdullah b. Mes'ud'dan gelmiş olan bir rivayette ise şöyle buyurur:

*"Kuran-ı şu dört kimseden alınız: Abdullah b. Mes'ud, Salim, Mu'az ve Übey b. Ka'b."*[28]

Kur'an; Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla indirilip Mushaflara yazılmış, tevatürle nakledilmiş ve okunması ibadet olanmucizevî bir kelamdır.

Bazı âlimlerin içinde Kur'an ve Kıraat ilmini eşit hale getirip ortak bir şekilde değerlendiren düşünceler mevcuttur. Sonra gelmiş olan âlimlerden bazılarının ahad haberle Kur'an Kıraati'nin sabit olacağı düşüncesi ile yedi kıraatin mütevatir olduğunu ileriye sürmüşler ve Kur'an ile Kıraati aynı görme eğilimine girmişlerdir.

Diğer yandan ise Ferra, Taberi, Ebu Ali el-Farisi, Zemahşeri, İbn Atıyye ve Beydavi gibi bazı âlimlerin kıraat tariklerini eleştirip reddettiği bilinen bir durumdur.

---

[25] İsmail Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi,* İstanbul, 1996, s. 95.
[26] Buhari, "Feza'ilü'l- Kur'an", 30; Ebu Davud, "Salât", 355.
[27] Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 34.,Tirmizi, Sevabü'l- Kur'an, 13., Ebu Davud, Salat, 349., İbn Mace, Edeb, 52.
[28] Buhari, Feza'ilü'l-Kur'an, 8.

Kıraat âlimleri tarafından yeğlenen sahih kıraatlerin, Hz. Osman tarafından yazdırılıp çoğaltılmış Resmül- Mushaf hattı ile de ilişkisi bulunmaktadır. Kur'an'ın metinleşme tarihi, Kur'an kıraatleri için konuyu temel hatlarıyla ortaya çıkarmada büyük fayda sağlamaktadır.

İnen Kur'an ayetlerini Mekke zamanından itibaren yazdıran Hz. Muhammed, bu yolu vahyin korunması için mühim bir araç olarak kullanmıştır. Yazıyı ve ezberi hem Mekke'de hem de, Medine döneminde kullanmışolan Hz. Muhammed ve ashabı için yazı, gün geçtikçe ezberden daha fazla önem teşkil etmiştir.

Medine döneminde oluşturulmuş kişisel Kur'an'lar bunun göstergesi niteliğindedir. Resul-i Ekrem'in bu kişisel Kur'an'lar'dan ve ashabın Kur'an yazmasından bizzat haberi olduğu bilinmektedir. Onun *"Benden Kur'an dışında bir şey yazmayınız. Kim Kur'an'dan başka bir şey yazmışsa onu imha etsin"*[29]hadisi, bir bakıma Kur'an'ın yazılmasını da emretmektedir. Ashabın bu noktada hata yapmaması için o, inen her yeni ayetin hangi surede olacağını ve hangi ayetlerin içinde ya da hangilerinden sonra geleceğini göstermiştir.[30]

### 1.2.2.1.Sahabe Dönemi

Sahabeler Hz. Muhammed hayattayken farklı şehirlere gidip orada yaşamlarına devam etmişlerdir. Bunun en önemli nedeni sahabelerdeki fetih ruhunun olmasıdır.

Sahabelerin nerelere, neden yerleştikleri ya da ölüm yerlerinin neresi olduğu konusunda geçmişte ve günümüzde fazla olmasa da bazı çalışmalar mevcuttur.

Sahabe, Hz. Muhammed'in peygamberlik döneminde onu görüp ona iman eden, bu iman üzerine ölmüş olan kişi olarak adlandırılmaktadır. Ancak iyiyi kötüyü doğruyu yanlışı ayırt edemeyen çocuklar sahabe sayılmamaktadır. Yine Hz. Muhammed'i peygamber olmadan önce görmüş olup da peygamber olduktan sonra görmemiş olan kişiler sahabe sayılmamaktadır. Buna ek olarak Hz.

[29] Tirmizi, Tevbe, 10, Ebu Davud, Salât, 125.
[30] Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Okunma Faziletleri VeOkunma Kaideleri,* s. 38.

Muhammed'i görüp, ona iman ettikten sonra din değiştiren kişiler sahabe olarak kabul edilmemektedir.[31]

Fıkıh usulcülerine göre ise sahabe olmanın bir şartı, Hz. Muhammed ile uzun bir süre birlikte olup ona tabi olmaktır.[32] Bu görüşü savunan Sa'id b. el-Müseyyeb (ö. 105/715), Hz. Muhammed ile birlikte aynı ortamda bulunmuş olan kişileri sahabe olarak adlandırmaktadır. Bununla birlikte, Hz. Muhammed ile birlikte uzun süre geçirme, Hz. Muhammed ile birlikte gazaya çıkmaktır.[33]

Sahabe olan kişilerin sayısı konusunda İslam âlimleri, net bir rakam vermemekle birlikte, bilinen rakamlar arasında kritik farklar bulunmaktadır. Ebu Zur'a er-Razi (ö. 264/878), Hz. Muhammed'in ölümünde, sahabi olan kişilerin sayısını 114.000 olarak bildirmektedir. Ali el- Medini (ö. 234/848) de buna benzer bir rakam söylemektedir. İmam Şafi'i (ö. 204/819) ise, Hz. Muhammed'in ölümü sırasında Medine'de 30.000 ve o zamanın diğer kabileleri de 30.000 olarak toplamda 60.000 Müslüman'ın olduğu söylemektedir. Bazı sahabe olan kişilerin adlarının bilinmemesini es-Sehavi (ö. 902/1496), birçoğunun göçebe ve Veda Haccı'nda hazır bir biçimde bulunmuş olmalarına bağlamaktadır.[34]

İsmine "asru'l- cahiliye" denilmiş bir dönemde İslam dinini kabul etmiş olup Hz. Muhammed'in yanında bulunan ve bu nedenle de Ashabü'r -Resul ismini almış kişiler yeni dinin içinde hangi grup, hangi sınıf, hangi ırk ve hangi bölgelerden gelmiş olursa olsun aynı görülmüşler, bu şekilde bu kişiler kardeşlik bağı ile yeni oluşmuş bir toplumun tabanını oluşturmuşlardır.

Bu inanç ve değişimin kaynağı, kuşkusuz Kur'an ve Hz. Muhammed'dir. Kur'an ile yeni bir yaşam elde etmiş olan Müslümanlar, Kur'an'a sıkıca sarılmışlar ve onu yaşamlarının en önemli ve ayrılmaz bir bütün haline getirmişlerdir. İslam tarihinde ve hadis-i şeriflerde bu konuyla ilgili birçok olay ve rivayet mevcuttur. Sahabenin Mekke dönemindeki zor şartların altında yazılı Kur'an sahifelerini birbirleri arasındaki paylaşımı İslam Tarihi kaynaklarında görülmektedir.

Kur'an'ı okumak ve Hz. Muhammed'in sohbetlerinde bulunmak isteyen sahabe değişik yollar kullanıp, ashabın ilklerinden ve genç yaşında Müslüman olan

[31] Müctema Uğur, Tedrib II, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü,* Ankara, 1992, s. 334.
[32] Uğur, TedribII, s. 210.
[33] Şaban Öz, *Siyer'e Giriş*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 104-106
[34] Muhsin Demirci, Tefsir Usulünün Temel Kaynakları, *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,* C. V, S. 22, 1995, s. 159.

Erkam b. Ebü'l-Erkam'a ait olan eve gelmiş ve Erkam'ın evi Hz. Ömer'in Müslümanlığı dönemine kadar bu fonksiyonunu sürdürmüştür.[35]İleriki zamanlarda ve Medine'ye hicret döneminden sonra kolaylaşan şartlar gereği ve yeni oluşan olanaklar sayesinde sahabenin Kur'an ile yakınlığı daha da artmıştır. Özellikle Mescid-i Nebevi'nin yanında bulunan Suffe tam olarak bir Kur'an eğitim merkezi olmuştur.

Kur'an şüphesiz sahabe için sadece okunan bir kitap olarak görülmemektedir. Sahabeler on ayeti öğrendiklerinden sonra inanç ve ameli olarak ayetleri hayatlarına nakletmedikçe başka on ayete geçmemektedir.[36]

Mesela sahabelerden bir kaçı kısa sürede fazlaca Kur'an-ı Kerim okumakla ün yaptı. Bunların arasında Kıraat ilminin kendilerine isnad edilmiş olduğu kişilerdede mevcuttur. Abdullah b. Amr bu durumu çok güzel bir örnektir. Rivayete göre Amr İbnü'l-As oğlu Abdullah'ı köklü bir ailenin çocuğu ile evlendirdi. Yalnız Abdullah'ın ibadete ve Kur'an okumaya düşkünlüğü nedeniyle eşinin yanında olmamakta, eşini tamamıyla ihmal etmekteydi.

Bu durumdan Resul-i Ekrem'in haberi olunca Abdullah'ı yanına çağırıp, Abdullah'tan orucunu ve kıraatini azda olsa azaltmasını istedi. Bu duruma gönlü el vermeyen Abdullah'ın ısrarlı talebi üzerine bir tutup bir gün de yeme anlamında olan Savm-ı Davud ve haftada bir defa da hatim yapmasını istedi. Hz. Muhammed'in onu "O halde her yedi günde bir hatim oku ve bunun üzerine de bir şey ekleme"[37] biçiminde uyarması Abdullah'ın Kur'an konusunda oldukça fazla istekli olduğunu göstermektedir.

Hz. Muhammed'in vefatı, Kur'an'ın inmesinin tamamlandığının bir göstergesidir. Hz. Muhammed'in sağlığında Kur'an'ı yaşamaya daha çok önem verip ezberleme de hırslı olmayan bazı sahabiler, Hz. Muhammed'in vefatıyle Kur'an hıfzına daha çok ihtimam gösterdi. Zaten Kur'an, Efendimiz'in içinde yaşamış olduğu topluma iniyor, onlar da inmiş olan vahyi duyuyor ve hüküm ayetlerine göre yaşamlarını düzenliyorlardı. Bu, sahabeler de Kur'an'a karşı önemli bir hassa meydana getirdi.[38]

[35] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, C. I, s. 97-99.
[36] Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Okunma Faziletleri Ve Okunma Kaideleri*, s. 109.
[37] Müslim, Savm, 35.
[38] Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Okunma Faziletleri Ve Okunma Kaideleri, s. 98.*

Hz. Muhammed'in vefatı ile birlikte ivme kazanan ezberleme davranışı vefatını takiben 3-5 ay içinde çok yüksek bir rakama ulaştı. Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in vefatından sonra söz vererek Kur'an'ı bir araya getirmeden evinden dışarıya çıkmayacağını dile getirmesi de bu konuyu açıkça desteklemektedir. Bu gün bile bazı kişilerin 6-7 ay gibi bir sürede Kur'an'ı ezberlediği düşünülürse; Kur'an'ın inmesine şahit olan, Kur'an'ın inmiş olduğu Arapça'yı bilen ve konuşan sahabenin noksanlarını tamamlayarak hıfzlarını 3-5 ay içinde bitirmesi yadırganmamalıdır.

Hadis kaynaklarında ise *"Kur'an-ı Kerim'i Hz. Muhammed'in sağlığında ezberledi"* demiş olanların sayısındaki azlık sınırlayıcı ve daraltıcı tarzda algılanmamalıdır.[39] Bu rivayetler, "bunlar Kur'an'ı Resulullah'ın sağlığında ezberleyenlerdendir" manasındadır.[40]Batı Bilimcilerin Yemame savaşındaki sayılarını abartılı bulmaları, bu konuyu tam olarak anlamamalarından kaynaklanmaktadır. İslam toplumunda hafız olan kişilerin ve Kur'an âlimlerinin fazlalığına, hicretin elli yılı içinde Kıraat ilminin almış olduğu mesafe de kılavuzluk etmektedir.

Bu zamanda birçok kıraat âlimi ortaya çıkmış, her biri bir bölgede Kur'an eğitimi vermiştir. İbn Kesir gibi tabiun'dan olduğu halde Mekke'de sahabeye imamlık yapmış birinin kıraatinin yadırganmaması ve hatalı olarak görülmemesi Kıraat ilminin tabiun kuşağına da sağlam bir biçimde geçtiğini göstermektedir.

İbn Mes'ud Kufe'de, Ebu Musa el-Eş'ari Basra'da, Ebu'd- Derda Şam'da büyük gruplara kıraat dersi vermiştir. Hadis-i şeriflerde ve tarihi kaynaklarda sahabeden Kıraat ilminde ün yapmış çok sayıda kişinin ismi verilmektedir. İçlerinde dört halife, Talha, Ubade b. Es-Samit, Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Ebü'd-Derda ve Ebu Musa el- Eş'ari'nin de bulunmuş olduğu bu liste oldukça geniştir.[41]

#### 1.2.2.2. Tabiun Dönemi

Tabiun dönemi: Kıraatlerin sahih olanının sakim olanından ayrılması için bir takım kriterlerin ortaya atıldığı nakli temeli olan ve Mushafa uygun olan kıraatlerin sahih kategorisinde değerlendirildiği buna ilaveten Arap diline uygun olmasının da sahih kategorisine girmesi için bir şart olarak ortaya çıkmaya

[39] Buhari, "Feza'ilü'l-Kur'an", 8.
[40] Buhari, "Feza'ilü'l-Kur'an", 8.
[41] Karaçam, *Kur'an'ı Kerim'in Nüzulü Ve Kıraati,* s. 251-252.

başladığı bir zaman dilimidir. Nazari bilgide olması gereken bütün özelliklerin olduğunu, zaruri olması gereken şartların neredeyse hiçbirinin bulunmadığına bu dönemde şahit olmaktayız. Kıraatlerin akıl süzgecinden geçirilmeden alınmadığı, onu rivayet edene cerh ve tadil uygulanarak kabul edildiği, ravinin vehm'inden dolayı senedinin zayıf olarak nitelendirildiği bir zaman dilimidir.

#### 1.2.2.3. İbn Mücahid ile Başlayan Kıraatları Yedi İmamla Sınırlama Dönemi

İbn Mücahid dönemine gelene kadar tabiun döneminde ve yedi kıraatın da içinde bulunmuş olduğu tüm kıraat birikimini içinde bulunup okumaktadırlar. Aynı dönemde bulunmuş olan Ebu Ubeyd, Sicistani ve Taberi gibiâlimler, ' yedi kıraatin' de içinde bulunduğu yirmi ve yirmi beş imam ve kıraatını belirtmektedirler.

Sınırlama dönemi İbn Mücahid ile başlayan bir dönem olmamaktadır. Ahmet b. Cübeyr b. Muhammed el- Kufi (öl. 257) beş kıraati bileştiren bir kitap yazdı. İbn Mücahid'le çağdaş olan Ebubekir ed- Dacuni (öl.324) ise sekiz kıraati birleştiren bir kitap yazdı. Bu birleştirici kitap yazan âlimlerin kıraatleri sınırlandırma nedenleri hakkında herhangi bilgiye sahip olunmasa da bu gerçekleştirmiş oldukları eylemi kıraatlerin karşılaşmış oldukları bazı sorunlardan dolayı yaptıkları düşünülmektedir.[42]

Hicri IV. asrın başında sayıca fazla olan kıraatlar İbn Mücahid ile birlikte yedi ile sınırlandırılıp, yazmış olduğu kitabında insanların teveccühüne ulaşmış yedi kıraat imamının okuyuş şekilleri ve yöntemlerini kaydettiğini belirtmiş bulunmaktadır.

Bu yedi imamın seçilmesinin nedeni ise bunların Kur'an kıraatine ilgi gösterip bu alanda yoğunlaşıp özel gayret göstermelerinin yanında bu âlimlerin kıraatlerini en başından en sonuna kadar harf harf, sözlü ve sem-i şeklinde Hz. Muhammed'den almalarından olduğu belirtilmiş bulunmaktadır.[43]

İbn Mücahid kıraatleri yedi ile sınırlama hakkında şunları söylemiştir;

*"İnsanlar (Müslümanlar) tıpkı fıkhî hükümlerde olduğu gibi, kıraat konusunda da görüş ayrılığına düştüler. Müslümanlar için bir kolaylık ve rahmet*

[42] Maşalı, Tarihi *Ve Temel Meseleleriyle Kıraat ilmi*, s. 56.
[43] Maşalı, *Tarihi Ve Temel Meseleleriyle Kıraat ilmi*, s. 56.

*olmak üzere sahabe ve tabiun neslinden muhtelif hadisler nakledildi. Bu hadislerin bir kısmı diğer bir kısmıyla hemen hemen aynı anlam içeriğine sahiptir. Kur'an'ı ezberleyen insanlar, ilâhî kelamı ezberleme konusunda birbirlerinden farklı derecelere sahiptirler. Keza kıraat vecihlerini nakledenlerin nakille ilgili konumları da farklılık arz eder. İnşallah ben bu nakilcilerin konumlarını zikredecek, içlerinde imam vasfına haiz olanları göstereceğim. Ayrıca, Hicaz, Irak ve Şam'da Müslümanların benimsedikleri kıraatler hakkında bilgi verecek, kıraatçilerin görüşlerini, ittifak ve ihtilaf ettikleri hususları izah edeceğim'"*[44]demiştir.

İbn Mücahid Kurra'dan bazılarının kıraati ve irap vecihlerini iyi derecede bilen, lehçeler konusunda iyi, kıraatler arasındaki kusurları görebilen kişilerden oluştuğunu bildirmektedir.

Bazı âlimlerin dile getirdiğine göre İbn Mücahid'in toplumun her kesimin fazla rağbet etmediği kıraatleri saf dışı bırakmak, yetersiz olan kişilerin okutmuş olduğu ve içerisindeki lahn okuyuş hatalarını ortadan kaldırmak, gerçek ve sakimi net çizgiler ile etkileşimlerini ayırmak için 'Kitabu's-Seb'a' adlı eserini yazdı. Yazmış olduğu eserlerinde şüpheli olarak görülen kıraatlere sapmadan, düzgün ve kesinlik gösteren kıraat tarzlarını toplayıp Hz. Muhammed'e kesintisiz olan kıraatleri tercih etti.[45]

Dimyati, yazmış olduğu eserinde kıraatin yedi ile sınırlandırılması konusunda şunları dile getirmiştir;

*"Bilinmelidir ki, kıraatler konusunda yedi kıraat dışındakileri bırakıp sadece bu meşhur kıraat imamlarından almanın temel nedeni şudur: Hz. Osman'ın kendi yanında bıraktığı 'imam nüsha'ile Şam, Yemen, Basra, Kufe, Mekke, Bahreyn ve Medine gibi şehirlere gönderdiği mushafların, üzerlerinde okumaya imkân verdiği farklı ve muhtemel okuma vecihlerinin çoğalması üzerine, bid'at ve heva ehli kimseler kendi bid'atlarına paralel olarak tilâveti helal olmayan bir şekilde okumaya başladılar… Bunun üzerine Müslümanlar, sika imamların kıraatleri üzerinde bir araya gelmiştir. Bu imamlar, kendilerine Mushaf gönderilen şehirlerde meşhur olmuş, kemâl-i ilim, hüsn-i dirayet ve nakil yönü itibariyle sika ömürlerini kıraat ve başkalarına okutma uğrunda tüketmiş,*

[44] Maşalı, *Tarihi Ve Temel Meseleleriyle Kıraat ilmi*, s. 61.
[45] Maşalı, *Tarihi Ve Temel Meseleleriyle Kıraat ilmi*, s. 57-59.

*bulundukları şehrin halkı tarafından adaletleri konusunda görüş birliğine varılmış, dahası kıraatleri o şehirlere gönderilen Mushaflara uygun olan kimselerdir"*[46]*diye aktarmıştır.*

Kıraatleri sınırlandırma nedenlerinin altında yatan neden kıraat alanında yapılmış çalışmaların bilimsel yönden alt yapı eksikliklerinin ve insanların birbirine benzerlik gösteren ayetleri yanlış değerlendirip lahn derecesindeki okumalarından kaynaklanmaktadır. İbn Mücahid döneminde sahih kıraatlerinin yanlış değerlendirilmesi ve kıraat alanındaki mevcut olan yanlış okumaların çokluk gösterdiği için bu sorunlara karşı bir önlem arayışının olduğudur.[47]

#### 1.2.2.4. On İmam Dönemi

*"On imam tasnifini İbn Mihran en- Nisaburi, Ebu Abdillah el- Enderabi ve Ebu'l- 'Ala el- Hemedani gibi kıraat âlimleri"*[48]olsa da onlu tasnifin yaygın hale gelmesinde en önemli rol Muhammed bin Muhammed el- Cezeri'nindir. O yazmış olduğu En- Neşr fi'l- Kıraati'l Aşr, Tayyibetü'n- Neşr ve Ed- Dürre'l- Mudiyye adlı eserleri ile onlu tasnifin yerleşip yaygın olmasına büyük katkı verdi.[49]

Adı geçen on imam aşağıdaki gibidir.[50]

1. Nafi' (ö.h. 159)
2. İbn Kesir (ö.h. 120)
3. Ebu 'Amr (ö.h. 154)
4. İbn Amir (ö.h. 118)
5. Asım (ö.h. 127)
6. Hamza (ö.h. 156)
7. Kisai (ö.h. 189)
8. Ebu Ca'fer (ö.h. 130)
9. Ya'kub (ö.h. 205)
10. Halefu'l Aşir (ö.h. 229)

[46] Güney, *Kur'an Ve Tarihselcilik*, s. 201.
[47] Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 75.
[48] Birışık, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 91- 92.
[49] Akdemir, *Kıraat İlmi*, s. 64.
[50] Temel, *Kıraat ve Tecvid Istılahla*rı, s. 86.

### 1.3. KIRAAT İLMİNİN ÖNEMİ

Mevcut rivayetler arasından güvenilir olanlar tespit edilip, tespit edilen her rivayetin usul ve esasları belirlenerek muhafazası sağlanmaktadır.

Değişik kıraatleri havi Kur'an-ı Kerim lafızları, farklı vecih ile bünyesinde barındırmış olduğu değişik renkleri ve mana cilveleriyle bu konularla ilgili ilim erbabının ufkunu aydınlatmaktadır.[51]

### 1.4. KIRAAT İLMİNİN İSLAM TOPLUMUNDAKİ ROLÜ

Kıraatler konusu, Kur'an ve tefsir tarihinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Farklı kabilelere ait lehçesel özellikler ile Kur'an'daki bazı kelimelerin yerine kullanılan lafızlar bir kısım ayetlerin tilavetinde bizzat Hz. Peygamberin izniyle ilk olarak yedi harf kapsamında yer bulmuştur.

Kıraat ilmi, Hz.Muhammed (s.a.v.)'den sonra ortaya çıkan bir olgudur. Kaynaklara bakıldığında Kıraat'in Hz. Muhammed'in insanlara vahyi tebliğ ettikten sonra Müslümanların kendi lehçeleriyle okumasıyla başlayan bir durum olduğu görülmektedir. Hz. Muhammed'den sonra kıraat tartışmalarının başladığını söylemek mümkündür.

Kıraat ilminin, islami ilimlerin içinde ortaya çıkması ve önemi bakımından önceliğe sahip olması, Kur'an'ın indirilmesiyle birlikte başlamıştır. Çünkü Resül-i Ekrem kendisine inmiş olan ayetleri, öğretilmiş olduğu biçimde büyük bir titizlikle okuyup ashabına da öğretmiştir. Onun okumasına şahit olan ashap, bu okuyuşları sonrakilere aktarmıştır.

Kur'an'da sıkça rastlanılan dolaylı anlatımlardan birinde, Hz. İbrahim Mekke'ye yerleştirmiş olduğu evlatlarından gelmesini istediği peygamber için *"...onlara içlerinden Sen'in âyetlerini okuyacak (yetlû), kitabı ve hikmeti öğretecek (...) bir elçi gönder"*[52] bu durumda Resül-i Ekrem hem Kur'an kıraati ve talimi hem de onun açıklanması ile görevli oldu.

Hz. Muhammed Kur'an'ı tebliğ gereği olarak işitenin kolaylıkla anlayabileceği bir şekilde yavaş yavaş okumuş ve her ayetin sonunda vakıf

[51] M. Atilla Akdemir, ''Zübdetü'l İrfan'' Adlı Eserin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki, Marmara Üniversitesi, (Basılmış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s. 16-17.
[52] Çetin, Kıratların Tefsire Etkisi, s. 69.

yapmıştır. Hz. Muhammed bir yandan Kur'an'ı güzel bir şekilde okumaya devam ederken, bir yandan da Kur'an'ı doğru bir şekilde okumaya teşvik etmiştir.

Biz Müslümanların Kur'an'ın mahiyetiyle ilgili üzerinde önemle durduğu mesele, Kur'an'ın yeryüzündeki nazil olduğu şekilde semavi asliyetini korumuş ve 1400 yıldır inananlara rehberlik eden tek kitap olduğu gerçeğidir.

Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: " Kur'an'ı gereği gibi güzel okuyan kimse vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'an'ı kekeleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır.''[53]

### 1.5. OSMANLI DÖNEMİ'NDE KIRAAT İLMİ

Müslümanların oluşturmuş olduğu ilim geleneği, başlangıç olarak "rivayet" temeline dayanmaktadır. Bu sebepten "İslami" diye adlandırılan bilimlerin birçoğu, aynı zamanda da "Ulum-i Nakliye" olarak anılmaktadır. Bunun nedeni ise, tamamen rivayet birikiminden oluşturulan Hadis İlmi'nden kopması ve doğmasıdır. Kıraat ilmi 'de bunların başında gelmektedir.

Osmanlı İmparatorluğundan önce "Kıraat Ta'lim ve Tedris Usulleri" incelendiğinde, Kıraat ilmi açısından çok az bilgiye ulaşılabilir. 1330'lara kadar geçen sürede Kıraat ilmi adına ne varsa Osmanlı içinde aynı şeyler bulunmaktadır. 1330'dan 1920'lere kadar Osmanlı Devletinde Kıraat konusunda ne kadar bilgi birikim varsa 1920'den sonra da Cumhuriyet Türkiye'sinde de bulunmaktadır.

Osmanlı, Kıraat ilmi ile büyük imam İbnü'l Cezeri aracılığıyla tanışmıştır. Osmanlı döneminde resmi olarak ilk Kıraat ilmi tedrisatı İbnü'l Cezeri ile birlikte başlamaktadır. Osmanlı; kurulma dönemini tamamlamış, beylikten devlet olma düzeyine girmiş ve devletin başkenti olarak da Bursa'yı seçmiştir. Bu dönem de devletin başında Yıldırım Bayezid Han bulunmaktadır.

Kur'an/Kıraat ve Hadis âlimi olan İbnü'l Cezeri, memleketinde bazı haksız durumlar yaşadığı için "Diyar-ı Rum"a Anadolu topraklarına kaçıp sığınmıştır (793/1391). Bu durumdan haberdar olan I. Beyazid İbnü'l Cezeri'ye bir teklif sunmuş ve kendisinin Bursa'ya gelmesini istemiştir. Nitekim bu teklif üzerine el-Cezeri Bursa'ya gelip yerleşmiştir(798/1395). Yıldırım Beyazid şehrin en büyük

[53] Hadislerle İslam, http://hadiskosku.blogspot.com.tr/2013/06/kuran-kerim-okumann-faziletini-anlatan.html, (Çevrimiçi), 25 Eylül 2017

camisi Ulu Cami'ye el- Cezeri'yi tayin etmiştir. Böylece İbnü'l Cezeri Kıraat ilmi ne Bursa'da başlamış olup, bu şekilde Osmanlı Devleti'ne Kıraat ilmi girmiştir.

1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı, devletten imparatorluğa geçerekbaşkent İstanbul olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanı ile ve Sokullu Mehmet Paşa'nın aracı olmasıyla Kıraat ilmi ile ünlenen Şeyh Ahmed el-Müseyyiri el- Mısri, Mısır'dan İstanbul'a yerleşmiştir. Şeyh Nasıruddin et-Tablavi'nin değer verdiği öğrencisi el- Müseyyiri, Eyüp Cami-i'ne imam olarak atanmış burada öğrencilerine Kıraat ilmini öğretip onlara bu ilmi sevdirmiştir. El-Müseyyiri'nin göstermiş olduğu çaba sayesinde Kıraat ilmi, İstanbul ve Anadolu'da yayılıp insanlar tarafından benimsenmiştir.

Osmanlı eğitim ve öğretim teşkilatı içinde bulunan uzmanlık medreselerinden bir tanesi de Dâru'l-Kurrâ'lardır. Osmanlı'dan daha evvel olduğu gibi Osmanlı'da da kariler ve umumiyetle cami hizmetleri bu kurumlardan eğitim alarak yetişirlerdi. Sıbyan mektebini tamamlayan ya da o düzeyde özel bir eğitim almış öğrenci, bu kurumlarda okumak istediğinde evvela aşağı düzeyde bir Dâru'l-Kurrâ'ya girer ve oradan hıfzını bitirdikten sonra yüksek düzeylerdeki Dâru'l-Kurrâ'lara devam ederdi. Bu kurumlarda İlm-i kıraat ve İlm-i Maharici'l-Hurûf eğitimi alınmakta idi.[54]

Dâru'l-Kurrâlar, aralarında eğitimi verilen ilimlerle alâkası bakımından daha çok camilerde ya da çevresinde kurulmuşlardır. Günümüz verilerine göre Osmanlıların ilk Dâru'l-Kurrâ'sı olarak sayabileceğimiz Bursa'daki Yıldırım Bayezid Dâru'l-Kurrâsı, İmam Cezeri'nin gelişiyle Ulu Cami'de tesis edilmiştir. Bununla birlikte Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları'nın Dâru'l-Huffâz'ları gibi Osmanlı'nın da kendine has inşaları bulunan Dâru'l-Kurrâları da bulunmaktaydı.

Osmanlı Dâru'l-Kurrâlarında derslerde eğitim eseri olarak Şemseddin Muhammed b. Muhammedü'l-Cezeri'nin *"Cezeri"* adı verilen kitabı, İlm-i kıraatten Ebû Muhammedi'ş-Şatibinin "*Şatibi"* diye ünlenen *"Kaside-i Lamiye"*si okutulmuştur.

Osmanlı Dâru'l-Kurrâları, İmam Cezeri vasıtasıyla Şâtibi ve Cezeri tesirinde kalmışlardır. XVI. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle Sokullu

[54] Cahid Baltacı, *XV.-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri,* İrfan Matbaası, İstanbul, 1976. s. 649

Mehmet Paşa, Mısır'da Kur'an öğretimiyle şöhret bulan şeyh Ahmedü'l-Mısri'yi İstanbul'a getirterek Eyyüb Camiî'nin imamlığına tayin etmiş ve bu zât (1006-1597) tarihine kadar bu cami de "teysir tariki" ile kıraat okutmuştur.

Kısacası Dâru'l-Kurrâ'lar yüce kitabımız Kur'an'ın doğru okunuşu ile Hz. Peygamber'e kadar isnad olunan rivayetlerini öğretmek üzere açılmışlardır.[55]

### 1.6. OSMANLI DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKAN KIRAAT ÂLİMLERİ

Kıraat ilmi diğer İslami ilimlerden çok farklı bir yapıya ve öneme sahiptir. Bunun sebebi yüce kitap Kur'an'ın her türlü ilmi meselenin danışıldığı kaynak durumunda olmasıdır. Kıraat ilmi Türk'lerin İslamiyet'e girişinden sonraki her dönemde Kur'an eğitim öğretimi içerisinde yer almıştır. Yazılı kaynaklara göre Osmanlı Dönemi'nde kıraat eğitimi, beylikten devlet yapısına geçtikten 96 sene sonra yani 1396 yıllarında başlamıştır. Yıldırım Beyazid Dönemi'nde o zamanın en donanımlı kıraat âlimlerinden olan Muhammed b. Cezeri, Osmanlı Devleti'nin başkenti olan Bursa'ya davet edilmiş ve burada Kur'an ve Kıraat dersi verilmesi istenmiştir.

Bu gelişme Osmanlı Devleti'nde Daru-l-Kurra'nın ilk temelini oluşturmakla beraber, Kıraat ilmi hakkında eserler de bu dönemde çıkarılmaya başlanmıştır. Osmanlı döneminde Kur'an, yaşamın ve devlet idaresinin birinci yardımcı kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hâsılı bu durum Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü 600 yıl içerisinde birçok kıraat âliminin yetişmesine yardımcı olmuştur. Bu bölümde ele alınacak kıraat âlimleri aşağıda verilen kişilerdir;

a) İmam Cezeri (1350-1429)
b) Ahmed Cemalaeedin İbni Mesud Konevi ( ? – 1331)
c) Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi (1416-1488)
d) Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîr'i(..?.-1598)
e) Mehmed Avfi Efendi
f) Üsküdârî Muhammed Emin Efendi (? – 1736)
g) Yûsuf Zâde Abdullah Hilmi Efendi (1674- 1754)

#### 1.6.1. İmam Cezeri (1350-1429)

[55] M. Ali Ünal, *Osmanlı Medreseleri Tarihi,* Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002, s. 260

Kıraat ilminin üstatlarından kabul edilen İmam Cezeri, herkes tarafından kabul gören Kıraat-i Seb'a ışığında farklı bir hadis metodolojisi kazandırmış ve Kıraat-i Selase'den de yararlanarak herkesçe kabul edilen10 tane kıraat olduğunu ortaya koymuştur. Bu kıraat çeşitlerinin de isimlerini ve çeşitlerini yazmış olduğu eserlerde açıklamıştır.

Memlûk Sultanı Berkûk'le iyi bir ilişki kuran İmam Cezeri, Şam'da bulunan Ümeyye Camii'nde kıraat dersleri verirken bir yandan da çalışmalarına hızla devam etmiştir. Hocasının vefatından sonra Şam'da Şeyhü'l-Kurralık görevini üstlenen İmam Cezeri, bu görevlerin haricinde Şam valiliği ve Sultan Berkûk'ün danışmanlığını yapmıştır.

Zaman içerisinde şan ve şöhretini çok geniş kitlelere duyuran İmam Ceziri'nin siyasi ve sosyal etkinlikleri artmış ve bu durum rakiplerinin İmam Cezeri'ye iftira atmalarına yol açmıştır. Bu iftiralardan dolayı özellikle Sultan Berkûk'ün gözünden düşen İmam Cezeri sıkıntıya girmiş ve tüm mal varlığına el konulmuştur. Mısır ve Şam bölgesinde büyük şana ve şöhrete sahip olan İmam Cezeri, beklenmedik bir anda gözden düşüp itibarsız bir duruma gelmiştir.

Osmanlı Devleti Hükümdarı Yıldırım Bayezid döneminde yaşamış ve İmam Cezeri'nin talebelerinden olan Abdü'l Mü'min Efendi, İmam Cezeri'nin bu durumunu haber almış ve Sultan Bayezid'i ikna ederek İmam Cezeri'yi Bursa'ya davet ettirmiştir. Bu davet üzerine İmam Cezeri ve ailesi 1390 senesinde Bursa'ya intikal etmişlerdir. İmam Cezeri'nin Sultan Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşmesinden dolayı büyük elem duyduğu ve hastalandığı bazı kaynaklarda belirtilmektedir.[56]

İmam Cezeri'ye Hace-i Sultani olarak görev verilmiş ve Sultan'ın şehzadelerinin eğitim ve öğretimi ile görevlendirilmiştir. Bu görevler haricinde tedris ve telif çalışmalarını devam ettirerek Takribü'n Neşr adlı kıraat kitabını yazmıştır.

Bu kitapta İmam Cezeri, Kıraat ilminde yeni bir açılım modeline giriş yapmış ve Takrib medotu diye adlandırdığı yeni bir metodoloji ortaya koymuştur. Bu metoda Tayyibe Metodu da denilmektedir. Sultan Beyazid kızı Hundi Hatun

[56] Ali Osman Yüksel, Kıraat İlminde İbnü'l- Cezerî ve Tayyibetü'n- Neşr, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, 2016, s. 62.

için yaptırmış olduğu, Bursa Ulu Camii yakınlarında olan yirmi kubbeli Hundi Hatun Mektebi'nde uzun yıllar kıraat eğitimi veren İmam Cezeri, 1430 yılı Hac farizasını yerine getirdikten sonra vefat etmiştir.[57]

### 1.6.2. Ahmed Cemalaeedin İbni Mesud Konevi ( ? – 1331)

Kıraat ilminin büyük âlimlerinden olan Ahmed Cemalaeedin İbni Mesud Konevi (k.s), Osmanlı Devleti yükselme devrinde İlm-i Kıraate öncülük eden isimlerdendir.

*''Eserleri: Bir nüshası Es'ad Efendi kütüphanesinde mevcut olup (Kalâid) ismindeki (Akaid-i Tahavi) şerhi ile dört cilt (Et-Takdir Fî Şerhi Camii'l-Kebir Li'ş-Şeybani Fil-Fürû) dur ki, bunlar oğlu Cemaleddin Mahmut tarafmdan tamamlanmıştır.''*[58]

Hicri 732 yılında Şam'da vefat ettiği bilinmektedir.

### 1.6.3. Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi (1416-1488)

İmam Cezeri ve Yıldırım Bayezid'in vefatı üzerine Osmanlı Devleti'nde siyasal ve ilmi açıdan bir fetret devri yaşanmış, o zamanın Bursa'da bulunan ve bilinen âlimlerinden Molla Yoğan'ın Sultan II. Murad Han'a müracaatı ile Kıraat ilmi eğitim öğretimine yön vermek için Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi Osmanlı topraklarına davet edilmiştir.

Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi'nin Osmanlı'nın davetini kabul etmesiyle Ahmed Şemsettin Efendi Şehzade Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) 'in ilmi tedrisatı ile görevlendirilmiştir. Bu sayede Osmanlı'da ortaya çıkan ilim boşluğu giderilmekle birlikte İlm-i kıraat çalışmaları kaldığı yerden devam etmiştir. İstanbul feth edildikten sonra Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi çalışmalarına İstanbul'da devam etmiştir. Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi'nin ilmi kıraatle alakalı eserleri;

1. *Levâmiu'l- Gurer fî Şerh-ı Fevâidü' d- Dürer*
2. *Keşfü'l-Esrâr an Kırâti'l- Eimmeti' l-Ahyâr*

[57] Recep Akakuş, *Kıraat İlminde İcazet Geleneği, Reisü'l Kurra Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *Kıraat Sempozyumu*, 2015, s. 513-515.
[58] Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s. 245.

3. *Defu' l-Hitâm fi Vakf-ı Hamza ve Hişâm'dır.*

Sonuç olarak yeniçağa ayak basıldığında Kıraat ilminin tüm açıdan eksikliğini Molla Gürânî Ahmed Şemseddin Efendi gidermiştir.[59]

### 1.6.4. Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîr'i (? -1598)

Osmanlı Devleti'nin muhteşem yüzyılı diye adlandırılan Kanuni Sultan Süleyman Döneminde, Ebussuûd Efendi'nin şeyhulislam olduğu zamanlarda inşa ettirilen Darü'l Kurra ve Sıbyan Mekteplerine, Kur'an ve kıraat müderrisliği yapması için Mısır'dan Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîr Efendi Şehr-i İstanbul'a davet edilmiştir.

Bu davete icabet eden Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîr, Eyüp Halid Camii'nde imamlık ve Sokullu Darü'l Kûrra'da kıraat hocası olarak göreve başlamıştır. Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîr'in kıraat derslerinde esas aldığı ve Ebu Amr Dani ve İmam Cezeri'nin kitaplarından esinlenerek yazdığı, Ed-Dürretü'l-Mudîefi'l-kıraati's-Selâseti'l-Merdıyye, İlm-i Kıraat'e yeni bir metodolojik bir kuram getirmiştir. Ed-Dürretü'l-Mudîefi'l-kıraati's-Selâseti'l-Merdıyye konu alan kıraatin bu tedrisi daha sonralarda İstanbul Tariki diye adlandırılmıştır.[60]

### 1.6.5. Mehmed Avfi Efendi

Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîr'in oğlu olan Şeyh Medmet Avfi Efendi Üsküdar'da bulunan Atik Valide Darü'l Kurrası'nda göreve başlamış ve burada babası Şeyh Ahmedü'l Mısrî El-Müseyyîr'in yolundan ilerleyerek İstanbul Tariki üslubuna göre kıraat dersleri vermiştir. El- Cevâhirü'l- Mükelleltü li- Men Râme't-Turuku'l- Mükemmeletü kitabını yazmıştır..[61]

### 1.6.6. Yûsuf Zâde Abdullah Hilmi Efendi (1674- 1754)

Osmanlı Devleti yükselme devrinde yetişen ve büyük bir kıraat âlimi olan Yûsuf Zâde Abdullah Hilmi Efendi, Amasyalı Şeyhü'l-Kurrâ Yûsuf Efendi-zâde Muhammed Efendi'nin mahdumudur. Hicri 1085 yılında Amasya'da dünyaya gözlerini açan Abdullah Hilmi Efendi, hicri 1167 yılı Zilhicce ayında İstanbul'da

[59] Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri,* derleyen: Ahmet Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınları, C. I, İstanbul, 1972, s. 245.
[60] Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s. 246
[61] Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, s. 247

dünyaya gözlerini kapatmıştır. Kabri şerifleri Maltepe'de bulunan kabristan da bulunmaktadır.

Abdullah Hilmi Efendi, fen ve dini ilimlerde ihtisas yapmış fazilet ve irfan sahibi bir âlimolarak tarih sayfalarına geçmiş, bilhassa İlm-i Kıraat hususunda emsalsiz bir kişi olarak bilinmektedir. İlm-i Kıraat derslerini babası Şeyhü'l KurraYûsuf Zâde Muhammed Efendi'den almış, Arapçasını İbrahim Efendi, akli ilimleri ise Kara Halil Efendi ve Süleyman Mansuri gibi isimlerden almıştır. Halveti tarikatının yol göstericilerinden Şeyh İlyas Sakızî Efendi'nin sohbetlerinden feyz alarak, tasavvuf yolunda seyr ve sülûkunu tamalayarak icazetini alan Hilmi Efendi, Hicri 1148 yılında Saray-ı Hümâyûn'a hoca olarak tayin olmuştur.

Abdullah Hilmi Efendi, elli seneyi aşkın süre içerisinde medreseler, camiiler ve evlerde ders vermiştir. Talebelerinden en meşhurları, Benderli Şeyhü'l Kurra Ebû Bekr Efendi ve Müftî Zâde Muhammed Sâdık Erzincânî'dir.

Abdullah Hilmi Efendi'nin kaleme almış olduğu birçok değerli eser bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şu şekildedir;

1. *Haşiye âlâ şerh-i Kadmîr,*
2. *Reddü'l-kırâat-i bi'ş-şevâz* (Kıraat ilmi ile alakalıdır.)
3. *Hâşiye âlâ âdâb-i nûr Ebi'l-Feth,*
4. *Kâfiyenâme* (Arapça ve Farsça'dır.)
5. *Haşiye âlâ Kara Dâvûd min-elmantık.*
6. *Müslim-i şerîf şerhi İnâyetü'l-mün'im* (7 cilt)
7. *Nefhatü'l-fâyıha fî tefsîr-i sûreti'l-Fâtiha,*
8. *Hâşiye-i Beydâvî âlâ sûret-il-Mülk,*
9. *Ravdatü'l-vâ'izîn,*
10. *Hâşiye alel Hayalî,*
11. *Buhârî-i şerîf şerhi* (30 cilt)
12. *Kelâm-üs-senî fî mevlid il-Mustafâ.*
13. *Ravdatü'l-vâ'izîn,*
14. *Reddü'l-kırâat-i bi'ş-şevâz* (Kıraat ilmi ile alakalıdır.)
15. *Zühretü'l-hayât-id-dünyâ*
16. *Tuhfet-üt-talebeti fî beyân-i meddât-ı taraf-it-tayyibe'*dır.

Abdullah Hilmi Efendi'nin kaleme aldığı eserlerin toplamda ellibeş tane olduğu bilinmektedir.[62]

Altı yüz sene üç kıtaya hükmetmiş Osmanlı İmparatorluğu ilme, bilime ve eğitime önem vermiş bir devlet olarak bu konuda birçok ilim sahibi insan yetiştirmiş ve dünyaya ilim yaymak için çalışmıştır.

Osmanlı'nın son dönemlerinde yetişen birçok kıraat âlimi Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında ilmi faaliyetlerine başlamışlardır. Bu Kıraat âlimlerinin yetişmesinde Osmanlı eğitim sisteminin önemli bir yeri vardır. Nitekim Kıraat âlimlerinin yetiştiği medreselerin kapatılması, dini eğitim alanında büyük bir buhran dönemi yaşatmıştır. Ancak din âlimleri bu güçlüklere rağmen dini alanda eğitimden vaz geçmemiş ve faaliyetlerini bir ömür boyu sürdürmüşlerdir.

[62] İslam Âlimleri Ansiklopedisi İnternet Sitesi, *''Yûsuf Zâde Abdullah Hilmi Efendi''*, (Çevrimiçi), http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/YUSUF-ZADE-ABDULLAH-HILMI-EFENDI/3854 , 14.Mart.2018.

# 2. BÖLÜM

# CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KIRAAT İLMİ

## 2.1.CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KIRAAT İLMİ

Yüzyıllar boyunca inişli çıkışlı süregelen medrese eğitim sisteminde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Muhammed Zâhidül-Kevserî, Babanzade Ahmet Naim, Muhammed Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen, Ahmet Hamdi Akseki, İsmail Hakkı İzmirli, Kâmil Miras gibi birçok ilim dalında değerli âlimlerimiz yetişmiştir.[63]

Medreselerin kapatılmasıyla dini eğitim ve öğretim duraksama dönemine girmiş, din âlimi yetiştirme faaliyetleri ise tamamen tedahülden kalkmıştır. Ömrünün çoğunu İslami ilim tahsiline ve tedrisine vermiş birçok âlim talebesiz kalmış, kimisi ev hapsinde tutularak yalnızlığa terk edilmiş, Mehmet Akif, Yozgatlı İhsan Efendi, Muhammed Zahidü'l-Kevseri gibi bazı âlimler de vatanı terk etmek durumunda kalmıştır. Otuzsene sonra büyük bir mücadele ile 1951 yılından itibaren imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri kurulmuş, din eğitim bu okullar aracılığıyla verilmiştir. Dini hizmetleri veren âlimler bu okullardan mezun olanlar arasından seçilmişlerdir.[64]

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren eğitim alanında batı tarzı eğitim sistemine yaklaşılması gerek bilimsel mantık ve gerek çalışma alanı olarak eski dönemlere nazaran farklı bir sistem ortaya çıkarmıştır. Meydana gelen bu dönüşümlerin yaşanması Kıraat ilmine de yansımış ve akademik kıraatçilik dönemi başlamıştır.

Akademik kıraatçilik, İslam kültürü ve medeniyetinin mihenk taşı görevini yüzyıllar boyu üstlenen medreselerin modernize edilme sürecine paralel olarak batının standardına göre entegre edilen ve sürekli gelişim gösteren üniversiteakademik yapısıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk batı tarzında kurumsal yapısı olan ve bu yapıya ruhunu verenakademik sistem Dârul- fünûn'dur. Dârul- fünûn batı

[63] Mustafa Öcal, *Medresetü'l-Eimmeve'l-Huteba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, Önder İmam Hatip Liseleri Mezunları Derneği, İstanbul, 2011, s. 11.
[64] Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Eylül 2014, s. 52.

medeniyetinin yansımalarının bulunduğu yüksek eğitim öğretim alanındaki kurumsal biçim olarak ifade edilebilir.

Geleneksel medrese yapısının yüksek eğitim kurumu olarak işlevlerini yitirmeye başlamasıyla alternatif olarak devreye sokulan Dâru'l-fünûn, batıda eğitim veren yüksek eğitim kurumları örnek alınarak kurulmuştur. İlk olarak 1845 senesinde bir Dâru'l-fünûn kurulması gündeme gelmiş, 1863, 1870 ve 1874 yıllarında yapılan teşebbüsler farklı nedenlerdengerçekleştirilememiştir.[65]

Üniversitenin kurulması gerekçesi konusunda oluşan ortak kararlar sonucunda Dâru'l- fünûn, II. Abdülhamit tarafından 1900 senesinde hizmete açılmış ve hizmet vermeye başlamıştır. İlk yıllarda hukuk, matematik ve edebiyat bölümleri varken, ilerleyen dönemlerde bu bölümlere ek olarak tıp ve ilahiyat fakülteleri de dâhil edilerek batı üniversitelerinin yapısına tamamıyla entegre olunmuştur.

Yüksek din eğitim ve öğretiminin temellerinin atıldığı Dâru'l- fünûn İlahiyat Fakültesi 1933 senesine değin eğitim öğretim faaliyetlerini kesintisiz olarak sürdürmüş, fakat günümüz ilahiyat fakültelerindeki gibi akademik sistem 1949 senesinde Ankara Üniversitesine bağlı kurulan fakülte ile başlamıştır.

Yeni kurulmuş bu yapıyı korumak ve bir sonraki nesle aktarmak gibi amaçlara sahip olan geleneksel kurumların yerini alan Dâru'l-fünûn klasik eğitim anlayışını değiştirmek suretiyle batı modelinde bir üniversitenin akademik yapılanmasını uygulamaya koymuştur.

Önceki yüzyılın başlarından beridir uygulamaya sokulan bir sürü değişim hareketi Türkiye Cumhuriyeti'ndeki üniversitelerde hem bir takım yapısal değişimler sağlamış hem de araştırma yöntemlerinde hâkim olan mantık değişimine neden olmuştur. Öyle ki klasik medreselerin genel yapısı olan sıkı disiplin yerine batı üniversitelerindeki ilimlerin kompartımanlaştırılması ilkesi benimsenmiştir.

Böylelikle enstitüler, bölümler, ana bilim ve bilim dallarına bölünmüş ve her ana bilim dalıdoktora veren bir yapı haline gelmiştir. Bu sistem içerisinde bir yapı haline gelen ilahiyat fakülteleri de bu ayrışmadan etkilenmiş ve

[65] Ekmelleddin İhsanoğlu, *Dâru'l-funûn, DİA*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s. 521-525.

zamanladeğişime uğrayarak İslam Tarihive Sanatları, Felsefe ve Din Bilimleri ve Temel İslam Bilimleri olmak üzere üç ana bölümeayrılmıştır.

Temel İslam Bilimleri, İslam dininin farklı yönlerininele alındığı Kelam, Tefsir, Tasavvuf, Hadis, Fıkıh, İslam Mezhepleri, Arap Dili ve Belağatı ana bilim dalları halinde şekillenmiştir. Araştırma yöntemleri tarafından bakıldığında ise Aydınlanma Dönemi ile beraber gelişen tarihsel perspektif, tenkitçi zihniyet ve rasyonel bakış açısı gibi üç temel konuyu kendine hedef belirleyen bilimsel düşünce ve metodik mantık esas alınmıştır.[66]

Cumhuriyetin kurulmasıyla Şer'iye ve Evkaf Vekâlet'inin kapatılmasından sonra yeni kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanıyla ilgili oluşturulan kanun hükmünde*"... dîn-i mübîn-i İslâm'ın bundan maada itikadât ve ibadâta dair bütün ahkâm ve mesâlihin tedvîri ve müessesât-ı dîniyenin idaresi..."* (İslâm dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgilin işleri yürütmek ve dinî kurumları idare etmek) biçiminde belirtilmiştir.[67]

Bu manadan yola çıkarak bir gün bir gazete muhabirinin o zaman Diyanet İşleri Başkanı'na sormuş olduğu; "*Vazifeniz sadece imamlarla mı uğraşmaktır?*" sorusuna vermiş olduğu cevap; "*Vazifemiz imamların, hatiplerin azl-ü nasbıdır. Dinî mesâil ile de iştigal ederiz'*'[68] olmuştur.

Tevhîd-i Tedrisat Kanunu ilan edildikten sonra Kur'an eğitim ve öğretimi veren tüm kurumların, çıkarılan Milli Eğitim Bakanlığı 430 sayılı kanun gereği Bakanlığa bağlı kurumlar olması kararlaştırılmıştır. Fakat bu meseleye itiraz ederek Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Bey, bu kursların Diyanet İşleri'nin bünyesinde kalmasını sağlamıştır.[69]

Kur'an-ı Kerim eğitimi verilen kurumlar harf inkılâbı sonrasında 1930 senesine kadar kapanmış gibi rivayetler olsa da, bu rivayetlere ters düşen 1929 senesinde 10'a yakın Kur'an kursunun hizmette bulunduğu resmi evraklarla belgelendirilmiştir.[70]

---

[66] Mustafa Öcal, *Dâru'l-funûn ilahiyat fakültesinin öğretim süresi ders programı ve mezuniyet belgesi örnekleri.* Dâru'l-funûn İlahiyat Sempozyumu (Kasım 2010), İstanbul.
[67] 23.03.1950 tarih ve 3665 sayılı Ek Kanun ile 'Diyanet İşleri Başkanlığı' olarak değiştirilmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, C. XXV, Dönem, VIII, Toplantı IV, Birleşim 75, 23.03.1950, s. 840.
[68] TBMM Zabıt Cerîdesi, C. VII, s. 23.
[69] Jaschke Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 75.
[70] Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı*, C. XVII, Yayın No: 303, 1949, s. 148.

1932 yılında İmam Hatip okullarının kapatılmasıyla dini eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü tek resmi kurum olan Kur'an kursları kalmıştır. Kursların sayıları 1935 senesi ve öncesinde devamlı inişli çıkışlı bir durumda olmuştur. Fakat resmi evraklar incelendiğinde 33 ve 34 seneleri arasında Cumhuriyet Türkiye'sinde 9 adet kurs belletmeninin bulunduğu kayıtlara geçmiştir.[71]

1950 yılı evveli Kur'an kurslarının sayılarına göz atıldığında oldukça az olduğu görülmektedir. Bu bilgiler resmî belgelerde yayımlanan yazılarda da görülmektedir.[72]

Demokrat Parti yıllarına gelindiğinde 144 Kur'an kursu ve 131'inde resmî öğretmenlerin görev yaptığı, 1960-1961 eğitim-öğretim döneminde ise, bu sayı 326 Kur'an-ı Kerim kursu ve 791 öğretmene çıktığı görülmektedir. Kur'an kurslarıyla alakalı durumlardan birisi de hiçbir darbeden sonra bu merkezlerin sayısında düşüş olmamıştır. 1980 senesine bakıldığında Kur'an kursu 2.610'a kadar çıkmıştır.

Bu artışın sebebi, dönemin siyasî anlayışı ile ilişkisinin olması olası bir durumdur.1995-1996 seneleri arasında Kur'an kurslarının en fazla arttığı yıl olduğu resmi verilere göre bilinmektedir. Bu seneler içerisinde Kur'an kurslarının sayısı 5.949'lere kadar geldiği görülmektedir. Son olarak 2016 verilerine bakıldığında, Türkiye Cumhuriyeti'nde toplam 18.021 Kur'an kursu eğitim-öğretim faaliyeti vermektedir.[73]

Duruma Kıraat ilmi tarafından bakıldığında ise, yeni dönem kıraatçiliğinde perdenin arka yüzündeki düşünce ve bakış açısını ortaya koyması yönünden yeni akademik yapılanma içerisinde kıraat disiplininin serbest bir yapı olarak kendine yer bulamadığı görülmektedir. Daha önce Dâru'l-Kurrâ içerisinde akademik bir seviyede kurumsal bir kimliğe sahip olan Kıraat ilmi, yeni standartlara göre inşa edilen İlahiyat Fakültelerindeki akademik birimlerde sürekli tefsir ilminingölgesinde kalarak kendini tam anlamıyla ifade imkânı bulamamıştır.

---

[71] Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı*, C. 17, Yayın No: 303, 1949, s. 149. No: 303, 1949, s. 148., Diyanet İşleri Başkanlığı Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, S. B.02.1. DİB.0.72.00.01/019 -- 1871, 16.10.2002.

[72] Zeki Salih Zengin, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi", *Din Araştımaları Dergisi,* (Mayıs-Ağustos 2002), C. IV, No:13, s. 96.

[73] İstatistikler, https://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136, 08.Ekim. 2017

Fakat son zamanlarda birkaç fakültede Kıraat Ana Bilim dalları oluşturulmuş fakat bu oluşumlar kıraat disiplinine bir kimlik ve şahsiyet kazandırma amacına yeterli olmamış bu dönüşüm tüm fakültelere yansıtılamamıştır.

İlahiyat Fakültesi'nin üniversite kavramı içinde değerlendirilmeye başlanmasıyla birlikte yeni araştırma mantığı ve akademik perspektif belirleyici rol olurken Kur'an ve Kıraat Tarihi alanında bu yöntemden bahsetmek zordur. Tefsir tarihi yazıcılığı tarzıyla neşredilen eserlerde yer alan Kur'an Tarihi ve kıraat konusu bilinen bilgilerin tekrarından ibarettir. İlahiyat Fakültesinden Cevdet Bey'in Tefsir Tarihi eseri ile başlayan ve İsmail Cerrahoğlu ile devam etmiş bu süreç son zamanlara kadar süregelmiştir. Yazılan eserlerde Kur'an'ın çoğaltılması, derlenmesi, yediharf meselesi ile ilgili tartışmalar klasik kaynaklar dâhilinde ele alınmıştır.[74] Kur'an- Kerim Tarihi ve Kıraat alanında araştırma serüveninin başlaması ve devamlı bir yapı haline gelmesi hayli zaman almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde hizmet içi eğitim ve öğretim faaliyetleri 14.07.1965 yılı içerisinde yürürlüğe giren 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na bağlı olarak yürürlükte yerini almıştır. Bu kanun içersinde yer alan 214. madde gereği, göreve atanan memurun kendini geliştirmesi, daha sonraki görevlere hazır hale gelmesi ve verimliliğinin arttırılması için kurum içi hizmet eğitim faaliyetleri getirilmiştir. Kurumlar bu hususları sağlamak için aynı kanunun;

a) Yine aynı kanunun 216.maddesinde bulunan şekilde kurumlar arası ve kurum içi eğitim merkezleri açma hakkına sahiptirler.

b) Yine aynı kanunun 218.maddesi gereğince yabancı ülkelerde bulunan hizmet içi eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılabilirler.[75]

Bu durumlardan yola çıkılarak yukarıda bahsedilen kanun maddeleri personel kanunları olmasına rağmen eğitim ve öğretim işlemlerini düzenlemektedir. Bu kanundan yola çıkarak Diyanet İşleri Başkanlığı ilgili mevzuata göre hazırladığı hizmet içi eğitim kurslarını açmıştır.

Bu kurslar Kur'an kursu belletmeni, İmam Hatip, Müezzin, Vaiz, Müftü ve Kayyum gibi personelin yetiştirilmesi için kurulan kurslardır. Bu amaç ile kurulan

[74] Mevlüt Güngör, ''İstanbul dâru'l-funûn ilahiyat fakültesinin ilk tefsir hocası Bergamalı Ahmet Cevdet Bey.'' *Dâru'l-Funûn İlahiyat Sempozyumu*, (Kasım, 2010). İstanbul.
[75] Nuri Tortop, *Personel Yönetimi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1994, s. 245.

ihtisas kursu, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde olmakla beraber Türkiye'nin beş ilinde kurulmuştur. Bunlar Konya Selçuklu, İstanbul Pendik Haseki, Trabzon Akçaabat Darıca, Kayseri ve Erzurum Nuri Yılmaz Eğitim Merkezleridir. Ders süresi 30 ay olarak düzenlenen bu eğitim merkezlerinin ilk 9 ayı hazırlık aşamasından oluşmaktadır. Hazırlık eğitiminden geriye kalan 21 ay ise ihtisas dönemi eğitimi olarak düzenlenmiştir.

Bu kursların hazırlık dönemi derslerini, Kur'an (kıraat, tecvid, tashih-i huruf), meal okuma, muhade, sarf-nahiv ve Arap dili metin okuma gibi dersler oluşturmaktadır. Hazırlık dönemi bitiminde başlayan 21 aylık ihtisas dönemindeyse hadis, tefsir, hadis usulü, fıkıh, feraiz ve İslam hukuku felsefesi gibi dersler oluşturmaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkarak hizmet içi eğitim kurslarında kıraat eğitimi 1970 yılının ortalarında sistematik olarak yürütülmeye başlanmış ve mesleki açıdan eğitime ihtiyaç duyulan personele yönelik eğitim vermeye başlamıştır. Bu kursun haricinde faaliyete geçen kurslar personellerin mesleki açıdan ihtiyaç duydukları alanlara göre şekillenerek eğitim vermişlerdir.

2004 senesine gelindiğinde ise hizmet içi eğitim faaliyetleri sistematik bir program içerisinde yürütülmeye başlanmıştır. Bu eğitim faaliyetlerinin düzenli olarak ilerleyebilmesi için kursa çağırılan personelin yeterlilik derecelerine göre bir ders programı oluşturulduktan sonra eğitim programı oluşturulur.[76]Yapılan tüm program yapılandırma faaliyetleri personelin Kur'an'ı güzel okuma ve personelin bilgi ve becerilerinin gelişmesine katkıda bulunulması için yapılmıştır.

2005 yılına bakıldığında ise hizmet içi eğitim faaliyetleri personelin düzeyleri, bulundukları görevleri ve eğitim ihtiyaçları göz önüne alınarak düzenlenmiştir.

Hizmet içi eğitim kurslarında verilmekte olan eğitimlerde Kur'an eğitimi ile ilgili olan dersler şunlardır;

[76] Ulvi Ata, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, *Uluslararsı II. Kıraat Sempozyumu*, İstanbul, 2016, s. 15-18.

a) Tashih-i Huruf Kursu ( Kıraat ve Kur'an-ı Güzel Okuma Öğretim Programı)

b) Aşere-Takrib Kursları

c) Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Rehber Öğreticiler Kursu

d) Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kursu

e) Hizmete Hazırlık Kursu

f) İhtisas Kursu

Bu bölümde genel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hizmet İçi Eğitim Kursu adı altında eğitim verdiği kurslar içersinde, Kıraat Eğitimi faaliyeti gösteren kurslar incelenecektir. İlk olarak Aşere-Takrib Kursu incelendiğinde eğitim alanı genel olarak Kıraat ilmi ve farklı şekilde kıraat vecihlerinin eğitiminin verildiği kurs olarak kayıtlara geçmiştir. Aşere-Takrib kursları öğrenci olarak hafızların katıldığı ve 36 ay süreli bir dini eğitim kursudur. Bu bilgiler ışığında Aşere- Takrib kurslarının kuruluş yerleri ve yılları şöyledir;

a) 1976- İstanbul- Haseki Eğitim Merkezi

b) 2009- Rize Müftü Yusuf Karali Eğitim Merkezi

c) 2012- Konya Selçuk Dini Yüksek İhtisas Merkezi

Bunlara ek olarak İstanbul, Ankara, Eskişehir, Düzce, Konya, Sakarya ve Kocaeli Müftülükleri bünyesi içinde de bu kurslar faaliyet göstermeye başlamıştır.

Yukarıda zikredilen bu kurslar Kıraat ilminin geleneksel anlayış ve uygulamalarına göre eğitim vermektedirler. 2010 senesinde bir değişikliğe gidilerek derslerin yoğunluğu ve ders programları kursiyerlerin eğitim ihtiyaçlarına göre belirlenerek, kurs eğitim ve öğretim döneminin ilk 3 ayı içerisinde Arapça ve musiki derslerine yer verilmiştir. Bu kursların etkin bir biçimde yürütülebilmesi için alanında uzman kişiler tarafından hazırlanan ders programları, kursun vermiş olduğu eğitimi ölçme konusunda faydalı olacaktır.[77]

Tashih-i Huruf Kursu'na bakıldığında, faaliyet amacı camilerde görev yapan ve Kur'an kursu belletmelerine eğitim vermek için kurulan bir yapı olarak

[77] Diyanet İşleri Resmi İnternet Sitesi, http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dok/tashihi_huruf.pdf, 17 Kasım 2017

göze çarpmaktadır. Tashih-i Huruf kurslarında verilen eğitim genel olarak Kıraat-ı Asım ve Rivayet-i Hafs üzeredir ve bu derslerin amacı Kur'an okuma, bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik dersler olarak verilmiştir. Amaç olarak Kur'an'ı ses, telaffuz ve mana gibi özellikleriyle okuyabilen nitelikli din âlimleri yetiştirmek gayesiyle ve daha etkin din hizmeti verilmesi için 2005 senesinde başlatılmıştır. Bu kurslar 6 ay süreli ve haftalık 28 saatten oluşan kurslardır. Eğitimi verilen dersler ve ders saatleri şu şekildedir;

a) Kur'an-ı Kerim – 18 saat

b) Musiki – 4 saat

c) Kur'an-ı Kerim Meali – 2 saat

d) İlmihal – 2 saat

e) Hitabet Konular – 2 saat

Altı aylık ders kredisi dağılımı ise aşağıda verilen tablodaki gibidir:

**Tablo 1:**[78] Tashih-i Huruf Kursu Altı Aylık Dersleri ve Kredileri

| S.No | DERSİN ADI | DERS KREDİ |
|---|---|---|
| 1 | Kur'an-ı Kerim (Kıraat Kavramı ve Asım Kıraati) Teorik Bilgi (10 saat)(Asım Kıraati ve Hafs Rivayeti Üzere Talim) Uygulama 422 (Saat) | 432 |
| 2 | Kur'an-ı Kerim Meali | 48 |
| 3 | Musiki | 96 |
| 4 | İlmihal | 48 |
| 5 | Hitabet | 48 |
| Toplam | | 672 |

[78] Diyanet İşleri Başkanlığı, http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dok/tashihi_huruf.pdf ,18 18 Kasım 2017

Tashih-i Huruf kursları üç ana yöntem üzerinden eğitim vermektedir. Bunlar;

a) Eğitim alan kursiyerlere Kıraat ilmi ile ilgili temel eğitime ek olarak Rivayet-i Hafs ve Kıraat-ı Hafs dersleri de verilmesi,

b) Verilen bu eğitimlerin uygulamaya dökülmesi,

c) Makam ve ses eğitiminin kursiyerlere kazandırılması,[79]

Her sene verilen eğitim ile alakalı geri dönüşler üzerine lüzum olan değerlendirmeler ve kursun amacına uygun şekilde devam etmesi için ek düzenlemeler yapılmaktadır. İlk Haseki Eğitim merkezinde açılan kurslar Türkiye geneli kursiyer sınavı sistemi içerisinde alınmış, zaman içerisinde bu uygulama farklılıklar göstererek değiştirilmiştir. Hali hazırda bu kurslara eğitim merkezlerinin faaliyet gösterdikleri şehirde görev ircaa edenler başta olmak üzere o şehreyakın mesafede bulunan şehirlerin personeli de kursiyer olarak alınmaktadır. Toparlayacak olursak 2004 senesinden beri yürütülen kıraat eğitim ve öğretim faaliyetleri içinde Tashih-i Huruf kursları, ihtiyacı büyük ölçüde karşılaması açısından önemli görevler üstlenmektedir.

Kıraat ilmi için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen diğer bir hizmet içi eğitim programı ise Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kurs'larıdır. Yukarıda zikrettiğimiz Aşere Takrib ve Tashih-i Huruf kurslarından yararlanan personel sayısı sınırlıdır.

Bunlara ek olarak kursiyerler, bu kurslara daha önceden hazırlanan bir mülakat sistemi ile seçilmekte diğer meslektaşlarına nazaran Kur'an okuyuş bilgi ve becerisi daha iyidurumda olan personelden oluşmaktadır. Hâlbuki mesleki açıdan yeterlikleri zayıf hatta arkalarında namaz kılmak dahi sahih olmayacak kadar Kur'an kıraati zayıf olan personelin, ivedi bir şekilde kurs eğitimine tabii olmalarının zaruret olduğu izahtan varestedir. Ama kısıtlı kapasite ve bütçe imkânlarından dolayı eğitim merkezlerinde yeni göreve başlayan personele zorunlu olarak gerçekleştirilen adaylık eğitimleri yürütülebilmekteydi.

Bundan dolayı mahalli imkânların da devreye girmesi, açıklanan durumda olan personelin Kur'an okuma bilgi ve becerisinin acilen geliştirilmesi hususunda

[79] Ata, Kıraat Sempozyumu, s. 20.

bir zorunluluk olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında 2007 senesi Nisan ayından itibaren bütün müftülüklerde Kur'an kursu belletmenleri, imam-hatipler ve müezzin ile kayyımlara yönelik Kur'an-ı Kerim hizmet içi eğitim kursları düzenlemek için bir projeye başlanmıştır.

Bu proje kapsamında iki farklı program çalışması yapılmıştır. Bunlar;

a) Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kursu Rehber Öğreticiler Seminer Programı,

b) Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kursu Programı

Kur'an rehber öğreticilerinin belirlenerek hizmet öncesi eğitimi Kur'an'ı güzel okuma bilgi ve becerisine sahip görevlilerin İl Müftülükleri tarafından belirlendikten sonra, 5 günlük bir pedagojik formasyon şeklinde Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kursu Rehber Öğreticiler Seminerlerine alınmışlar ve bu seminerden başarılı olanlar, mahallinde il müftülüklerince düzenlenecek 120 saatlik "Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kursundaöğretici olarak görevlendirilmişlerdir.

Eğitimin asıl amacının Kur'an kursu belletmenlerine kıraat eğitimi vermek olduğu yazılı kaynaklara geçmiştir. 120 saatlik bu eğitim süresi içerisinde Kur'an okuma, anlama ve kıraat dersleri periyodik bir sistem içerisinde işlenmiştir.[80]

Diyanet İşleri Başkanlığı izni ile Müftülüklerce yürütülen Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Kurslarının açılması ve programın uygulanması başkanlık tarafından özel eğitime tabi tutulmuş olan Kur'an-ı Kerim Rehber Öğreticileri, müftülüklerin düzenleyeceği kurslarda görev alarak, ihtiyacı olan personeli (Kur'an kursu öğreticileri, imam-hatipler ve müezzinler) Kur'an'ı doğru ve güzel okuma konusunda eğiteceklerdir.

Böylece eğitim ihtiyaçları aciliyet arz eden ve ertelenmesi asla mümkün olmayan personelin çeşitli mazeretler nedeniyle eğitimlerinin gecikmesi önlenmiş ve hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi sağlanmış olacaktır. Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı bu konuda alan uzmanlarıyla istişari toplantılar yapmış ve bu iki aşama için iki ayrı öğretim programı hazırlamış, Din İşleri Yüksek

[80] Ata, Kıraat Sempozyumu, s. 22-23.

Kurulunun onayıyla Kur'an'ı doğru ve güzel okuma konusunda adeta seferberlik sayılabilecek bu projeyi uygulamaya koymuştur.

Bu programın amacı rehber öğretici olarak şehirlerde görev yapan personelden seçilen Kur'an kıraat'ine ve becerisine sahip olan personeli, Kur'an eğitimi ile ilgili temel ilkeler, eğitim araçları ve değerlendirme konusunda eğitmektir. Ayrıca Kur'an kıraat'indeki yaygın hatalar ve onları düzeltme teknikleri, tecvid kurallarını dikkate alarak yüzünden ve ezbere Kur'an okumayı öğretme yöntem ve teknikleri konusunda eğitmektir.

Programın uygulama ilkelerine bakıldığında katılımcıların Kur'an'ı usulüne göre okuma konusunda tek tek uygulama yapmalarına imkân verilmesi hususunda uygulama ilkeleri benimsenmiştir. Bu ilkeler göz önüne alındığında Kıraat ilmine verilen önem anlaşılmaktadır. Açıklamasını yaptığımız program 2007 senesi Nisan ayı itibari ile uygulamaya girmiş olup bu güne değin 670 kursiyer bu kursu başarıyla bitirip mezun olmaya hak kazanmıştır.

Ayrıca İhtisas ve Tashih-i Huruf kurslarından mezun olan öğrenciler bir mülakata tabii tutulduktan sonra bu kurs içerisinde eğitmenlik vazifesi üstlenebilmektedir. Aşağıdaki tabloda Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi eğitim Rehber Öğreticiler Kursu mezun olan kursiyerlerin sayıları ve mezun oldukları kurs merkezleri verilmiştir.

**Tablo 2:**[81]Kur'an-ı Kerim Hizmet İçi Eğitim Rehber Öğreticiler Kursu mezun olan kursiyerlerin sayıları ve mezun oldukları kurs merkezleri:

| .No | Eğitim Merkezi Adı | Başlama Tarihi | Bitiş Tarihi | Kursiyer Sayısı |
|---|---|---|---|---|
| | Antalya H.Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi | 10.12.2007 | 14.02.2007 | 88 |
| | Antalya H.Mehmet | 06.04. | 10. | 86 |

[81]Kaynak: Diyanet işleri Başkanlığı; http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/w/kkerim_hizmetici_egitim_kursu, 27 Ekim 2017.

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| | Gebizli Eğitim Merkezi | 2007 | 04.2007 | |
| | Antalya H.Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi | 22.10. 2007 | 28. 10.2007 | 103 |
| | Antalya H.Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi | 25.12. 2007 | 30. 12.2007 | 92 |
| | Antalya H.Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi | 08.03. 2008 | 14. 03.2008 | 73 |
| | Antalya H.Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi | 17.10. 2008 | 23. 10.2008 | 88 |
| | Kayseri Eğitim Merkezi | 20.02. 2009 | 26. 02.2009 | 44 |
| | Tekirdağ Eğitim Merkezi | 20.03. 2009 | 26. 03.2009 | 61 |
| | İstanbul İl Müftülüğü | 15.06. 2009 | 21. 06.2009 | 16 |
| **0** | Kayseri Eğitim Merkezi | 01.02. 2010 | 08. 02.2010 | 19 |
| | Toplam | | | 670 |

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hizmet İçi Eğitim Kursu Programı bünyesinde son olarak Kıraat eğitimi ve diğer ilmi eğitimlerin verilmiş olduğu Hizmet İçi Eğitim Kursu'na bakılacak olursa, başkanlık teşkilatı içerisinde görev yapacak nitelikli personel yetiştirilmek amacı ile faaliyete geçen bir kurstur.

İlk olarak 1976 senesinde Haseki Eğitim Merkezinde eğitime başlayan ihtisas kursu, 2012 senesi itibariyle altı dini yüksek eğitim merkezinde faaliyetini sürdürmektedir. Dr. Lütfü Doğan ve Dr. Tayyâr Altıkulaç'ın katkıları ile "Hizmet İçi İhtisas Kursu" adı altında Diyanet İşleri Başkanlığı'ncaİstanbul ilindefaaliyete geçen"Haseki Eğitim Merkezinde başlatılan İlm-i kıraat eğitim ve öğretim faaliyetleri ülkemizde yapılmakta olan diyânî hizmetlere farklı bir sistem getirmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen bu sistemden sonra İstanbul'da Emekli Süleymaniye Camii imam-hatibi Mehmed Sevinç ve Doç. Dr. Fatih Çollak hoca efendilerce yürütülen özel ihtisas kurslarında da iyi bir şekilde İlm-i kıraat öğretimi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Ders programlarında olmasa da isteğe bağlı bir şekilde bazı ilâhiyat fakültelerinde de kıraatle ilgili derslerin verildiği gözlemlenmiştir.[82]

Bu program, süre ve verimlilik açısından faklı zaman dilimleri içinde revize edilmiş ve zamanın ihtiyaçlarına uygun bir biçimde şekillendirilmiştir. Bu hedef doğrultusunda 2007 senesinde ihtisas eğitim kursu eğitim-öğretim programında köklü bir değişim ve gelişime gidilmiştir. Bu revize işleminden sonra 2009 senesinde yapılan değerlendirmede, ihtisas eğitim programına katılan kursiyerlerin kıraat konusunda eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi için hazırlık bölümü itibariyle Kur'an eğitiminden yararlanmaları için programa eklenmiştir. Kurs eğitimini alan kursiyerlerin, Kıraat ilminin esaslarına göre Kur'an'ı okuyanların musiki ve ses eğitiminden geçmiş kalifiye bir âlim haline gelmeleri amacıyla haftada iki gün ve toplamada 144 saatlik Kur'an-ı Kerim güzel okuma eğitimi verilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Teşkilat Kanunu gereği 2010 senesinde yapılan çalışmalarla Dini Yüksek İhtisas Merkezleri'nin kurulmasına karar verilmiştir. Bu merkezlerin eğitim programında Kur'an derslerinin bulunması kesin olarak kararlaştırılmıştır.[83]

## 2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE ÖNE ÇIKAN KIRAAT ÂLİMLERİ

Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde, devletinvar olduğu süre içerisinde hem dini hem de ilmi konularda eğitim veren medreselerin eğitim ve öğretim faaliyetlerinde uzun bir duraksama dönemi yaşanmıştır. Din âlimi yetiştirme faaliyetleri ise tamamen tedahülden kalkmıştır.

Hayatının çoğunu İslami ilim eğitim ve öğretime vermiş din âlimleri maddi ve manevi birçok zorluğa göğüs germişlerdir. Herkesin malumu olan bir konu vardır ki o da; Osmanlı Devleti'nin tarih sayfaları arasında yer almasının ardından,

[82] Recep Akakuş, ''İlmi Eserler 118'', Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 10-11.
[83] Ulvi Ata, İlmi Eserler 118, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 6-12.

onun her sahada bırakmış olduğu boşluğu Türk Devleti doldurma çabası içerisinde olmuştur. Özellikle eğitim ve öğretim konusunda yaşanılan ve yukarıda bahsedilen durumlar yaşanmış olsa da Türkiye Cumhuriyeti bu ahvalleri kısa zaman içerisinde toparlamaya çalışmıştır.

Nitekim geçen zaman içerisinde Dâru'l- fünûn ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi İslami ilim ve âlimlere değer veren ve onları bir çatı altında toplama amacı güden kurumlar inşa edilmiştir. Bu bölüm içerisinde 1923 senesi itibariyle Türkiye Cumhuriyeti'nde Kıraat ilmine katkı sağlamış kıraat âlimlerine yer verilecektir.

Kıraat ilmi bilindiği gibi Kur'an ayetlerinin nasıl okunacağını ve kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir. Kıraat ilmi Hz. Muhammed (s.a.v)'den günümüze kadar birçok âlim tarafından incelenmiştir. Bu konu dâhilinde incelenecek bazı Cumhuriyet Dönemi kıraat âlimleri;

a) Zekai Zade Hafız Ahmed Irsoy (1869-1943)

b) Üsküdarlı Ali Efendi, İstanbul–Karaköy Yeraltı Camii İmam Hatibi, (1885-1976) (Reîsu'l-Kurrâ )

c) Hafız Hasan Akkuş (1895-1972)

d) Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Efendi, (1901-1980)

e) Gönenli Mehmet (Öğütçü), İstanbul Sultanahmet Camii Baş İmamı Hatibi, (1903-1991) (Reîsu'l-Kurrâ )

f) İsmail Hakkı Bayrı (1905-1972)

g) Hafız Rahmi Şenses (1906-1972)

ğ) Abdurrahman Gürses, İstanbul Beyazıt Camii Baş İmamı Hatibi (1909-1999) (Reîsu'l-Kurrâ )

h) Ahmet Arslanlar, (1920- ) İstanbul Eyüp Camii Eski İmamı Hatibi ve halen Reîsu'l-Kurrâ lık görevini sürdürmektedir.[84]

[84] Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilgili dairesince hazırlanan ve yukarıda sözü edilen 2257 no'lu yazısı. Ülkemizde Kıraat Ilmi'ne yönelik çalışmalar hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz: Recep Akakuş, *İslâm'da Kur'an Öğretimi ve Reîsü'l-Kurrâ Gönenli Mehmed Efendi,* Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul, s. 63.

### 2.2.1. Zekâi Zâde Hafız Ahmed Irsoy (1869-1943)

Zekâi Zâde Hafız Ahmed Irsoy Hoca Efendi 1869 yılında İstanbul ilinin Eyüp ilçesine bağlı Cedid Ali Paşa mahallesinde dünyaya gözlerini açmıştır. Babası meşhur musiki üstatlarından olan Mehmed Zekâi Efendi, annesi Fatma Hanım'dır.

İlk tahsilini İstanbul'un Eyüp ilçesinde bulunan Lalizâde Abdülbaki Efendi Mektebi'nde görmüştür. Hıfz eğitimini mektep hocalarından Hafız Osman Efendi tarafından alarak 1881 senesinde icazet almıştır. İcazetinden sonra bir müddet Askeri Rüştiye'de eğitim aldıktan sonra, 1884 senesinde Kıraat ilmi nde eğitim almaya karar vererek Humbarahane Camii İmam Hatibi Süleyman Hoca Efendi'den Kıraat-i Seb'a, takrib ve aşere dersleri almıştır.

Çocuk yaşlardan bu yana babası tarafından musiki eğitimi alan Zekâi Zâde Hafız Ahmed Efendi, lâ-dini formlarında birçok eserle beraber Mevlevi ayinleri yapmıştır. Babası Mehmed Zekâi Efendi'nin yerine Darûşşafaka Mektebi'ne tayin olunan Zekâi Zâde Hafız Ahmed Efendi burada 45 yıl boyunca musiki ve Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretimi dersleri vermiştir. 1904 senesinde zamanın Şeyhülislâmı Ebüssuud Efendi tarafından İbtidai Mektebi'ne başöğretmen olarak gönderildi. Daha sonra Vakıf Mekteplerinin Maarif Vekâleti'ne tayin olmuştur.

Bunlara ek olarak sırasıyla;

a) Çemberlitaş Esmâhan Kaya Sultan Mektebi, (1914)
b) Eimme ve Hutabâ Mektebi, (1916)
c) Hoca İshak Efendi Mektebi, (1919)
d) Kasımpaşa Numune Mektebi, (1920)
e) Üsküdar III. Mustafa İbtidâî Mektebi, (1923)

Zekâi Zâde Hafız Ahmed Efendi yukarıda ismi ve tarihi verilen mekteplerde Musiki hocalığı yapmıştır.

1930 yılında Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu yürürlüğe girdikten sonra İstanbul İmam Hatip Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim, musiki ve tecvid dersleri vermiştir. Bu bilgilere ek olarak eğitim ve öğretim kurumlarındaki belletmenliğinin yanında sarayla da münasebeti olan Hâfız Ahmet Efendi Sultan Vahdeddin'in başmevlidhanlığı görevini üstlenmiş ve bir müddet Sultan Abdülaziz'in oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi'nin imamı olarak görevde bulunmuştur.

Osmanlı Devleti Sadrazam Said Halim Paşa'nın müezzinine özel ders verdiği bazı kaynaklarda yer almaktadır. Altı kişiye hafızlık, beş kişiye de kırâat-i seb'a ve aşere icâzeti veren Hâfız Ahmet Efendi'ye 25 Temmuz 1941 tarihinde "Reîsül-Kurrâ" unvanı verilmiştir.

Zekâi Zâde Hafız Ahmed Efendi 13 Ağustos 1943 senesinde uzun zamandır süre gelen kalp hastalığı sonucunda vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul Eyüp Sultan Camii'nde kılınan cenaze namazına müteakip babasının da kabrinin bulunduğu Kâşgarî Dergâhı taraflarına defnedildi.[85]

### 2.2.2. Üsküdarlı Ali Efendi (1885-1976)

Üsküdarlı Ali Efendi Kıraat ilminin büyük âlimlerinden ve Kur'an tilavetinde İstanbul tarikinde son temsilci kabul edilmektedir. 7 Eylül 1885 senesinde İstanbul'un Üsküdar ilçesinin Tavâşi Hasanağa mahallesinde doğmuştur. Gerçek adı Ali Sadettin olan Üsküdarlı Ali Efendi'nin babası posta telgraf memuru Mustafa Vehbi Efendi, validesi Saide Hanım'dır. İlk ve ortaokul eğitimini Özel Ravza-i Terakki Mektebi'nde gördü.

Hafızlık derslerini yine aynı mektepteki Hafız Şükrü Efendi'den aldı. Bunlara ek olarak Tashîh-i hurûf derslerini Üsküdarlı Hafız Nazif Efendi tarafından tamamladı. Mûsiki ve edebiyatla alanlarıyla çocukluk zamanlarında babası ile sık sık ziyaretinde bulundukları amcası Üsküdarlı şair Talat'ı ve evindeki sohbetleri dinleyerek tanıştı.[86]

Hacı Faik Bey, Üsküdarlı Ali Efendi'nin musiki hocalarının başında yer alır. Kıraat-i aşereyi İstanbul tarikiyle Üsküdar semtinde Selimiye Camii İmamı Hatibi Hafız Hasan Fehmi Efendi'den daha sonra Mısır tarikiyle Yavuz Sultan Selim Camii imamı Varnalızâde Reîsülkurrâ Hâfız Ahmed Hamdi Efendi'den tamamlayarak icâzet aldı. Takrîbi Kasas sûresinin yarısına kadar Serezli Hâfız Şükrü Efendi'den öğrendi.

Onun vefatı üzerine devamını hocası Ahmed Hamdi Efendi'den tamamlarken İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-neşr adlı eserini ezberleyerek aynı hocada okudu. (M. Ünv. İlâhiyat Fakültesi, Ali Üsküdarlı dosyası; İcâzetnâmesi

[85] http://www.muzafferozak.com/nagmeiaskhtml/uskudarli-ali-efendi.html,(Çevrimiçi), 30 Ekim 2017
[86] Burhan Felek, *Hayal Belde Üsküdar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 139.

için bk. M. Ünv. İlâhiyat Fakültesi Ktp., Üsküdarlı, nr. 41; Ali Rıza Sağman, Meşhur Hafız Sâmi Merhum, İstanbul 1947, s. 114-116.

Üsküdarlı Ali Efendi ilk resmi vazifesine Defter-i Hâkānî yani tapu dairesine memur olarak başlamıştır. Daha sonra ise 30 Temmuz 1908 senesinde Yeraltı Camii'ne İmam Hatip olarak atanmıştır. Yaklaşık 41 sene bu camide görevini ifa eden Ali Efendi, 1 Mart 1094 senesinde Diyanet İşleri Başkanlığı kadrosuna tayin edilmiştir. Bu görevine ek olarak 17 Ekim 1959 senesinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde Kur'an-ı Kerim dersleri vermiştir. Reîsu'l-Kurrâ 'lıkmakamını vefatına kadar sürdüren Üsküdarlı Ali Efendi 27 Ağustos 1976 senesinin ramazan ayının ilk Cuma günü vefat etmiştir. Kabri Sahrayı Cedid Merzarlığı'ndadır.

### 2.2.4. Hafız Hasan Akkuş (1895-1972)

Hafız Hasan Akkuş Efendi 1895 yılında Ankara'nın Kızılcahamam ilçesinde dünyaya gelmiştir. Yaklaşık 4 yaşında İstanbul'a taşınan Hafız Hasan Efendi, hıfzını Eyüp Kızıl Mescid İmam-Hatibi Hâfız Hüsnü Efendi'de tamamlamıştır. Hâfiz Hasan Efendi, 1915 yılında askere çağırılarak öğrencilik hayatın yarıda kesilmiş ve Yemen Cephesinde İngiliz askerlerine esir düşmüştür. 1918 senesinde esaret hayatının sona ermesiyle İstanbul'a tekrar dönen Hasan Efendi, zamanın Yavuz Sultan Selim Camii imamı ve Reisü'l Kurrası Hacı Hasan Efendi tarafından İlm-i kıraat konusunda eğitilmişidir.

İlk resmi görevi olarak 1923 senesinde Arap Camii İmam Hatibi, takiben 1926 senesinde ise Nuruosmaniye Camii'nde İmam Hatip görevini ifa etmiştir. 1926 senesinde Nuruosmaniye Camii'nde görevini yapıp Hafız Osman Efendi'den Takrib dersleri alırken diğer taraftan da Kur'an kursu hocalığı yaparak talebe yetiştirdiği bilinmektedir. 1918 yılında fahrî olarak Kur'an öğreticiliği yapmaya başlayan Akkuş Hoca 1934 yılında resmen kadrolu öğretici olmuştur.

Öğrencileri kabul konusunda seçici olan Hasan Akkuş'un ilk öğrencileri arasında bir hanımın da isminin geçmesi (Emine Karaca) dikkatleri çekmektedir. 57 sene devam ettirdiği mihrap görevinden 1970 senesinde emekliye ayrılmış, iki sene sonra da İstanbul'da vefat etmiş ve Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir.[87]

[87] Recep Akakuş, *Tarihsel Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'an-ı Kerim Öğretimi,* Nuruosmaniye Camii ve Kur'an Kurslarını Koruma Derneği Yayınları, İstanbul, 2010, s. 326.

### 2.2.5. Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Efendi (1901-1980)

Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Efendi 1901 yılında Trabzon'un Of ilçesinin Uğurlu kasabasında dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Ahmed Cemaleddin Efendi, annesi Hafise Hanım'dır. Hıfzını ve ilköğretim eğitimini kasabanın muallimlik görevini icra eden babası Ahmed Cemaleddin Efendi'den aldı. Uğurlu kasabasının tanınmış âlimlerinden Çalekli Dursun Feyzi, Çalıkzade Tahir ve Kasımzade Hasan Efendi'lerden Arapça, Faraiz derslerini de İsmail Hakkı Efendi'den almıştır. Yine bu sıralarda hafızlık eğitimi alarak hafız olmuştur. Buradan icazet alarak bir sınavla Çifaruksa Medresesinin dördüncü sınıfına kaydolmuştur.

1924 yılında medreselerin kapatılmasıyla bir zaman daha tefsir, fıkıh ve akaid derleri almış daha sonra İstanbul'a giderek İbnü'l Cezeri'nin Tayyibet-ün Neşr, Aşere ve Takrib dersleri almıştır. Mehmet Rüştü Efendi görev hayatına erken yaşta Trabzon'un Of ilçesine bağlı Uğurlu kasabasında bulunan Merkez Camiinde İmam Hatip olarak başlamıştır.

1941 senesinde Of ilçesi Merkez Vaizliğine tayin edilen Mehmet Rüştü Efendi bir taraftan resmi görevini ifa ederken, diğer taraftan Kıraat, Arapça ve Fıkıh dersleri vermiştir. 1976 yılında vaizlik görevinden emekliye ayrılmıştır.[88] 1974-1979 seneleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca İstanbul ve Ankara'da inşa edilen hizmet içi eğitim kurslarında Mısır tariki üzere eğitim vermiştir.

Hayatını Kur'an eğitim ve öğretimine adayan Mehmet Rüştü Efendi pek çok öğrenci yetiştirmiş ve kıraat konusunda Tayyibe Şehri, Aşere Kaideleri, Tayyibe Tercümeleri ve Takrib Kaideleri adlı dört eser bırakmıştır.[89] 1980 senesinde hastalığı nedeniyle tedavi için İstanbul'a giderken uçakta vefat etmiştir. Hayata gözlerini açtığı Uğurlu kasabasına defnedilmiştir.[90]

Trabzon'un Of ilçesinde Uğurlu Camii'nde İmam Hatiplik görevini sürdürdüğü zamanlarda kendi imkân ve gayretleriyle hafız yetiştirmiştir. Ramazan aylarında Samsun ilinin Bafra ilçesine gönüllü olarak imamlık yapmıştır.

---

[88] İ. Lütfü Çakan, Mehmet Rüştü Aşıkkulu'nun kaleme aldığı tercüme-i hali, "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu İle Bir Mülakat", *Hakses* Mecmuası, S. CXXVI, Haziran 1975, s. 16.
[89] Emin Aşıkkutlu, ''Mehmet Rüştü Âşıkkutlu", *DİA,* C. IV, s. 6.
[90] *Diyanet Gazetesi*, s. 245, Ankara, 1980, s. 14-15.

Bafra'da tanıştığı ve daha sonra Ankara'ya tayin olan Bafra Ağız Ceza Mahkemesi Hâkimi'yle iyi bir dostluk kuran Aşıkutlu Hoca Efendi, Ankara'da bir Kur'an- Kerim kursu kurmak için arkadaşından yardım isteyerek Atatürk ile görüşme fırsatı bulmuştur. Ancak zamanın Cumhur Reis-i Mustafa Kemal Atatürk, Aşıkutlu Hoca'nın bu teklifini reddetmiştir.[91] Fakat bu ret üzerine hâkim arkadaşı Atatürk'ü ikna ederek kursun açılması konusunda izin almıştır. Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin gözetimiyle Mehmet Rüştü Efendi'ye izin verilir.

### 2.2.6. Gönenli Mehmet (Öğütçü) (1903-1991)

Gönenli Mehmet Efendi 1903 senesinde Kırım'lı Fatma Hanım ve Osman Efendi'nin oğulları olarak Balıkesir'in Gönen İlçesinde dünyaya gelmiştir. Gönenli Mehmet Efendi Kur'an eğitimine çok küçük yaşlarda ilgi göstermiş ve 12 yaşlarında iken Hafız Abdullah Efendi'de hıfzını vermiştir.

1925 senesine gelindiğinde Gönenli Mehmet Efendi Serezli Ahmed Şükrü Efendi'den kıraat icazeti almış ve bununla beraber meşrutiyet döneminde açılan ve o dönemde faaliyet gösteren medreselerden Medresetü-l İrşad'a devam etmiştir.

1927 yılında İmam Hatip Mektebi'ni derece ile bitiren Gönenli Mehmet Efendi resmi çalışma hayatına 1930 senesinde yine Balıkesir ilinin Gönen ilçesindeki Gönen Çarşı Camii'nde İmam Hatip olarak başlamıştır. Gönen Çarşı Camii'nde 3 yıl İmam Hatip'lik görevini ifa ettikten sonra askerlik hizmeti için Gönen'den ayrılmış, bundan sonraki çalışma hayatını ve hizmetlerini İstanbul'da farklı camilerde İmam Hatip'lik görevini üstlenerek devam ettirmiştir.[92]

1976 senesine gelindiğinde Yeraltı Camii İmamı Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatına binaen, Reîsu'l-Kurrâ lık makamına getirilen Gönenli Mehmet Efendi bu emaneti vefat edinceye kadar üstlenmiş ve vefatı üzerine bu makam Bayezid Camii İmam Hatibi Abdurrahman Gürses Hoca Efendi'ye devredilmiştir.

Gönenli Mehmet Efendi'nin Kur'an eğitim ve öğretimi konusundaki çalışmaları 1940'lı yıllardan başlayarak 1980'ler ve sonlarına kadar ulaşır. Mehmet Efendi'nin rahle-i tedrisinden geçen öğrencilerin sayıları hayli fazla olmakla beraber maddi imkân dâhilinde zor durumdaki öğrencilerin tüm

[91] Çakan, Mehmet Rüştü Aşıkkutlu İle Bir Mülakat, s.18

[92] Balıkesir Gönen Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, www.balikesirgonen.bel.tr/v2_15/images/word/MEHMET%20EFENDi.doc,(Çevrimiçi), 25.KASIM.2017.

masraflarını kendi bütçesinden karşıladığı yazılan kaynaklarda birçok defa zikredilmiştir. 1991 senesinde İstanbul'da vefat eden Gönenli Mehmet Efendi'nin cenaze namazı Fatih Camii'nde Reîsu'l-Kurrâ lık makamını devralan Abdurrahman Gürses Hoca Efendi tarafındankıldırılarak, Edirnekapı Sakızağacı şehitliğine defnedilmiştir.[93]

### 2.2.7. İsmail Hakkı Bayrı (1905-1972)

Kesik bacak İsmail Edendi Hoca diye bilinen İsmail Hakkı Bayrı Efendi 1905 senesinde Batı Trakya'nın Serez şehrinde dünyaya gözelerini açmıştır. İlköğretimi memleketinde bitirdikten sonra İstanbul'a giderek Üsküdar Toptaşı Askerî Rüştiyesi'in de eğitim hayatına devam etmiştir.

İsmail Hakkı Efendi, Toptaşı Askerî Rüştiyesi'inde eğitim alırken hareketli bir talebe olduğundan tramvayla seyahat ederken asılarak yolculuk yaptığı için düşer. Bu düşmeden dolayı bacakları tramvayın altında kalır ve iki bacağı da kesilir. Böyle bir durum vuku bulduktan sonra askeri okula devam edemeyen İsmail Efendi, yaşanan bu hadiseden sonra Şehzade Camii Şeyh-ül Kurrâsı olan dayısı Serezli Ahmet Şükrü Efendi'nin himayesinde hıfz eğitimi almaya başlamıştır. Hıfzını tamamladıktan sonra Mehmet Aşıkutlu ve Reîs-ül Kurrâ Varnalızâde Hâfız Hamdi Efendi'den Kırâat-i Aşere'yi tamamlayarak icazet almıştır.

İlk resmî hizmetine 1942'de Afyon Merkez Kur'an kursu hocalığıyla başlayan İsmail Efendi, 1952'de tekrar İstanbul'a dönerek ve bu kez Fatih'te Dülgerzâde Camii Kur'an Kursu'nda Kur'an-ı kursu hocası olarak görev yapmıştır. Yazılı kaynaklara göre İsmail Hoca Efendi 3170 talebeye tashîh-i hurûf dersleri vermiştir. 1972 senesinde İstanbul'da vefat eden İsmail Efendi, Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir.[94]

[93] Recep Akakuş, "Gönenli Mehmet Efendi", *DİA*, C. XIV, s. 149-150.

[94] Recep Akakuş, "Kesikbacak İsmail Efendi", *DİA*, C. XXIII, s. 96.

### 2.2.8. Hafız Rahmi Şenses (1906-1972)

Hafız Rahmi Efendi 1906 yılında Gebze'de dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokul eğitimi sırasında hafızlık mertebesine erişen Hafız Rahmi Şensen daha sonra, Ömer Faruk Aköz Hoca Efendi'den Kıraat ve Arapça dersleri alarak eğitimini tamamlamıştır.

1940 senesi Ocak ayı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki resmî görevine başlamış, daha sonra 1960 ve 1971 yıllarında Yüksek İslâm Enstitüsü içerisinde Kur'an eğitimi vermiştir. Halit Güler'in hatıratlarının birinde Hafız Rahmi Efendi hakkında; "Beyoğlu müftülüğüne vaiz olarak göreve başladım ve ilk vaazımı da Beyoğlu Ağa Camii'nde yaptım. Bu camide İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Kur'an-ı Kerim hocalığı yapan ve birçok hâfız yetiştirmiş olan Rahmi Şenses gibi meşhur ve otoriter bir hoca efendi vardı."

Hafız Rahmi Efendi İlm-i Kıraatte birçok öğrenci yetiştirmiş, bu öğrencilerin içinde Ali Şendil, Hafız Mehmet Ali Sarı gibi hoca efendilerde vardır. Hafız Rahmi Efendi'den talim ve tashîh-i hurûf dersleri alan Hafız Mehmet Ali Sarı, tahsili bittiği halde hocasından ayrılmak istemediğinden başka ilimler öğrenmek için müracaatta bulunmuştur. Müracaatı kabul edilen Hafız Mehmet Ali Sarı Hoca Efendi burada iki sene 'aşere' eğitimi görerek icazet almıştır.[95]

Hafız Rahmi Efendi'nin ilk eseri Resimli İzahlı Hac Kitabı'dır. Daha sonra dini, tasavvufi ve ahlaki konularda on sekiz civarında eser çıkaran Rahmi Efendi, daha sonra ustalık eseri diye adlandırılan Bugünün Meşhur Huffâz-ı Kirâmı ve Mevlidhanları eseridir.

Geçirdiği trafik kazasından sonra sıhhatini bir türlü toparlayamayan Hafız Rahmi Şenses, 1 Şubat 1972 yılında vefat etmiştir.[96]

### 2.2.9. Abdurrahman Gürses (1909-1999)

Abdurrahman Gürses Hoca Efendi 1909 senesinde Hendek Soğuksu köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Said Efendi'de hıfzını tamamladıktan sonra Hendek'te bulunan Hafız Abdurrahman Efendi'nin öğrencisi olarak burada eğitim almıştır. Daha sonra İstanbul'da Ayasofya Camii yakınlarında Soğukkuyu

[95] Mehmet Ali Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hâfız - Kur'ân'la Geçen Bir Ömür*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 78-86.
[96] Fidan Dergisi, http://www.fidandergisi.com/Arsiv.php?yazar=7(Çevrimiçi), 03 Kasım 2017

medresesinde eğitim görüp mezun olduktan sonra tekrar Hendek'e gelerek burada hizmetlerde bulunmuştur.

Takriben 10 yıl kadar Hendek'te hizmet verdikten sonra 1934 senesinde İstanbul'a dönerek Üsküdar Selimiye Camii İmamı Fehmi Efendi'nin öğrencisi olup kıraat tahsili konusunda kendini geliştiren Abdurrahman Gürses Hoca Efendi, 1957 senesinde Kıraat ilmi icazetini almıştır. İlk resmi görev yeri Fatih Mihrimah Camii İmam Hatipliği olan Abdurrahman Gürses Hoca Efendi burada Kıraat ilmi hakkında çalışmalarda bulunmuş ve Camii içerisinde açtığı Kur'an kursunda birçok hafız yetiştirmiştir.

1979 senesi itibariyle emekliye ayrılan Abdurrahman Gürses Hoca Efendi, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan İstanbul Haseki Eğitim Merkezinde İlm-i kıraat (takrib, aşere, tayyibe) kurslarında İstanbul tariki hocası sıfatıyla görev almıştır.

Bu dönemde Mısır tariki üzere okutan Mehmet Rüştü Aşıkutlu Hoca Efendi ile birlikte görev almışlardır. Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Efendi'nin vefatı üzerine Reîsü'l- Kurrâlık makamına geçen Abdurrahman Gürses Hoca Efendi bu görevi vefatına kadar sürdürmüştür. Tüm hayatını Kur'an ve onun eğitimine hizmet vermekle geçiren Abdurrahman Gürses Hoca Efendi 11 Ağustos 1999 Çarşamba günü vefat etmiştir.[97]

### 2.2.10. Ahmet Arslanlar (1920-)

Son Reîsu'l-Kurrâ Ahmet Efendi İstanbul'unEyüp ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası İbrahim Efendi, annesi ise Hafız Teyze olarak bilinmektedir. Hıfz derslerini Zekai Zade Hoca Ahmet Efendi'den alan Ahmet Efendi daha sonra talim derslerini Fatih Camii İmam Hatibi Filibeli Mehmed Rasim Efendi'den almıştır.

Talim eğitiminden sonra tekrar Zekai Zade Hoca Ahmet Efendi'de kıraat eğitimini tamamlayan Ahmet Arslanlar kıraat icazeti almıştır. Bu eğitimin akabinde 1938-1939 yılları arasında Rüştiye Mektebi'nden mezun olmuş ve 1940 senesinde Takrib eğitimi için Hoca Niyazi Efendi'den ders almıştır.

[97] Tayyar Altıkulaç, "Vefeyat", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3., 1999, s. 309-310.

Bu eğitimlerin ardından Tayyibe-i Cezeri ve İlmi-i Kelam derslerini alan Ahmet Arslanlar Hoca Efendi, 1939 yılında çıkan II. Dünya Savaşı'nda askere çağrılmıştır. Tüberkküloz hastalığı teşhisi konulan Ahmet Efendi'nin, normal şartlarda 4 senelik askerlik vazifesi 2 seneye indirilmiştir. Vatani görevinin ilk üç aylık acemilik dönemini Selimiye Kışlası'nda yapmıştır.

Daha sonra ise Fatih Askerilik Şubesinde askerilik hizmetini tamamlamıştır. Ahmet Aslanlar Hoca Efendi askerlik vazifesini ifa ettikten sonra, 1954 senesinde ilk resmi görevi olan Eyüp Camii Baş İmam Hatibi olarak göreve başlamıştır. Daha sonraki zamanlarda ise Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii ve Laleli Camii'nde İmam Hatip'lik vazifelerini üstlenmiştir.

Reîsu'l-Kurrâ Abdurrahman Gürses Efendi'den sonra Reîsu'l-Kurrâ lık makamını Ahmet Arslanlar Hoca Efendi üstlenmiştir ve hala devam ettirmektedir. Reîsu'l-Kurrâ Ahmet Arslanlar Hoca Efendi şuan İstanbul Kadıköy taraflarında ikamet etmektedir.[98]

## 2.3. CUMHURİYET DÖNEMİ KIRAAT ÂLİMLERİNİN DİNİ VE SOSYAL ETKİLERİ

20. y.y. Türkiye Cumhuriyeti açısından her alanda yeni yapılanma süreçlerini kapsayan bir dönem olma özelliğine sahip bir dönemdir. Tarihi mirasçısı olarak kabul edilen Osmanlı Devleti'ndeki çoğu geleneksek olguların terk edildiği ve hemen hemen her manada değişimlerin olduğu bir dönem olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır. Bu dönemde farklı alanlarda köklü değişimlere gidilmiş ve bu değişimlerin yaşandığı alanlardan biri de din kurumları olmuştur.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle resmi bir devlet politikası oluşum yolunda ilk adımlar atılmıştır. Bu oluşum çabaları hem kişisel hem de kurumsal bağlamda bir takım değişikliklere etki etmiştir.

Cumhuriyet'in ana felsefesi din merkezli kültürel ve sosyal hayat yerine, daha çok insan merkezli sosyal bir hayat politikasını savunmaktadır. Dolayısıyla zaman içerisinde devlet yönetimi, politikada izlenen yol ve düşünce farklılıkları değiştikçe dini düşünceler de bu değişimlerden etkilenmiştir.

[98] Yusuf Alemdar, ''Reisü'l Kurralık Makamı ve Son Reisü'l Kurra Ahmed Efendi'', *İstanbul Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi,* İstanbul, 2012, s. 24, 25-40.

Dini açıdan ortaya çıkan bu tutum ve değişimler, dini her anlamda temsil eden din adamlarını sosyal ve kültürel açıdan etkilemiştir. Bazı din âlimlerinin bu dönemde yurt dışına gitmeleri bu duruma bir delil olarak sunulabilir. Toplum içinde kendini tanıtan ve sevdiren bir takım din adamlarının nasıl bir din anlayışına sahip olduklarını belirlemek ve bu din adamlarının sosyal hayatta meydana getirdikleri sosyal ve kültürel etkileri anlamak önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti, yeni kurulmuş bir devlet olduğu için bu geçiş sürecinde yaşanan değişimler göz önüne alındığında din adamlarının dini düşüncelerindeki farklılıkların Osmanlı zamanına göre daha belirgin olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bölümde ele alınacak kıraat âlimlerinin dini ve sosyal etkileri Cumhuriyet döneminin başından 1990'lı yıllara kadar uzanan serüvenleri dikkate alınacak ve meydana gelen dini ve sosyal değişimler daha belirgin bir halde gösterilecektir.

Bu bağlamda ilk olarak Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine geçişte din âlimlerinin toplum üzerindeki etkilerine değindikten sonra, bir önceki bölümde bahsedilen kıraat âlimlerinin dini ve sosyal etkilerine giriş yapmak doğru olacaktır.

Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında güçlü bir bağ söz konusudur. Bahsedilen bu ilişkide konumuzla alakası olan durum, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde islami gelenek yapısıdır.

Nitekim bu bağlamda Osmanlı'nın sahip olduğu bazı geleneksel yapılar Cumhuriyet döneminde bazı değişimlere uğramıştır. Sözü edilen bu geleneğin temel yapısını din âlimleri diye adlandırılan ulema sınıfı oluşturmaktadır. Bu sınıf hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet Türkiye'sinde toplumsal değişimin önemli unsurları arasında yer almıştır.

Osmanlı Devleti'nde devlet ve toplum işleyişine bakıldığında, beylik döneminden imparatorluk dönemine ve oradan yıkılışına kadar sosyo-ekonomik açıdan ulema sınıfı her daim önemli bir yere sahip olmuştur.[99]

[99] Ensar Çetin, *Akademik Dini Bilgi ve Toplum,* Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012, s. 74.

Nitekim Osmanlı devlet yönetiminde etkili bir konuma sahip olan ulema sınıfı hem idari yapıda hem de manevi yapıda Osmanlı Devleti'nin elde ettiği başarıda önemli etkiye sahiptirler. Tanzimat Dönemi'nden evvel müderrisler, muallimler, tabipler, kadılar, matematikçiler ve din adamlarının hepsi ilmiye sınıfına mensupturlar.[100]

Bu dönemde kadılar, şeyhülislamlar ve diğer hizmetlerde bulunan din adamları maddi açıdan oldukça rahat kişiler olmakla beraber sosyal açıdan da toplumun önde gelen kimseleri arasında yer almışlardır.[101] Bu bilgiler ışığında Osmanlı dönemi din adamlarının etkileri bakımından son derece saygın kişiler oldukları görülürken, bulundukları ve görev yaptıkları bölgelerde önde gelen devlet temsilcileri konumunda oldukları bilinmektedir.[102]

Sürekli değişen ve gelişen dünyada Osmanlı Devleti de ulema sınıfının düşüş içersine girmesi ve aynı zaman diliminde yazar sınıfının yükselişe geçmesine zemin hazırlayan bir dönem içerisine girmiştir. Bu gelişmelerin ardından Osmanlı Devleti'nde eğitimin mihenk taşı görevini üstlenen medreselerin eski işlevlerini kaybetmesi ve din adamlarının farklı davranışlar içerisine girmesi bir reform hareketini tetiklemiştir.

Bu anlamda ortaya çıkan laikleştirici politikalar ulema sınıfını, devlet idaresinde belirleyici rol oynama derecesinden mahrum bırakmıştır.[103]

Bu durumun ortaya çıkmasından sonra din kurumu devlet yapısı ile ayrılma sürecine girmiştir. Fakat bu yaşanan durumlar din âlimlerine sosyal konumları itibariyle bir halel getirmemekle beraber günümüzde dahi ulema sınıfına gösterilen saygı ve sevgi kökleri Osmanlı mirası olarak devam ettirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde din ve laiklik bağlamındaki meydana gelen değişiklikleri 1923 senesi itibariyle görmek mümkündür.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve daha sonra yapılan imkılaplarla birlikte ulema sınıfının devlet yapısındaki konumunu sonlandırmak amacıyla 1928'de din ve devlet işlerini birbirinden ayıran 'laiklik' ilkesi

[100] Şerif Mardin, der: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, *Türkye'de Toplum ve Siyaset,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2010. s. 171.
[101] Çetin, Akademik Dini Bilgi ve Toplum, s. 75.
[102] Ömer Karakaş, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Yönetimin Din Görevlilerinden Beklentileri ve Din Görevlilerinin İnkılâplar Karşısındaki Tutumu, *Sosyal Bilimler Dergisi,* S. 12, C. III, 2014, s. 142.
[103] Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, s. 174.

getirilmiştir. Fakat Diyanet İşleri Başkanlığı'nın inşa edilmesiyle ulema sınıfı, din hizmetlerini resmi çerçeve içerisinde yürütme şansına sahip olmuşlardır. Bu dönemde toplumca sevilen ve saygı gören din âlimleri hilafet'in yıkılışıyla tedirgin bir dönem içine girmişlerdir.

Medreselerin kapatılmasına ve laik inkılâplara muhalefeti görülen din adamlarına devlet eliyle ceza-i işlemler uygulanmıştır.[104] Bu dönemde din âlimlerinin toplumun gözünde küçük düşmeleri ve güvensiz bir hal almaları için âlimlere yönelik güven sarsıcı girişimlerde bulunulduğu da bilinmektedir.[105]

Osmanlı Devleti içerisinde din âlimlerinin devlet ve sosyal yaşamın hemen hemen her alanında bulundukları bilinmektedir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise din âlimlerinin sosyal yaşantıları iyice daraltılmış ve bu daralma sonucunda din âlimlerinin sosyo-kültürel yaşantılarında problemler meydana gelmiştir. Nitekim din olgusunun ideolojik dönüşümü âlimin yerini aydının almasına zemin hazırlamıştır.[106]

Fakat bu durumlara karşın Cumhuriyet Dönemi'nde din adamlarına karşı toplumun, Osmanlı mirası olarak görülendin adamlarının önderlik anlayışının devam ettiği söylenebilir.[107]

Dolayısıyla bir devletin inşası için gerekli tüm yapıların sağlam oluşturulması ve geliştirilebilmesi için engel görülen din âlimlerine sosyolojik ve psikolojik bir baskı uygulandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu girişimlerin toplum açısından benimsenmediğini örf ve anane olarak din adamlarına saygı ve sevgiyi Cumhuriyet'in her döneminde görmek mümkündür.

Geleneksel kültür yapısının değer kavramlarının yeni oluşum gösteren Cumhuriyet ilkelerini derin bir şekilde sarsma endişesi içine girilmesi, bazı dini kurum ve kuruluşlarla mücadele yoluna girilmesine sebep olmuştur.

Bu bağlamda din kavramı, Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş amacı açısından belirlediği ideolojik kavramları yerine getirebilmek için bir engel olarak

---

[104] Karakaş, Yönetimin Din Görevlilerinden Beklentileri s. 154.
[105] Ahmet İshak Demir, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm'a Bakışı,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 362.
[106] Bedri Gencer, *İslâm'da Modernleşme,* Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2012, s. 362.
[107] Abdullah Özbolat, "Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili, *Turkish Studies,* 2012, C. VII, No.4, s. 79.

görülmekle beraber bu engeli bertaraf edebilmek için çeşitli politikalar içerisine girilmiştir.

Bu mücadele politikalarına delil olarak medreselerin, Osmanlı Devleti'nin eğitim, devlet ve sosyal yapısına zarar verdiği ve bunun yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne de sirayet etmeden önlem alınması gerekçesiyle kapatılmıştır.

Tüm alanlarıyla taze bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber dini konuda inişli çıkışlı dönemler yaşamış, 1924 yılında halifelik makamının kaldırılması ve bu durumun devamı niteliğinde modernleşme amacının da etkisi ile birçok değişimler yapılmıştır.

Bunlara ek olarak 1933 ve 1947 seneleri arasında tüm eğitim öğretim kurumları içersinde din eğitimi yasak hale getirilmiş ve bazı inkılâplar devreye sokulmuştur.[108] Yine bu dönem içerisinde Cumhuriyet dönemi yöneticileri dini açıdan yapılan bazı faaliyetlere temkinli yaklaşmış ve bu hareketlerin sakıncalı olduğunu ifade etmişlerdir. Sadece ifade içersinde bulunulmayıp bazı dini âlimleri hakkında bu dönemde soruşturmalar yürütülmüştür.[109]

Bir buhran dönemi olarak adlandıran o zamanın Cumhuriyet rejimi yöneticileri, bu dönemden bir çıkış yolu arandığı ve dini faaliyetlere temkinli yaklaşılması gerektiğini zaman zaman belirtmişlerdir. Bu düşünce ve devlet politikası kararları, bu dönemde dini faaliyet içerisinde bulunan din âlimlerinin işlerini bir hayli zorlaştırmıştır.

Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilanından sonra dini faaliyetler açısından bir fetret devri yaşanmıştır. Özellikle 1930 yılında din eğitim ve öğretimin o dönemde temel taşı olan İmam Hatip okullarının kapatılması ve 1927 yılında din görevlilerinin devlet memurluğu vazifelerinden azledilmeleri gerçek manada dini faaliyetleri duraksama noktasına getirmiştir.[110]

Yeni kurulan bir devlette dini yapının bu derece gergin halde olması toplumsal bir gerginliğe ve güvensizliğe meydan vermiştir. Osmanlı'nın son

[108] Hızır Hacıkeleşoğlu "Of-Çaykara Bölgesi İslâm Âlimlerinin Din Anlayışı" Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2015, s. 68-70.
[109] Niyazi Akyüz, Editör, İhsan Çağçıoğlu, *Kültür ve Din, Din Sosyolojisi El Kitabı,* Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 82.
[110] Hacıkeleşoğlu, Of-Çaykara Bölgesi İslâm Âlimlerinin Din Anlayışı, s. 70.

zamanlarında meydana gelen bazı gerginliklerin sebebi dini faaliyetler olarak gösterilmiştir.

Bu denli yanlış bir düşüncenin, dini faaliyetlere yüklenerek batı tarzı bir eğitim sistemine geçişte kolaylık sağlayacağının düşünülmesinden kaynaklandığı söylenilebilir. Reform yöneticilerinin düşüncesi, modern uygarlık düzeyine ulaşmanın tek yolunun batı tarzı eğitim sistemini benimsemek ve bir an önce batılı değerlere sahip olmak gerektiğidir.[111]

Yaşanan bu değişim ve dönüşüm hareketlerinin bazıları direkt olarak dini alana etki şeklinde gerçekleşmesi halkın tepki göstermesine yol açmıştır. Hem halkın hem de bazı karşıt din âlimlerinin göstermiş olduğu bu tepkiler, islami geçmiş ve islam dünyası ile olan bağların kopacağı düşüncesine girmelerine yol açmıştır. Bu oluşan tepkiler, yeni bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın otorite problemi yaşamasına sebep olmuş ve yeryer tarikat yapılanmaları kurularak gizli bir şekilde dini örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır.

Fakat bu yapılanmalara bir kısım din âlimlerinin aynı tepkiyle yaklaşmamaları, farklı düşüncelerin olduğunu göstermektedir. Nitekim çoğu din âliminin bu duruma sessiz kalmayarak muhalif tavır sergilemeleri cezalandırılmalarına yol açmış, muhalif olmayan din âlimleri ise yapılan reformları kabul ederek yeni sistem dini eğitimi benimsemişlerdir. Din âlimleri arasında meydana gelen bu fikir ayrılıkları ve dini alanda yapılan reform hareketlerinden dolayı dini hizmetlerde aksaklıklar meydana gelmiştir. Meydana gelen bu aksaklıklar din âlimleri ve toplumun, rejim hakkındaki düşüncelerine farklı bir tavır almalarına sebebiyet vermiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk zamanlarında dini faaliyetlerin devam ettirilememesi konusunda kısır bir döneme girilmiş, bu durum o zamanki İslam âlimlerini zor bir duruma sokmuştur.

Toplumda din kavramı, sosyo-kültürel yapı içerisinde tüm alanlara hitap eder bir konumda bulunmaktadır. Bu hitap içerisinde gelenek, görenek, örf ve anane gibi birçok kavram vardır.

Din yapısının kültürel farklılıklar gösterebileceği gibi sonuç olarak din her toplumun içine yerleşmiş bir olgudur. Dinin asıl amacı her kültürde farklı görülse

[111] Akyüz, Kültür ve Din, s. 85.

de toplumu dinamik bir şekilde ayakta tutmak ve sarsılmaz bir yapı oluşturmaktır.[112]

Din olgusunun toplum içerisinde yer edindiği konum, din adamları tarafınca gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda din adamları, dini açıdan bir rol model görevi üstlenmektedirler.

İslam dininde dini faaliyetleri yürüten kimselere hayrın hizmetkârı adı verilmektedir ki, bu kimselerin yaptığı hizmetleri insanların mutluluğu ve hayrı için gerçekleştirdiğini ifade eder. Nitekim bu kutsal vazife tarihin her döneminde kutsal bir görev olarak görülmüştür.[113]

Dini sahada meydana gelen bu söz konusu değişimlerin, devlet politikası tarafından meydana getirildiğini ve bu sonucun Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında dini açıdan bir duraksama dönemi olduğu belirtilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi kıraat âlimlerinin sosyal ve dini etkilerine bakıldığında, dini anlamda sıkıntılı bir dönemin yaşandığı ve din âlimlerinin bu zorlukları aşmak için çeşitli faaliyetlerde bulunduğundan bahsetmiştik.

Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyet'i dönemi, toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimlerin çok seri bir biçimde vuku bulduğu bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ortaya çıkan bu toplumsal değişim her alanda farklılıklar meydana getirmiş ve söz konusu inkılâpların aniden çıkarılması, toplum içerisinde kolay hazmedilmeyen bir durum olmasına sebebiyet vermiştir.

Yapılan bu inkılâplardan etkilenen sosyal kurumların yanı sıra din kurumları kendisine yönelik bir kasıt olmasından dolayı en fazla etkilenen kurumların başında gelmektedir.

Fakat bu inkılâplara tezat bir şekilde ilim öğrenme ve âlim yetiştirme konusundaki faaliyetler bir geleneksel yapı olarak devam etmiştir. Bu geleneğin öncüleri olan dini kişilere bakıldığında, geleneğe ait bir takım nitelikler kendini göstermektedir ki mevzubahis olan dini kişilerin faaliyetlerine bakılarak Türkiye'de mevcut din âlimlerinin genel din anlayışlarına ulaşılabilmektedir.

---

[112] Günay Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 32-35.
[113] Adil Çiftçi, *Sosyolojiye Giriş ya da Bir Özgürlük Tarzına Çağrı,* Ankamat Matbaacılık, Ankara, 2012, s. 56-60.

Osmanlı Döneminin son zamanlarında yaşayan Kıraat âlimlerinin bir kısmı Cumhuriyet döneminde yetişmiştir. İkinci bölümde bahsi geçen Kıraat âlimleri Türkiye'de Kıraat ilminin en önemli isimlerindendir.

İlm-i Kıraat konusunda dönemin yol gösterici sıfatını taşıyan âlimlerin arasında Diyanet İşleri Başkanlığı büyesinde resmi görevler ifa etmiş Reisü'l Kurra Gönenli Mehmet Öğütçi Efendi'de önemli bir konuma sahiptir.

# 3. BÖLÜM

# GÖNENLİ MEHMET EFENDİ VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

## 3.1. HAYATI

Gönenli Mehmet Efendi, 1903 senesinde Balıkesir'in Gönen İlçesine bağlı Malkoç Mahallesi, Merdin Çıkmazı Sokağı'nda dünyaya gelmiştir. Soy kütüğü olarak resmi kayıtlara göre Kırım kökenli olup, Selamet Oğulları adında bir aileye mensuptur.[114] Babasının adı Osman, anne adı Fatma'dır.[115] Osman Efendi, kişilik olarak mütevazı ve dindar bir aile reisidir. Milli ve dini duygu açısından güçlü bir yapıya sahip olan Osman Efendi, Kurtuluş Savaşı yıllarında Balıkesir'de teşkilatlanan Gönen Kuvay-ı Milliye Teşkilatının kurucuları arasında yer almıştır.

İlköğretim çağlarında Balıkesir Gönen'de bulunan Gönen Çarşı Camii'nde Kur'an ve hıfz dersleri aldıktan sonra, 1916 yılında daha üst bir seviyede eğitim almak için babası Osman Öğütçü, Mehmet Efendi'yi İstanbul'a göndermiştir. Fakat 1914 yıllarında I. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle, 1916 senesinde tüm cephelerde savaşılmak mecburiyetinde kalındığı için tüm ülkede bir seferberlik ilan edilmiştir.

Bu durumlardan ülke genelinde olduğu gibi İstanbul'da da eğitim öğretim faaliyetleri düzenli olarak yürütülememiştir. 1920 senesine kadar bu zorluklar içersinde eğitim ve öğretimine devam eden Gönenli Mehmet Efendi, 1920 senesinde Gönen'e dönerek Gönen Merkez Camii İmam Hatibi olarak göreve başlamıştır.

Mehmet Efendi, iki sene Gönen Merkez Camii İmam Hatipliği görevinden sonra, 1922 senesinde eğitimine kaldığı yerden devam etmek için İstanbul'a gitmiştir. Cumhuriyet Rejiminin yavaş yavaş adımlarının atıldığı bu yıllar, tüm ülke açısından sosyal, kültürel, ekonomik ve dini farklılıkların yaşanmaya başladığı yıllar olarak bilinmektedir. 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir rejime geçilirken birçok kurum, kavram değişime

[114] Recep Akakuş, *Vakıf İnsan Reisü'l Kurra Gönenli Mehmet Efendi, Hayatı, Gönül Dostları ve Hizmetleri*, Kurtuba Yayınları, I. baskı., İstanbul, 2017, s. 33.
[115] Mustafa Özdamar, *Gönenli Mehmed Efendi*, Kırk Kandil Yayınları, IV. baskı, İstanbul, 1997, s. 7.

uğramış ve bu değişimi yapılmaya çalışılan yerlerden biri de din kurumları olmuştur.

İşte böyle bir ortam içerisinde eğitim ve öğretim alan Gönenli Mehmet Efendi, 1929 yılında eğitim faaliyetlerini sürdürürken askere çağrılmıştır. Askerlik vazifesini İstanbul Taş Kışla'da yapmıştır. Askerlik vazifesini tamamladıktan sonra Gönen Merkez Camii İmam Hatipliği görevine tekrar başlayan Gönenli Mehmet Efendi, 1930 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kararıyla camilere kiliselerde olduğu gibi sıra konması kararının çıkması üzerine pilot Camii olarak Gönen Çarşı Camii seçilmiştir.

Bu uygulama dâhilinde Camileri incelemek üzere bölgeye gelen Gönen kaymakamının Çarşı Camii'ne ayakkabı ile girmesine karşı çıkan Mehmet Efendi, görevlendirme adı altında Konya'ya sürgün edilmiştir. 1936 senesinde Konya'dan İstanbul'a dönen Gönenli Mehmet Efendi, İstanbul'da dini faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. 1958 yılında Demokrat Parti döneminde Gönenli Mehmet Efendi maaşlı kadroya geçiş yapmıştır. Bu tarihten sonra Hademe-i Hayrat statüsünden Camii görevlisi statüsünde Sultan Ahmet Camii İmam Hatibi olarak göreve başlamıştır.[116]

1940-1942 yılları arasında Gönenli Mehmet Efendi ortaya koymuş olduğu vakıf nitelikli çalışmalarından dolayı takip altına alınmıştır. Himayesine aldığı öğrenciler, fakir ve yoksullara yaptığı yardımlar neticesinde, bazı kimseler tarafından gericilik faaliyeti yaptığı gerekçesiyle şikayet edilerek1943 senesinde tutuklanıp Denizli Hapishanesi'ne götürülmüştür. Aynı sene içerisinde suçsuzluğu ispatlanarak hâkim tarafından serbest bırakılan Gönenli Mehmet Efendi Kıztaşı Dülgerzade Camii'ne İmam Hatip olarak atanmıştır.

7 Temmuz 1982 ihtilal konseyinin yayınlanan bildirisi gereği, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından emekliye ayrılan Mehmet Efendi, altmış seneyi aşkın yapmış olduğu mihrap hizmetinden ayrılmış ve irşad hizmetinde bulunduğu kadın ağırlıklı cemaatiyle baş başa kalmıştır.[117]

Yaşı doksana erişen Mehmet Efendi, yaşlılığın vermiş olduğu bitkinlikten dolayı hastalanmış ve yapılan tüm tedavi yöntemleri kifayetsiz kalarak

[116] İzzet Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri (k.s),* Yağmur Yayınları II. baskı., İstanbul, 2013, s. 23.
[117] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 150-255.

2 Ocak 1991 Çarşamba günü Fatih'teki evinde vefat etmiştir. Cenaze namazı Fatih Camii'nde Reîsu'l-Kurrâ lık makamını üstlenen Abdurrahman Gürses Hoca Efendi tarafından kıldırılarak, Edirnekapı Sakızağacı şehitliğine defnedilmiştir.[118]

### 3.2. EĞİTİMİ

Gönenli Mehmet Efendi ilköğretimini bitirdikten sonra, babası Osman Efendi'nin yakın arkadaşı Gönen Çarşı Camii İmamı Abdullah Hilmi Karatoprak Hoca Efendi'nin yanında Kur'an ve hıfz eğitimi almaya başlamıştır. 13 yaşındayken daha üst bir eğitim almak için yine babası Osman Efendi tarafından, İstanbul'da bulunan yakın dostu İbtida-i Hariç Medresesi Hocası ve Meşihat Fetva Odası'nda görevli Hakkı Efendi'nin yanına gönderilmiştir.

1916 senesinde İstanbul'a gelen Gönenli Mehmet Efendi, eğitim öğretim hayatına baba dostu ve iyi bir Kur'an müderrisi olan Hakkı Efendi yanında eğitim almaya başlamıştır.[119] Abdullah Hilmi Efendi'nin oğlu Hakkı Efendi Gönenli Mehmet Efendi'ye tanıdığından, Mehmet Efendi İstanbul'da bulunduğu vakitlerde zorluk çekmemiş, iyi bir eğitim almıştır.

1905 senesinde İstanbul- Dâru'l- fünûn medresesi'nin Şeri'yye bölümünden başarıyla mezun olan İsmail Hakkı Efendi ilk önce Fatih Camii'nde dersiâm olarak görev yapmış, daha sonra ise Meşihat Fetva Odası'nda kâtiplik ve İbtida-i Hariç Medresesi'nde hocalık yapmıştır.

1919 yılına gelindiğinde, İsmail Hakkı Efendi Daru'l Hikmeti'l İslamiyye azası olduğu için Gönenli Mehmet Efendi'yi 18 yaşında Medresetül İrşad'a talebe olarak yazdırmıştır. Böylelikle Mehmet Efendi genç bir hafız olarak Medresetül İrşad talebesi olmuştur.

1920 yılında İsmail Hakkı Efendi'nin Gönen Müftülüğü'ne tayin edilmesiyle hocasıyla birlikte tekrar Balıkesir'e dönen Mehmet Efendi, Gönen'e geldikten sonra Gönen Müftüsü olan hocası Hakkı Efendi tarafından Gönen Merkez Camii İmam Hatipliğe atanır.

Gönenli Mehmet Efendi 1922 senesinde eğitimine kaldığı yerden devam etmek için tekrar İstanbul'a dönmüştür. Mehmet Efendi, 600 senelik bir

[118] Recep Akakuş, Gönenli Mehmet Efendi, *DİA*, Ankara, C. XIV, s. 149-150
[119] Özdamar, *Gönenli Mehmed Efendi*, s. 13-26.

imparatorluğun yıkılışı ve yaşanan savaş neticesinde ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler karşısında zor bir eğitim dönemi geçişmiştir. Yaşanan bu sıkıntılı dönemde camii hizmetleriyle bağlantılı olan ve ihtisas medreseleri olarak kabul gören Darul Huffaz, Medresetü'l Vaizin, Medresetü'l İrşad ve 1919 senesinde kurulan Daru'l Hikmeti'l İslamiyye de eğitim öğretim faaliyetleri askıya alınmıştır.

Bu yaşanan gelişmelerden dolayı Gönenli Mehmet Efendi, eğitimini yarıda bıraktığı Medresetü'l İrşad'a devam edememiştir. Bu durum üzerine Serezli Ahmet Şükrü Efendi'den kıraat eğitimi almak için başvuruda bulunmuş ve kabul edilen başvuru sonucunda burada eğitim almaya başlamıştır.

Tedris ve öğretim metodu olarak Mısır Tariki olan Ahmet Şükrü Efendi, bir Kıraat ilmi üstadı olduğundan, Gönenli Mehmet Efendi hocası Ahmet Şükrü Efendi'den Seb'a, Aşere ve Takrib seviyesinde kıraat dersleri görüp 1925 senesinde buradan icazetini almıştır.

1924 yılında süreli olarak açılan İmam Hatip Mektebi'ne 1928 yılında yatay geçiş imtihanıyla bu okulun son sınıfına geçiş yapan Mehmet Öğütçü Hoca Efendi, 1927-1928 eğitim öğretim döneminde bu okuldan mezun olmuştur.

1929 yılında askerlik hizmeti için İstanbul'a giden Mehmet Efendi, askerlik hizmeti bittikten sonra tekrar Gönen'e dönerek Gönen Çarşı Camii'nde İmam Hatiplik görevine kaldığı yerden devam etmiştir. Artık yaş olarak olgun bir kişi olan Hoca Efendi, ilmi kıraatten icazet sahibi bir kurra ve hafız olarak Gönen'de saygı duyulan bir kişi haline gelmiştir. İstanbul İmam Hatip Mektebi'nden mezun olması da diğer kurra hafızlarına karşı ona bir ayrıcalık kazandırmıştır.[120]

[120] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 39-53.

### 3.3. KİŞİLİĞİ VE GÖREVLERİ

Gönenli Mehmet Efendi, dindar ve milliyetperver bir aileye mensuptur. Babası Osman Efendi çiftçi olduğu halde Gönen'de bulunan üst yetkili görevlilerle dostluk kurmuş ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Gönen'de kurulan Kuvay-i Milliye hareketinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

Gönenli Mehmet Efendi Kur'an ve hıfz ilmini bitirdikten sonra, 18 yaşlarında genç bir hafız olarak Gönen Merkez Camii'nde İmam Hatip olarak görev almıştır. Güzel sesi, sağlam karakteri ve güler yüzü ile kısa zamanda kendini sevdirmiş ve halk kendisine saygı göstermeye başlamıştır.

Ülke içerisinde işgal kuvvetleri tarafınca yapılan baskı ve şiddet tutumlarına karşı sağlam karakteri ile dimdik durmuş, vaazlarında ve sohbetlerinde insanlara metanetli ve dirayetli olmaları gerektiğini her daim anlatmıştır. Bu karakteristik özelliğiyle Gönenli Mehmet Efendi, babası Osman Efendi'nin yolundan ilerleyerek, Kuvay-ı Milliye safları yanında yer almıştır. [121]

Ülke genelinde ve Gönen'de Yunan işgal kuvvetleri tarafından yapılan şiddetli saldırılara ve propagandalara karşı çıkmış, bu karşıt fikirlerinden dolayı bazı müdahalelere maruz kalmış ve babası Osman Efendi ve Hocası İsmail Hakkı Efendi tarafından 1922 senesinde yarıda bıraktığı eğitimini tamamlamak maksadıyla İstanbul'a gönderilmiştir.[122]

Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Efendi'nin kişilik ve şahsiyetinin temel yapı taşları, 18 yaşında atandığı Gönen Merkez Camii İmamı iken Yunan işgallerine karşı sergilediği tutum ve ortaya koyduğu aktif çalışmaları neticesinde oluşmuştur. Bu zuhur eden olaylardan dolayı 1930 senesinde birçok din âlimi tutuklanmış ve bu tutukların içinde Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Efendi'de bulunmuştur. Ancak bu tutukluluk hali kısa sürmüş ve Gönenli Hoca serbest bırakılarak tekrar görevini ifa etmeye devam etmiştir.

Devam eden iç ve dış provokatif olaylar dâhilinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü kararınca camilere kiliselerde olduğu gibi sıra koyma kararına karşı çıkan Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Efendi Konya'ya sürgün edilmiştir.

---

[121] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 45.
[122] Özdamar, Gönenli Mehmet Efendi, s. 6.

Göstermiş olduğu bu cesareti ve güçlü şahsiyeti O'nun toplum tarafından daha çok sevilmesini sağlamıştır.[123]

Sohbetlerinde ağzından çıkan her kelamın gönlünden gelerek söylediğini birçok talebesi ve sohbetini dinleyen kimselerle yapılmış mülakatlarda bulmak mümkündür. Sohbetlerine her zaman besmele, hamdele ve salvele ile başlayarak gönül bağı ile yaptığı sohbetleri yaklaşık altmış sene kadar sürdürdüğü yazılı kaynaklarda belirtilmiştir.[124]

Devlet bazında hizmet anlayışına bakıldığında, vakıf insan tabiriyle adlandırılan bir kişilik olarak bilinmektedir. Yaptığı tüm işlerde Allah rızasını kendine şiar edinmiştir.

O'nun hizmet anlamındaki faaliyetleri her daim insan merkezli olmuş ve bu hizmetleri yaparken daima toplum yapısı ve aile yapısını dikkate almıştır. Hiçbir zaman din, dil, ırk ayrımı gözetmemiş ve her zaman insan büyük bir değerdir mitolojisinde hizmetlerini sürdürmüştür. Halka hizmeti, Hakka hizmet olarak görüp bu prensibi ile her daim toplumda sevilen ve saygı görülen bir din âlimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halktan aldığı destekle yoksul talebelerinin günlük maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşıladığı talebesi Mustafa Karatoprak tarafından dile getirilmiştir.[125]

Gönenli Mehmet Efendi'nin insan merkezli bir hizmet anlayışı olduğunu belirtmiştik. Bu anlayışına delil olarak gösterilen konulardan biri de, talebe okuturken talebelerini eski ve yeni diye bir ayrıma tabi tutmayarak talebeler arasında ki eşitliği sağladığı bilinmektedir.[126]

İlk resmi görev olarak Gönen Merkez Camii İmam Hatipliği vazifesini üstlendiğinde 18 yaşında genç bir hafız ve Medresetü'l İrşad öğrencisiydi. 1920 senelerinde bu görevi ifa ederken, okuduğu aşır ve mevlidler ile kısa bir süre içerisinde dikkat çeken Mehmet Efendi, halkın gözbebeği haline gelmiştir. Halk tarafından çok sevilen ve Yunan kuvvetleri işgal harekâtlarına karşı sergilediği sert ve kararlı tavrı ile Yunan işgal kuvvetlerince dikkat çeken Gönenli Mehmet

[123] Özdamar, Gönenli Mehmed Efendi, s. 7.
[124] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 284-285.
[125] Recep Akakuş, *İslâm'da Kur'ân Öğretimi ve Reîsü'l-Kurrâ Gönenli Mehmet Efendi,* Sahhaflar Yayın Evi, İstanbul, 1991, s. 233.
[126] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 278.

Efendi'yi Selanik taraflarına sürdürmek için bazı provokasyonlar düzenlenmiş fakat başarılı olunamamıştır. Bu ahvali fark eden babası Osman Efendi, Mehmet Efendi'yi yarım bıraktığı eğitimi tamamlaması için tekrar İstanbul'a göndermiştir.

İstanbul'da eğitimini tamamlayan ve ardından İmam Hatip Mektebi'nden mezun olduktan sonra Gönen'e dönen Mehmet Efendi, babasının isteğiyle Fatma Hanım ile dünya evine girmiştir. Daha sonra tekrar Gönen Merkez Camii İmam Hatiplik görevine başlamış, bu görevi yaptığı sıralarda 1930 senesinde Konya'ya sürülmüştür. Bu sürgün sırasında Konya'da Hacı Veyiszade Mustafa Efendi, Şair Ali Ulvi Kurucu Efendi ve Hakkı Özçimli gibi isimlerde tanışmış ve onların yaptığı hizmetler hakkında bilgi almıştır.[127]

1936 senesinde sürgün hayatının son bulmasıyla, İstanbul'a dönerek İstanbul Aksaray bölgesindeki Hacı Bayram-ı Kaftânî Camii İmam Hatibi olarak göreve başlamıştır. Vazifesine başladığı andan itibaren Kur'an eğitim-öğretimi vermek için, hocası İsmail Hakkı Efendi'nin yaptığı gibi Gönen'den bazı ahbaplarının evlatlarını himayesine alarak İstanbul'a getirmiştir. [128]

Hoca Efendi, bu talebelerin her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarını kendi bütçesinden karşılamış ve onlara bir hocadan çok baba şefkatiyle yaklaşmıştır. Bu görevi Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce Hademe-i Hayrat statüsü içerisindedir. Aşamalı bir süreç dâhilinde gerçekleşen bu statik görev, 1920 senesinden 1934 senesine kadar devam etmiştir.

O'nun Hademe-i Hayrat statüsünde olmasının sebebi ise, 1950 senesine kadar olan süreç içerisinde sadece dairelerde çalışan personeller, müftüler ve vaizler Diyanet İşleri Başkanlığı'nca kadrolu olarak sayılmaktaydı. 1950 senesine kadar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce bu şekilde yürütülen durum, demokrat parti zamanında yeni bir çerçeveye oturtulmuştur.[129]

Reîsu'l-Kurrâ Mehmet Efendi, öncesinde takriben altı sene kadar İstanbul'da bulunduğundan, atanmış olduğu İstanbul Aksaray bölgesindeki Hacı Bayram-ı Kaftânî Camii İmam Hatiplik süresince yabancılık çekmemiş ve kendini kısa süre zarfında buraya adapte etmiştir. Kişilik olarak sıcakkanlı bir yapıya sahip olup kısa vakitte çevresiyle yakın ilişkiler kurmuş ve zamanın hayır kuruluşları olan;

[127] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 45.
[128] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 45.
[129] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 100.

Yeşilay, Anıtlar Derneği ve Kızılay gibi vakıflarla da yakından alakadar olmuştur.[130]

1937 senesine gelindiğinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne sunduğu dilekçeyle Eyüp Hz. Halid Camii Şeyhu'l Kurrallığına talip olmuştur. Eyüp Hz. Halid Camii'nin Şeyhu'l Kurrallığına talip olmasının nedenleri arasında Mısri Efendi adıyla ün yapmış Hafız-ı Kütüb'ün yazarı Şeyh Ali bin Süleyman Mansûrî Efendi'nin Şeyhu'l Kurralık yapmasıdır. Mehmet Efendi, başladığı bu görevde Mısır Tariki temsilcisi Şeyh Ali bin Süleyman Mansûrî Efendi'nin yolundan gitmiştir.[131]

Gönenli Mehmet Efendi'nin Eyüp Hz. Halid Camii Şeyhul Kurra'lığına atandığına ilişkin İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü'nün 15.11.1937 tarihi ve 2411 sayılı kararı şu şekildedir; '

*''İstanbul Aksaray'da Hacı Bayram-ı Kaftani Camii İmamı Gönenli Mehmet! Eyüp'te Hz. Halid Camii'ndeki Saliha Sultan Vakfı'ndan kurra reisliğine umum müdürlüğünün ol babtaki emri ile tayin edilmiş olduğunuz tebliğ olunur.''* [132]

Mehmet Efendi, İstanbul eski Valisi ve belediye başkanı Fahrettin Bey'in yardımıyla himayesindeki talebeleri Hacı Bayram-ı Kaftani Camii'nden Murat Paşa Camii'ne naklettirmiştir. Yine Aksaray bölgesinde bulunan Has Murat Paşa Camii müştemilatındaki Sıbyan Mektebi'ne aktarılan talebelerin eğitimi burada O'nun tarafından yapılmıştır.[133]

1939 senesinde, imamet ve hitabet görevini Dülgerzâde Camii'ne aldırmıştır. Mehmet Efendi'nin bu tayini isteme sebebi, himayesinde olan öğrencilerinin sayıları iyice arttığı için Murat Paşa Camii müştemilatı yetersiz kalmıştır. Dülgerzâde Camii seçimindeki en büyük etken, mimari yapı olarak geniş bir alana sahip olması ve mescid ile tekke kompleksine sahip bir yapı halinde olmasıdır. Müştemilatından tekke ünitesi olduğundan hem camii içindeki görevlilerin hem de talebelerin barınması için Murat Paşa Camii'nden daha geniş olması, buranın seçiminde etkili rol oynamıştır.

---

[130] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 70-73.
[131] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri* (k.s), s. 42.
[132] Akakuş, *İslâm'da Kur'ân Öğretimi*, s. 104.
[133] Özdamar, *Gönenli Mehmed Efendi*, s. 45-46.

Vakıf İnsan Mehmet Efendi, 1943 senesinde tutuklanarak konulduğu Denizli Hapishanesi'nden mahkeme kararı ile çıktıktan sonra İstanbul'a dönmüş fakat hapishanede olduğu süre zarfında, mahkûm olmadan önce görev yaptığı Dülgerzâde Camii'ne İmam Hatip atandığı için görevine devam etme imkânı bulamamıştır. Zincirlikuyu yakınlarında bulunan ve bekâr dersiam ve müderrisler için pansiyon olarak tahsis edilmiş olan Üç-baş Camii Medresesi Mescidi'ne İmam ve Kur'an belletmeni olarak atanmıştır.[134]

Evli olan Gönenli Mehmet Efendi burada ikamet edemediği için babasından kalan mal varlığını satarak Fatih semtinden bir ev satın alıp oraya yerleşmiştir. Fatih semtini seçmesindeki amaçlardan birisi eski İstanbul Müftüsü ve Diyanet İşleri Başkanı Emekli Ömer Nasuhi Bilmen Efendi ile yakın olmak istemesidir. Nakde çevirdiği paranın bir kısmı ile Üç-baş Medresesi'ni onarıp himayesindeki öğrencileri medreseye yerleştiren Gönenli Mehmet Efendi, bu medreseyi merkez olarak belirlemiş ve talebelerin eğitimini buradan vermeye başlamıştır.[135]

Üç-baş Camii İmam Hatipliğinden sonra, 1949 senesinde Çırçır-Hacı Hasan Camii'ne İmam ve Kur'an hocası olarak tayin edilmiştir. Tayin işleminin gerçekleşmesindeki neden, yoksul talebeleri himaye edip onları ilmi açıdan yetiştirmesi resmi kişiler tarafından gericilik faaliyeti olarak görülmüş ve şikâyet edilmiştir.

Bu sebepten 20.09.1949 senesinde görev yeri değişikliğine gidilmesi öngörülmüş ve Mehmet Efendi Çırçır-Hacı Hasan Camii'ne tayin olunmuştur. Tayin meselesinden dolayı önceleri görev yaptığı hiçbir Camii ile irtibatını kesmemiş ve her zaman alakasını korumuştur. Ayrıca Çırçır-Hacı Hasan Camii yakınlarında yer alan Zeyrek Kilise'si ve İmaret Camilerinde talebe yetiştirmeye devam etmiştir. 1954 senesinden itibaren taleberinin sayıları iyice artmıştır.

40 seneyi aşkın din hizmeti doğrultusunda artık tamamıyla olgun bir kişilik abidesi haline gelen Mehmet Efendi, Şefik Eryuvası'nın vefatı üzerine Sultan Ahmet Camii ikinci İmam Hatipliği görevine başvuruda bulunmuş ve yapılan 04.11.1954 tarih ve 283 sayılı karar gereği göreve başlaması uygun görülmüştür. Tevcih Komisyonu kararına ilişkin İstanbul Müftülüğü'nün yazısı şu şekildedir;

[134] Akakuş, *Vakıf İnsan GönenliMehmet Efendi, s. 92.*
[135] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 83-89.

*'' Riyaset Makamına,*

*Sultan Ahmet Camii II. İmam Hatipliğine Hasan Hacı Camii İmam Hatibi Mehmet Öğütçü'nün talebine binaen almakta bulunduğu 75 Türk Lirası aylık ücret ile naklen tayini hakkındaki 04.11.1954 tarih ve 283 Sayılı İstanbul-Tevcih Komisyonu Kararı'nın tasdiki, arz olunur.*

*İmza: Hayrât Hademesi Müdürü*

*Onay: Reis Eyüp Sabri Hayrıoğlu*

*2 Aralık 1954 muvafıktır-İmza''*

1958 yılında çıkarılan kanunla Gönenli Mehmet Efendi, Hademe-i Hayrat statüsünden maaşlı kadroya geçirilerek Sultan Ahmet Camii II. İmam Hatibi olarak görevine devam etmiştir. 35 yılı aşkın filli hizmetinden sonra, maaşlı bir devlet memuru olması meslektaşları arasında ona bir ayrıcalık katmıştır.[136]

### 3.4. İSLAM İLİMLERİNDEKİ YERİ

O, 1936 senesinde İstanbul'un Aksaray ilçesindeki Hacı Bayram-ı Kaftani Camii'nde gizli olarak başlattığı Kur'an-ı Kerim eğitim-öğretim hizmetlerini yavaş yavaş ileri seviyelere taşımıştır. Daha önceleri Hacı Bayram-ı Kaftani Camii'nden yine Aksaray'da bulunan Murat Paşa Camii Sıbyan Mektebi'ne taşınmış, daha sonra ise Kur'an hizmetini Dülgerzade Camii'ne aktarmıştır.

Burada Kur'an eğitim-öğretim faaliyetleri gerçekleştirirken İstanbul Müftülüğü tarafınca Kur'an hocası olarak Gönenli Mehmet Efendi'nin ahbabı olan Kesikbacak İsmail Efendi'nin atanmasıyla, Kur'an öğretimine Talim ve Tashîh-i Huruf seviyesinde yeni bir aşama eklenmiştir.

Diğer bir ifade ile Mehmet Efendi himayesinde bulunan talebeleri barınma, iaşe ve ibatesini üstlenirken, ahbabı olan Kesikbacak İsmail Efendi ise talebelerin eğitimi ile meşgul olmuştur.[137]

Üçbaş Medresesi Camii'ne atanınca kendisine İmam Hatiplik görevine ek olarak fahri bir görev olarak Kur'an Kursu hocalığı unvanı verilmiştir. Hacı Hasan Camii'ne tayin edilirken de Fahri Kur'an Kursu hocalığı görevi devam etmiştir.[138]

---

[136] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 98-100.
[137] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri* (k.s), s. 20.
[138] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 103-104.

İlm-i Kıraat açısında yeri tartışmaya kapalı bir konudur. 1925 senesinde Kıraat ilmi ni tamamlayarak Kırat-ı Seba, Kırat-ı Aşere ve Takrib aşamalarını geçerek, Mısır tarikına bağlı Şeyh Ataullah mesleki üzerine eğitim alarak hocasından icazet almıştır. Mısır Tariki İstanbul'da okunan iki tarikten birisi olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Şeyh Ali bin Süleyman Mansûr tarafından temsil edilen bu kıraat yolunu izleyerek İlm-i Kıraat konusunda kendini geliştirmiştir.

Tasavvuf ilmi açısından bakılacak olursa, Dülgerzâde Camii İmamlığı vazifesini yaparken sabah namazını kıldırdıktan sonra, Merhum Enver Baytan Hoca Efendi'nin verdiği bilgiler ışığında Camii imam odasında biraz uyurdu. Daha sonra talebeleriyle ilgilenir, akabinde başta Eyüp Hz. Halid Camii olmak üzere, Sümbül Efendi ve diğer camileri ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu camilerde çoğunluğu kadınların oluşturduğu cemaatlere irşad hizmeti verip, gününü bu şekildeki hizmetlerle geçirmiştir.

Her sene fırsatını buldukça Hac ve Umre yapmak için kutsal topraklara giderek, kutsal beldede kendi ruh halini yaşamak, derin hal içerisine girmek ve tasavvufta 'İstiğrak' olarak adlandırılan vuslat halini yaşamak arzusu içerisinde olmuştur.

### 3.5. KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

1922 senesinde babası Osman Efendi ile hocası İsmail Hakkı Efendi, Mehmet Efendi'yi Medresetü'l İrşad'da yarım bırakmış olduğu eğitimini tamamlamak için İstanbul'a göndermiştir.[139] Ancak, İstanbul'da yaşanan sıkıntılı durumlardan kaynaklanan eğitim-öğretim faaliyetlerinin durması sonucu Medresetü'l İrşad'a devam edememiştir.

Bu yaşanan durumlardan sonra Mehmet Efendi, Serezli Ahmet Şükrü Efendi'den ilmi kıraat dersleri almaya başlamış ve 1925 senesinde üstadından icazetnamesini almaya hak kazanmıştır.[140]

[139] Özdamar, *Gönenli Mehmed Efendi*, s. 5-9.
[140] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 47.

### 3.5.1. Hocaları

Gönenli Mehmet Efendi'nin ilk üstadı, hıfz hocası ve babasının en yakın dostlarından biri olan Kafkas kökenli ve Gönen Çarşı Camii imam hatibi Balıkesirli Abdullah Himi Karatoprak'tır.

Hoca Efendi'nin ikinci üstadı olarak bilinen hıfz hocası Abdullah Hilmi Karatoprak'ın mahdumu İsmail Hakkı Efendi'dir. Abdullah Hilmi Efendi, Mehmet Efendi'yi 13 yaşında genç bir hafız iken 1916 senesinde İstanbul'a getirmiş ve özel olarak hem ders okutmuş hem de ibâtesini ve iâşesini sağlamıştır.

O'nun hayatının her bölümünde önemli bir yere sahip olan İsmail Hakkı Efendi, Mehmet Efendi'yi hem himaye etmiş hem de bilgi ve deneyimleriyle ona ışık kaynağı olmuştur. Sonraki zamanlarda da bu değerli talebesini korumaya ve önünü aydınlatmaya devam etmiştir. [141]

Mehmet Efendi'nin üçüncü üstadı ise, İlm-i Kıraat hocası, Fatih dersiâmlarından Şehzade Mehmet Camii Şeyhul-Kurra'sı ve Tophane Kılıç Ali Paşa Camii kürsü şeyhi Serezli Ahmet Şükrü Efendi'dir. Mehmet Efendi, Serezli Ahmet Şükrü Efendi'den Takrib seviyesinde İlm-i kıraat okumuş ve 1925 yılında icazetini almıştır.

Dördüncü üstazı, 1924-1928 yıllarında İstanbul İmam Hatip'te eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan Mesnevî şâhiri, Tahirü'l Mevlevî'dir.[142]

### 3.5.2 Talebeleri

Mehmet Efendi, daima öğrencilerine bir hoca yerine bir baba şefkatiyle yaklaşmış ve onları yetiştirip icazet alma safhasına gelene kadar kendi himayesinde tutmuştur.

Hayatı boyunca darü'l huffazların ve darü'l kurraların üstlendiği yöntemle gayret göstermiştir. Asr-ı Saadet Dönemi Kur'an eğitim-öğretiminde Habbab b. Eret ve Mus'an b. Umeyr (r.a)'ı kendine örnek alarak, yaşadığı bütün olumsuz durumlara rağmen kendini ve hayatını Kur'an'a adamıştır.

[141] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri, s. 19.*
[142] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 143-144.

Vakıf insan Gönenli Mehmet Efendi, Kur'an aşığı bir insan olduğundan, Kur'an kıraat ve tilavetine her manada önem vermiş ve talebelerini bu cihet altında özenle yetiştirmiştir.

Bir dönem ahbabı Kesikbacaklı Hakkı Efendi ile aynı yerde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan Gönenli Mehmet Efendi, burada himayesinde yer alan öğrenicileri yetiştirip icazetnamelerini verdikten sonra, bu öğrenciler başka şehirlere giderek İlm-i kıraat konusunda eğitim vermişlerdir.[143]

Bu bağlamda Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat ilmindeki eğitimi ülke çapına yayılarak, vermiş olduğu kıraat eğitimleri dolaylı yoldan başkalarına iletilmiştir.

Nitekim bu duruma kanıt Gönenli Mehmet Efendi'nin ilk talebelerinden Hafız Veli Efendi, Sındırgı'da Kur'an kursu hocalığı yaparken yine ilk talebelerinden İsmail Hakkı Efendi'nin kardeşi Hafız Ahmet Karatoprak Hoca Efendi ise Balıkesir'de bulunana Yeşil Camii İmam Hatibi ve Kur'an Kursu hocalığı görevini üstlenmiştir. Böylelikle Gönenli Mehmet Hoca, yetiştirdiği talebeler ile bir nevi kendi eli ile başka şehirlere Kur'an ve kıraat hizmeti götürmüştür.

Yine Gönenli Mehmet Efendi'nin öğrencilerinden olan ve Sındırgı ilçesine giden Mevlit Yılmaz Hoca Efendi'de icazetini aldıktan sonra bu bölgeye atanmış ve Kur'an Kursu hocalığı ve İlm-i Kıraat dersleri vermeye başlamıştır.

Mevlit Yılmaz Efendi dini yüksek tahsilini tamamlayarak Sındırgı ilçesine müftü olarak tayin edilince, bu bölgede daha etkin Kur'an ve kıraat eğitimi hizmetlerinin kapısı açılmıştır.

Bu duruma ek olarak Sındırgı ilçesi Müftüsü Mevlit Yılmaz Efendi, kayıtlı olduğu Dereören köyüne bir Kur'an Kursu yaptırarak burada birçok talebenin Kur'an ve Kıraat tahsili görmesini sağlamıştır. Takiben Mevlit Yılmaz Efendi, Mehmet Efendi himayesindede politikaya atılmış ve Balıkesir'den milletvekili olarak seçilmiştir.

Dolayısıyla Mehmet Efendi vasıtasıyla Dereören Köyü Kur'an Kursu'nda onlarca talebe Kur'an, Kıraat ve Fıkhi ilimler yönünden yetiştirilerek imam-hatip

[143] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli MehmetEfendi*, s. 105-110.

okullarına gönderilmiştir. Nitekim Mehmet Efendi, altmış yılı aşkın eğitim-öğretim hayatı boyunca Kur'an ve Kıraat ilmine birçok kazanımlar sağlamıştır.[144]

### 3.5.3 Mensubiyeti/Tariki

1925 senesinde İlm-i Kıraatini tamamlayan Mehmet Efendi, Mısır tarikına bağlı Şeyh Ataullah mesleki üzerine Takrib düzeyinde İlm-i kıraat eğitimi almıştır. Kıraat ilmi, hıfz ilmine dayandığından dolayı üç aşamada tedrisi mevcuttur. Bunlar;

a) Kırat-ı Seb'a
b) Kırat-ı Aşere
c) Takrib

İsimleriyle üç ana bölümden oluşmaktadır. O dönemde İstanbul'da yapılan İlm-i Kıraat eğitimleri iki tarikte yapılmaktaydı. Bunlar İstanbul Tariki ve Mısır Tariki olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.[145] Gönenli Mehmet Efendi, Şeyh Ali bin Süleyman el-Mansur'un yolunu izleyerek Fatih Camii Dersiamlarından Serezli Ahmet Şükrü Hoca Efendi vasıtasıyla İlm-i kıraat dersleri almış ve 1925 senesinde Takrib seviyesinde icazetnamesini almıştır.

Mısır Tarikı'nin İstanbul'daki beldesi olarak bilinen yer, İstanbul ilinin Çemberlitaş semtinde bulunan Köprülü Mehmet Paşa Camii'dir. Tarik sahibi Mısri Efendi lakabı ile bilinen Şeyh Ali b. Süleyman el-Mansur'dur. Şeyh Ali b.Süleyman el-Mansur adıyla bilinen bu zat Kıraat ilmi öğretiminde İmam Şıtabi'nin Vechüt- Tehani ve Hızrü'l Emani isimli eserlerini esas almıştır.

Gönenli Mehmet Öğütçü Hoca Efendi yaklaşık altmış sene süren Kur'an eğitim-öğretim faaliyetlerinde Mısır Tarikı metoduyla eğitim vermiştir.[146]

### 3.5.4 Kıraat ilmine Katkısı

Gönenli Mehmet Efendi hayatı boyunca fakirin, yoksulun ve ihtiyaç sahiplerinin yanında yer alan ve bu durumu kendine yaşam biçimi olarak seçen bir âlim olmuştur. Bu vazifeyi yerine getirirken Tevbe Sûresi'nin 60'ncı ayetinden hiçbir zaman sapmamıştır. Bazı kimselerden gelen yardım paralarını ihtiyaç sahiplerine harcamış ve şahsı adına bir kuruş dahi kullanmamıştır.

---

[144] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 105-110.
[145] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi, s. 67.*
[146] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 67-119.

Bu sebeple hayatı boyunca eline milyonlarca lira para ve ayni yardım geçmiş, bu yardımları aynı gün içerisinde ihtiyaç sahiplerine dağıtmayı kendine görev edinmiştir. Vefatından sonra ailesine, babasından kalan mal varlığı ile satın aldığı evi ve emekli maaşından başka bir şey bırakamamıştır.

Vakıf insan Gönenli Mehmet Efendi, Kur'an aşığı bir insan olduğundan, Kur'an kıraat ve tilavetine her manada önem vermiş ve talebelerini bu cihet altında özenle yetiştirmiştir.

Bir dönem ahbabı Kesikbacaklı Hakkı Efendi ile aynı yerde eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan Gönenli Mehmet Efendi, burada himayesinde yer alan öğrenicileri yetiştirip icazetnamelerini verdikten sonra, bu öğrenciler başka şehirlere giderek İlm-i kıraat konusunda eğitim vermişlerdir.[147]

Bu bağlamda Gönenli Mehmet Efendi'nin Kıraat ilmindeki eğitimi ülke çapına yayılarak, vermiş olduğu kıraat eğitimleri dolaylı yoldan başkalarına iletilmiştir.

Nitekim bu duruma kanıt Gönenli Mehmet Efendi'nin ilk talebelerinden Hafız Veli Efendi, Sındırgı'da Kur'an kursu hocalığı yaparken yine ilk talebelerinden İsmail Hakkı Efendi'nin kardeşi Hafız Ahmet Karatoprak Hoca Efendi ise Balıkesir'de bulunana Yeşil Camii İmam Hatibi ve Kur'an Kursu hocalığı görevini üstlenmiştir. Böylelikle Gönenli Mehmet Hoca, yetiştirdiği talebeler ile bir nevi kendi eli ile başka şehirlere Kur'an ve kıraat hizmeti götürmüştür.

Yine Gönenli Mehmet Efendi'nin öğrencilerinden olan ve Sındırgı ilçesine giden Mevlit Yılmaz Hoca Efendi'de icazetini aldıktan sonra bu bölgeye atanmış ve Kur'an Kursu hocalığı ve İlm-i Kıraat dersleri vermeye başlamıştır.

Mevlit Yılmaz Efendi dini yüksek tahsilini tamamlayarak Sındırgı ilçesine müftü olarak tayin edilince, bu bölgede daha etkin Kur'an ve kıraat eğitimi hizmetlerinin kapısı açılmıştır.

Bu duruma ek olarak Sındırgı ilçesi Müftüsü Mevlit Yılmaz Efendi, kayıtlı olduğu Dereören köyüne bir Kur'an Kursu yaptırarak burada birçok talebenin Kur'an ve Kıraat tahsili görmesini sağlamıştır. Takiben Mevlit Yılmaz Efendi,

[147] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli MehmetEfendi*, s. 105-110.

Mehmet Efendi himayesindede politikaya atılmış ve Balıkesir'den milletvekili olarak seçilmiştir.

Dolayısıyla Mehmet Efendi vasıtasıyla Dereören Köyü Kur'an Kursu'nda onlarca talebe Kur'an, Kıraat ve Fıkhi ilimler yönünden yetiştirilerek imam-hatip okullarına gönderilmiştir. Nitekim Mehmet Efendi, altmış yılı aşkın eğitim-öğretim hayatı boyunca Kur'an ve Kıraat ilmine birçok kazanımlar sağlamıştır.

### 3.6 DİNİ – SOSYAL FAALİYETLERİ

Gönenli Mehmet Efendi'nin toplumla iç içe yaşayan bir âlim olduğu bilinen bir meseledir. Nitekim bir gazetede Mehmet Efendi'nin Camii çıkışı cemaatle yaptığı uzun sohbetler bir gazetenin günlük neşriyatına konu olmuştur. Mehmet Efendi her zaman dini hayatta olduğu kadar sosyal hayat içersinde de toplumsal meselelere karşı özenle yaklaşan bir kişi olmuştur.[148]

Bu duruma örnek olarak; bir Cuma günü Sultan Ahmet Camii II. İmam Hatipliği göverini ifa ederken, zamanın Başbakanı Süleyman Demirel ve Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han Cuma namazı kılmak için Sultan Ahmet Camii'ne gelmişlerdir.[149]

Sultan Ahmet Camii konumu ve tarihi yapısı bakımından turistik bir yapı olduğundan devamlı turistlerin rağbetine uğramıştır.[150] Bundan dolayı Camii'nin etrafı turistik mevsimlerde pislenmekte ve bu duruma ek olarak Camii'nin sularının akmaması Camii'de koku gibi durumlara yol açmaktadır.

Bu durumlardan rahatsız olan Gönenli Mehmet Efendi hutbesini bitirdikten sonra, Süleyman Demirel'e dönerek; ''Sayın Demirel, lütfen ayağa kalkınız! Bir şu cemaatin asaletine bakınız, bir de şu Camii'nin asaletine bakınız! Bir de bu Camii'nin dış avlusuna ve avlu etrafındaki mezbeleliğe bakınız! Lütfen bu duruma bir çare bulunuz! der.'' İşte böyle bir sosyal bilince sahip olan Mehmet Efendi, toplumsal sorunlara böyle farklı çözümler getiren ilmi kişilik sahibi bir insan olmasıyla dikkat çekmektedir.

Mehmet Efendi, dini hayatını sosyal hayatından ayrı tutmadığı gibi, sosyal hayatını da dini hayatından ayrı tutmaksızın dini ve insani ölçülere sıkı sıkıya bağlı

[148] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 125.
[149] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri*, s. 182.
[150] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri*, s. 182.

bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun bu örnek alınabilecek düzeydeki yaşamı kısacası takva diye adlandırılabilir. Çünkü Mehmet Efendi, tarihi süreç içersinde meydana gelmiş ve sosyal hayatta belirli bir ekol şeklinde hizmetlerini sürdürmüş bir insan olarak bilinmektedir.[151]

İslam adına kurulan tüm organizasyonlarda bulunmaya çalışmış katıldığı organizasyonların hiç birinde özellikle yöneticilik vasfı üstlenmemiş, daima matlup pozisyonlarda bulunmaya özen göstermiştir. Daima yapıcı ve mevcut ortamda en iyi neticeye varmaya çalışan Hoca Efendi, bu yönüyle yaptığı çalışmalarda hiçbir zaman fütura düşmemiştir.

Kur'an eğitim-öğretiminden dolayı Şehzade Karakolu ve Denizli Hapishanesi'ne düştüğünde dahi yazılan kaynaklara bakıldığında ümitkar ve azimli bir yapı sergileyip, bu durumlar yüzünden ne devlete ne de cemiyete küserek kendini ve hayatını adamış olduğu görevden geri bırakmıştır.[152]

Gönenli Mehmet Efendi'nin hayatına, sosyal ve dini alanda gösterdiği faaliyetleri incelediğimiz bu konu içerisinde O'nu daha yakından tanımak, dini ve sosyal hayatını kavramak ve kişiliği ile topluma yön veren Vakıf İnsanı Mehmet Efendi'yi anlamak önemlidir.

Bu konuda Recep Akakuş'un 2017 yılında yayınlanan Vakıf İnsan Reisü'l Kurra Gönenli Mehmet Efendi'nin Hayatı, Gönül Dostları ve Hizmetleri adlı kitabında yer alan, O'nun zamanında yaşamış ve hizmetlerine şahit olmuş kişilerin dilinden Mehmet Efendi'yi tanımak gerekmektedir.

Mehmet Efendi'nin minberde, kürsüde veyahut mihrapta gönül bağı ile vermiş olduğu irşad faaliyetlerinin yanı sıra Kur'an taliplerine, yoksullara, gençlere ve fakir kimselere yönelik olarak ortaya koymuş olduğu destek hizmetleri herkes tarafından malumdur. Varlık açısından güçlü olan insanlarla fakir kimseleri buluşturma konusunda her daim köprü görevi görmüş bu özelliği ile çağındaki âlimlerden farklı olduğunu bizlere göstermiştir.[153]

Bu nedenle Hz. Peygamberin Emin sıfatı O'nun kişiliğine sirayet etmiştir ki O, hiçbir zaman din, dil, ırk ve mezhep ayrımı gözetmeksizin insanlara merhamet kucağını her daim açmıştır.

[151] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 125.
[152] Özdamar, *Gönenli Mehmed Efendi*, s. 147-149.
[153] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi, s. 233.*

Bazı kimseler O'nun eliyle islam adına gerekli görülen sadaka ve infak görevlerini yapmışlardır. Söz konusu ibadetlerini yerine getirme hususunda Hoca Efendi onlara bir vekil sıfatıyla yaklaşmıştır. Hatta üstlendiği bu vazife karşısında bazı âlimler Mehmet Efendi'ye "veli" sıfatını yakıştırırken, bazı kimseler ise "deli" sıfatını yakıştırmışlardır. Bu durumun sebebi ise Mehmet Efendi'nin devlet tarafından kendine verilen cüzi miktardaki maaşından öte başka bir gelire sahip olmayışıdır. [154]

Böyle olmasına rağmen O birçok yoksul kimselerin yanı sıra ilim meclisinde öğrenim gören muhtaç genç kimselerede sahip çıkmıştır. Ülke genelinde düşünülecek olursa üç ya da dört fertli ailenin geçim konusunda sıkıntı yaşadığı ekonomik bir ortamda, hayatını düz mantık çerçevesine sıkıştıran bir kişi için O'nun yapmış olduğu bu faaliyetler çok anlamsız bir durum olarak görülmektedir. Bu sebepten O'nu anlamak için fizik ötesi âlemlere yönelmek ve gayb âlemine ait değerlere inanmak gerekecektir.

Açıkça görülüyor ki O'nun yoksullara ve talebelere yapmış olduğu yardımların kaynağı şüphesiz varlıklı insanlar olmuştur. Mehmet Efendi varlıklı Müslümanlardan aldığı yardımları, hiç şüphesiz Allah'ın rızasını kazanacak ve kazandıracak şekilde ihtiyaç sahipleri için harcamıştır.

1976 senesinden itibaren ülke çapında yetkili olmak üzere Mehmet Efendi Reisü'l- Kurralık vazifesini üstlenmiştir. Tüm eğitim öğretim hayatını Kur'an adamış, görevli olduğu camii içerisinde hem talebelerini barındırmış hemde Kur'an okutulması yasak olan dönemde geceleri bu öğrencilere Kur'an eğitimi vermiştir.[155]

Zaman içerisinde talebe sayıları arttıkça başka camilere taşınmak mecburiyetinde kalınsa dahi hiçbir zaman bu vazifeden vazgeçmemiştir. Bu talebelerin içerisinde daha yükseköğrenim almak isteyenleri Ankara İlahiyat Fakültesi'ne ya da Mısır'da Ezher Üniversitesi'ne göndermiştir.

Anlaşılması gerçek manada zor olan Gönenli Mehmet Efendi, İslam dininin özlenen ve imrenilen bir yaşayış tarzını benimsemiştir. Çünkü o, daima yapmış

[154] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri*, s. 182.

[155] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri, s. 17.*

olduğu işlerde ilk önce Allah rızasını ve takva ölçülerini temel almış ve bu doğrultuda ilerlemiştir.

Son derece mütevazı olduğundan herkes tarafından sevilen ve sayılan bir kişilik olarak önümüze çıkan Mehmet Efendi, bu ölçüleri ile bir ışık kaynağı olmayı başarmış bir kişiliktir. Bu bağlamda Gönenli Mehmet Efendi, Kur'an demiş, Hakk demiş, İslam demiş ve halk demiş ve bunları derken hiçbir zaman tevazu ve merhameti elinden bırakmamıştır. Onun gerçek bir Allah dostu olduğuna hiç şüphe yoktur.

Yeni Nesil Gazetesin'nin 30 Ocak 1991 tarihli gazetesinde yer alan ''Bir Ehl-i Keramet: Gönenli Mehmed Efendi'' başlıklı yazısında Avukat Bekir Berk'in anlatımıyla Gönenli Mehmet Efendi:

Avukat Bekir Berk yazısında Gönenli Mehmet Efendi'nin vefatı üzerine yazmış olduğu yazısında, onu şahsen tanıdığını fakat cenazesine iştirak edemediği için üzüntülerini dile getirmiştir. Husûsen Milli Gazete'de Nimetullah Hoca Efendi'nin Mehmet Efendi hakkında yazdığı satırlar ve sarfettiği sözler, Avukat Bekir Bey'in de bazı hatıralarını nakletmeye teşvik ettiğini dile getirmiştir. [156]

Avukat Bekir Berk yazısında Bedîüzzaman Hazretleri'nin İstanbul'u teşriflerinde bir bayram günü Gönenli Mehmet Efendi'nin evine ziyarete gidip,*''Sizi bu beldenin, şeyhulislamı makamında gördüğüm ve bildiğim için ziyaretinize geldim''* diyerek tavsif etmiş ve ona bağrına basarcasına sarılmıştır.

Bekir Berk, babasının İstanbul'a tayin edilmesinden ve burada ilkokula başlamasından sonra, muhterem validesinin gizli saklı bir şekilde almış olduğu mızraklı ilmihalden ona sureler ve dini bilgiler öğrettiğinden bahsetmektedir. *"Gönenli Mehmet Efendi'nin hizmetlerinin canlı şahitlerinden biri de bendenizim*"diye bahsettiği yazısında, ilkokula başladığı zamanlarda İstanbul'da, bir dini eser bulmak, bir namaz-hocası bulmak, bir din dershanesi görmenin mümkün olmadığından söz etmektedir.

Bekir Berk, bir defasında ona Allah rızası için alınan uçak bileti ile İstanbul üzerinden Adana'ya giderken uçakta kara kara düşündüğünü ve cebinde onu bir otelde bir oda temin edecek bir lokantada yemek yedirecek, bir otobüste yolculuk yaptıracak parasının olmadığını belirtmiş ve ne yapacağını bilmeyerek kara kara

[156] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi, s. 327.*

düşündüğünü yazısında dile getirmiştir. Bunları düşünürken tam o sırada hemen arka koltuktan bir kişinin kulağına eğilerek; *'' İhtiyacın olur; bunu hizmette kullan!''*diyerek cebine bir zarf koyduğunu belirtmiştir. Tam o esnada yaşlı gözlerle arkasına dönüp bakan Avukat Bekir Bey, karşısında o nurani yüzü ile Gönenli Mehmet Efendi Hazretlerini görür.

Avukat Bekir Bey'in anlatımıyla uçak yere inmiş ve Mehmet Efendi'nin vermiş olduğu zarfı açan Avukat Bey, o zamanın parasıyla bir ailenin günlerce ihtiyacını giderecek mevlağda "elli lira" bulmuştur.[157]

Gönenli Mehmet Efendi hakkında yazılan yazıların bir yazı ise, 04 Ocak 1991 Cuma günkü Türkiye Gazetesi'nde yer alan Ergun Göze'nin hatıralarından biri olmuştur. ''*Gönenli Mehmet Efendi*'' isimli makalede;

Ergun Göze'nin yazısında Gönenli Mehmet Efendi'nin vefatının ardından büyük yeise kapıldığı tüm harflerinden anlaşılmaktadır. Göze yazısında Mehmet Efendi'nin her daim bu güne hazır olduğunu ve hayatı boyunca daima Kur'an-ı Kerim hizmeti için çalışan bir şahıs olduğunu dile getirmiştir.

Yazısında Gönenli Hoca Efendi'ninSultan Ahmed Camii'nde bir Cuma namazı hutbesini okurken; *''Sultan Ahmet Camii'nde zina işleniyor, göz zinası işleniyor''* diye haykırdığındanbahsetmiş ve devamında "*Mukaddeslerine hürmet etmeyen ve ettirmeyen bir cemiyet içindi bu hıçkırık…"* diye devam eden Mehmet Efendi'nin ömrünü ilim ve irfan yoluna adayan büyük bir şahsiyet olduğundan bahsetmiştir. Nerede Efendi Hazretlerinin adı geçse yüzlerde bir gülümseme olduğuna dikkat çeken yazar, İslam'ın hizmetkârı olarak tanımlamaktadır.[158]

Ergun Göze'nin anlatımıyla Gönenli Mehmet Efendi'nin sosyal ve dini hayatında son derece hareketli bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

04.11.1991 senesinin Cuma gününe mütakip yayınlanan Yeni Nesil Gazetesinde Gönenli Mehmet Efendi hakkında ''*Gönenli Hoca'ya Muhteşem Uğurlama, Bayram Namazını da Geçti''* başlığı altından kaleme alınan haberde;

*''Görülmemiş bir kalabalık… Fatih Camii'nin içi ve dışı tıklım tıklım insanla dolmuştu… Hanımlar, kızlar, çocuklar, talebeer ve yedisinden yetmişine mü'minler, Gönenli Hoca'yı uğurlamak için Fatih' akın etmişlerdi.*

[157] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 327-333.
[158] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 304-305.

*Öğle namazı, minarelerden dışa taşan imam efendinin ve müezzinlerin tekbir sesleri eşliğinde kılındı. Namaz bittikten sonra bir anans işitildi:*

*''Cemaat-i Müslimin! Lütfen camiinin içindekiler, yerlerinden ayrılmasınlar. Çünkü dışarısı insanla dolu...'' Yine bir anons daha, '' Cemaat-i Müslimin! Hoca Efendi'nin namazından önce beklemekte olan iki cenaze daha var. Önce onların cenaze namazı kılınacak daha sonra Hoca Efendi'nin cenaze namazı kılınacak.'' Meydan dolu… Uzaklardan geldikleri belli olan grupların akını durmuyor.''*[159]

Yeni Nesil Gazetesi'nin bu haberinden anlaşıldığı gibi, ömrünü Kur'an'a ve O'nun hizmetine adayan Mehmet Efendi çok sevilen saygı duyulan bir insan olmasıyla karşımıza çıkmaktadır. 2 Ocak 1991 senesinde dar-ı ukbaya irtihal edenHoca Efendi'nin cenaze namazı yakın dostu ve hizmet arkadaşı, Mehmet Efendi'densonra Reisû'l Kurralık makamını üstlenen Abdurrahman Gürses Hoca Efendi tarafından kıldırılmıştır.

### 3.7. REİSÜ'L KURRÂLIĞI

Reîsu'l-Kurrâ 'lık makamını incelemeden evvel, meseleyi daha iyi kavramak ve anlamak için ilk önce manayı oluşturan kelimelerin lügat anlamlarına bakmakta fayda vardır.

Reîs kelimesi, bir meselenin en üst düzeyde olanı, efendisi veya öncüsü gibi anlamların karşılığıdır. Bu manalara ek olarak, yönetici, başkan, lider, sorumlu, patron gibi anlamlara gelmektedir. Önceki bölümlerde Kurra kelimesinin, masdarı kıraat olan 'karae' fiilinden türeyen kari isminden geldiğini belirtmiştik. Kıraat kelimesi bakarak okumak, ya da ezber olarak telaffuz ederek okumak ya da Kur'an'dan bazı ayetleri okumak anlamına tekâbül etmektedir.

Kıraat ve tecvid ilimlerinde Kurra kavramı, hafız olan kişilerin İlm-i kıraati okuyup tamamlayanlar için kullanılmaktadır. Başka bir ifade ile Kurra kavramı; Kur'an'ı tam olarak ezberleyip hafız olan kimselerin, tecvid ve tashih-i huruf'a göre Kur'an'ı hatim ettikten sonra icazet sahibi bir hoca karşısında Kıraat ilmi ni esaslarına uygun şekilde almasıdır. Ayrıca Kıraat-i Aşere ve Kıraat-i Seb'a'yı tam

[159] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 306.

mana ile bitirerek icazet sahibi olmaya hak kazanan kişiler olarak tanımlamakta mümkün olacaktır.[160]

Bahsedilen iki kavram bir araya geldiğinde Reîsu'l-Kurrâ 'lık makamının ortaya çıktığı görülmektedir. Reîsu'l-Kurrâ olacak kişinin yaşadığı dönem içerisinde, yukarıda bahsedilen tüm hususları yerine getirmiş ve Kıraat ilmi hakkında en üst düzeyde bilgi sahibi olması gerekmektedir. Ancak tüm bu şartları yerine getiren âlimler Reîsu'l-Kurrâ lık makamına gelmeye hak kazanırlar.

Reisü'l Kurralığa tayin edilecek kişide aranan özellikler şöyle tespit edilmiştir;

1. Takrib seviyesinde kıraat tahsil etmiş ve bundan icazet almış olması,
2. Takrib'den icazeti hak etme tarihi itibariyle, o devrin seviyedeki kurasının hepsinden daha kıdemli olması ( Takrib icazetnamesinin en eski tarihi taşıyor olması),
3. İstanbul'da ikamet ediyor olması,
4. Kıraat öğretme işiyle aktif bir biçimde uğraşıyor olması,
5. Başına geçeceği topluluğu güzel temsil ve iyi yönetme kapasitesine sahip bulunması gerekmektedir.[161]

Bu bilgiler ışığında reisü'l kurra'nın belli başlı özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

a) Bir İslam memlekitnde tek bir tane bulunur.
b) Bulunduğu memleketin tüm huffaz ve kurasının başı ve en üst düzey yöneticisidir.
c) Teb'ası olduğu devletin başşehrinde ikamet eder.
d) Kıraati takrib üzerinden bitirmiş ve yine bundan icazetname almış olması şarttır.
e) Zamanında ve vatanında mevcut kuranın en kıdemlisidir; bu kıdem yaşça değil sahip olunan icazetnamelerin veriliş tarihi itibariyledir.

[160] M.Sait Şimşek, Atilla Akdemir, Fatih Çollak vd. Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV, *Tartışmalı İlmi Toplantı,* 13-14 Ekim 2001, İstanbul, s. 205.
[161] Recep Akakuş, "Reisü'l Kurra", DİA, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 545-546.

f) Osmanlı bürokrasisi ve ilmiye sınıfında bir bürokrat olarak muamele gördüğünden; maaşını devletten alır. Yani kurumsallaşmış bir organın başında bulunduğundan tam anlamıyle "resmi" hüviyeti haizdir.[162]

Türkiye Cumhuriyeti Devri'nde reisü'l kuralık yapma şerefine nail olan zevatı şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hamdi Efendi (1864-1939): İstanbul-Fatih Camii Baş İmam-Hatibi ve Tedkik-i Mesahif Hey'eti Reisi.
2. Ali Üsküdarlı (1885-1976): İstanbul-Karaköy Yer altı Camii İmam-Hatibi.
3. Gönenli Mehmet Efendi (1901-1991): İstanbul- Sultanahmet Camii Baş İmam-Hatibi.
4. Abdurrahman Gürses (1909-1999): İstanbul-Beyazıt Camii Baş İmam-Hatibi.
5. Ahmet Esad Arslanlar Efendi (1920- ): İstanbul-Eyüp Camii İmam-Hatipliğinden emekli olup, halen reisü'l kurralık bu zatın uhdesinde bulunmaktadır. [163]

Reisü'l-Kurralık müessesesi çerçevesinde Asr-ı Saadet Dönemine bir göz atıldığında, kesin bir kayıt sistemi olmadığı ve zaman olarak çok uzak bir dönem olduğundan net yargılara ulaşılamayacağını belirtmekte fayda vardır.

Kavram veya yapının ilk kez nerede ve ne zaman meydana geldiğini söylemek zor olsa da, bugünkü konumuna gelene kadar geçirdiği safhaları söylemek mümkündür. Bu nedenle konuyu incelerken ilk müracaat edilen kaynaklar hadis literatürüdür. Reisü'l-Kurralık müessesi hakkında Buhari'den nakledilen hadis şu şekildedir;

Buhari el-Cami'ü's-Sahih adlı eserinin 'Kitabü Fedali'l- Kur'an'ında 8. bab için 'Babü'l-Kurra Min Ashabi'n-Nebiyyi S.A.V" başlığını kullanmıştır. Bu babta

[162] Recep Akakuş, "Reisü'l Kurra", s. 545-546.
[163] Yusuf Alemdar, "Reisü'l Kurralık Makamı", s. 31.

şu hadiseyer vermiştir: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu : "Kur'an-ı Kerim'i şu dört kişiden öğreniniz: Abdullah b. Mes'ud, Salim, Mu'az ve Übeyy b. Ka'b."

Tabiun Dönemi kıraat faaliyetlerine bakıldığında, hicretin ilk senelerinde birinci tabaka içinde bulunan ve Asr-ı Saadet kurrası adıyla anılanlar yine hicretin ilk senesinde faaliyet veren ve ikinci tabakada olan kuralara öğretmenlik yapmışlardır. İkinci tabaka kurrasından olan kişilerin çoğu tabiun kısmındaki kişilerden oluşmaktadır.

Bu kişiler içerisinde yer alan kurra da birinci tabakadaki öğretmenlerden öğrendikleri usul üzerine daha sonra gitmiş oldukları yerlerde, özellikle mescitlerde uzak-yakın yerlerden gelen öğrenciler için Kur'an meclisleri açmış oldukları bilinmektedir.

Tabiundan hayatını Kur'an eğitim-öğretimine adamış çok fazla kişiler olmuştur. Bu kişilerden bazıları: İbn'i Amir, Alkame b. Kays, Zir b. Hubeyş'dir.

Kıraat faaliyetleri konusu dâhilinde Ashab döneminden başlayıp tabiun dönemine kadar uzanan kıraat eğitimi faaliyetlerinde sonuç olarak, kıraat tedrisi manasında çok değerli Kur'an bilgisi üst düzeyde olan insanlar yetişmiş, kurra şahsiyetler, çok değerli imamlar ortaya çıkmıştır.[164]

Osmanlı'nın kuruluş döneminde Anadolu'da kıraat eğitimi almak isteyen kişiler genellikle ya Şam'a ya da Mısır'a gönderilmiştir. Bu geçen süre içerisinde Sultan Yıldırım Bayezid Han döneminde padişah tarafından İbnü'l-Cezeri'ye yapılan davet neticesinde bu durum tersine dönmeye başlamıştır.

Mısır'dan Anadolu'ya gelen İbnü'l-Cezeri'nin saltanat merkezi Bursa'ya yerleşmesi ve ardından sultanın maddi ve manevi himayeleriyleburada Kıraat ilmi hizmetlerine başlaması ile zamanında eğitim almak için terki diyar edilen Anadolu, Kıraat ilmi merkezi haline dönüşmeye başlamıştır. İlk olarak İbnü'l-Cezeri'nin katkıları olmakla beraber, yanında yetişenoğulları vetalebeleri Anadolu'da Kıraat ilmi alanında büyük hizmetler gerçekleştirmişlerdir.

İbnü'l-Cezeri'ye tahsis edilen Bursa Ulu Cami yanında bulunan Darü'l-Kurra'da kıraat derslerine başlayarak Mısır Tariki usulü ders vermeye başlamıştır.

[164] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 307.

Bu faaliyetler neticesinde Anadolu Kıraat ilmi ve faaliyetleri açısından durgun dönemini atlatıp, gelişme dönemine geçiş yapmıştır.[165]

Bir müessese olarak Reîsu'l-Kurrâ lığı incelediğimizde, Kur'an kıraati ve kitabet meselesini üstlenen ve vahiylerin başlangıçtan günümüze kadar geçen süre zarfında korunması konusunda her dönemde Müslümanlar bu konuya ehemmiyet ahzetmişlerdir. İşte bir nevi bu amaç doğrultusunda zuhur eden Reîsu'l-Kurrâ 'lık müessesi, Kur'an'ı korumaya yönelik çalışmaların içerisinde yer almaktadır.

Kur'an eğitiminin ve hıfz çalışmalarının yapıldığı aynı zamanda kıraat ilimlerinin uygulandığı Daru'l-Kurrâ'lar ve Daru'l-Huffaz'lar ile Kur'an'ın korunmasına yönelik faaliyetler bu müesseselerde icra edilmiştir.

Şeyhü'l Kurralık atamaları 1927 senesinde kadar Cihat Nizamnamesi tarafından gerçekleştirilirken, bir karar ile cihet-i fer'iyyelerin resmi hükümleri kaldırılmıştır. Nitekim Reîsu'l-Kurrâ lık makamı da resmi olmayan bir müessese halini almıştır. Bu tarihten sonra Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi tarafından yapılan açıklamada, artık cihet-i fer'iyyelerin atamalarının olmayacağı duyurulmuştur.

1930-1931 senelerine gelindiğinde ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan ayrılmış ve tüm hadem-i hayrat diye adlandırılan, aslında devlet kadrosunda olmayan fakat camilerde İmam Hatiplik görevi yapan kişiler bu tarihten itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü altında hizmet vermeye başlamışlardır.

1927 senesinde Reîsu'l-Kurrâ lık müessesesi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çıkarılmışsa da, Vakıflar Genel Müdürlüğü bu müesseseyi tanımış ve himayesinde tutmuştur.

1965 senesinde çıkarılan 633 Sayı yasa gereği ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na yeni bir düzenleme getirilmiş ve Kur'an hizmeti ile ilgilenecek olan iki kurum açılmıştır. Bu kurumlar Tedkik-i Mesahif Heyeti, diğeri ise Mushafları İnceleme Kurulu'dur. Beş sene kadar İstanbul'da çalışan bu kurum, Tevfik Gerçeker'in Diyanet İşleri Başkanı olmasıyla Ankara'ya taşınmıştır. Kuruluş amacı olarak Kur'an'ın hem kitabet hem de kıraat yönüyle ilgili alanda çalışmalara ağırlık vermiş ve bu konuda birçok hizmetler sunmuştur.

[165] Şimşek, Akdemir ve Çollak vd. Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV, s. 205-206.

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak, Kıraat ilmi eğitim-öğretimi tamamıyla özel kişiler eline bırakılmıştır. Başta Varnalızade Hamdi Efendi, Gönenli Mehmet Efendi ve Ahmet Şükrü Efendi gibi isimler kendi arzuları dâhilinde İlm-i Kıraat dersleri vermişlerdir.

Karaköy-Yer altı Camii İmamı Hatibi Reîsu'l-Kurrâ Üsküdarlı Hafız Ali Sadettin Hoca Efendi'nin 1976 senesinde vefatı üzerine Usûl-ü Kadim gereği takribde âlimler arasında en kıdemli kişi olmasından dolayı Gönenli Mehmet Öğütçü Hoca Efendi, 1976 senesinden itibaren Reîsu'l-Kurrâ lık vazifesini üstlenmiştir.

Aslına bakılacak olursa Mehmet Efendi, 1937 yılında İstanbul'da görev yaparken, Eyüp Hz. Halid Camii'nde Saliha Sultan tarafından ihdas edilen şeyhul kurralığa talip olduğu önceki bölümlerde bahsedilmişti.

Böylece Kıraat ilmi açısından yolundan gittiği Şeyh Ali bin Süleyman el-Mansur'un atanmış olduğu Camii kurralığına, yıllarca sonra olsa da 1937 senesinde Gönenli Mehmet Efendi atanmıştır.[166]

Hafız Ali Sadettin Üsküdarlı Hoca Efendi'nin vefatından sonra Gönenli Mehmet Efendi'nin üstlendiği Reîsu'l-Kurrâ'lık makamı 1976 senesinden itibaren Gönenli Mehmet Efendi'ye fiilen verilmiştir. Reîsu'l-Kurrâ olmak için aranan şartlar Diyanet İşleri Başkanlığı adı altında çalışan Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu arşivinde Esami-i Kurra Defteri'nde yer almaktadır.[167]

[166] Ay, *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri*, *s. 17*.
[167] Akakuş, *Vakıf İnsan Gönenli Mehmet Efendi*, s. 324-325.

## SONUÇ

Kıraat ilminin tarihi yapısına ve gelişimiyle birlikte, Kıraat ilmindeki âlimlere bakıldığında zaman, politik yapı ve toplumsal değişimler Kıraat ilmine de etki etmiştir. Cumhuriyet döneminde toplumsal yapıda meydana gelen değişikliklerin hızlı bir biçimde gerçekleştiği bilinmektedir.

Nitekimbu toplumsal değişimlerin köklü bir şekilde olması ve bir anda meydana gelmesi durumu, her alanda farklılıklar doğurmuştur. Bu meydana gelen inkılâpların ani bir biçimde devreye girmesi, sosyal tabakalarda oluşan değişmelerin kısa bir zaman dilimi içerisinde kendini belli etmesine sebebiyet vermiş ve bu açıdan yer yer toplumsal sorunlar zuhur etmiştir.

Yeni kurulan devlet yapısında ortaya çıkan bu değişimlerden etkilenen birçok sosyal kurumun yanısıra din kurumları da bu değişimlerden büyük ölçüde nasibini almıştır. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si varisi olduğu Osmanlı Devleti döneminden beri devam eden ilim öğrenme ve âlim yetiştirme konusunda bir geleneğe ev sahipliği konumu üstlenmiştir.

Böyle bir geleneğin üstatları olarak ele alınan din âlimlerine bakıldığında geleneğe ait bir takım nitelikler kendini gün yüzüne çıkarmaktadır. Ayrıca bahsi edilen din âlimlerindenyola çıkarak Türkiye Cumhuriyeti'nde mevcut din âlimlerinin genel din anlayışlarına ulaşmamız mümkün olmuştur. Nitekim Cumhuriyet Türkiye'sinde görülen din anlayışları ve genel perspektife bakıldığında mevcut din adamları bu tutumlara örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda reformist, modernist ve gelenekçi olmak üzere üç farklı tipoloji karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada bahsedilen din âlimlerinin sosyal hayat içerisindeki yerlerine göz atıldığında toplum içerisindeki derin etkilerinigörmek mümkündür. Nitekim Cumhuriyet'in ilerleyen dönemlerinde Kur'an Kursu sayılarının artması, Kur'an hizmetlerini devam ettirme noktasındaki geleneğin devam etmesi, mevzu bahis olan dinî kişilerin toplum içerisindeki devam eden etkilerini göstermektedir.

Bir unvan ve müessese olarak incelediğimiz Reîsu'l-Kurrâlık makamı en üst seviyede yürütülen Kur'an hizmetlerinin bir denetleyici makamı ve toplum açısından yetkili bir mevkidir. Tarih sayfalarına bakıldığında, Kur'an kıraati anlamında yoğun

çalışmalar yapmış kişiler kurra sınıfı içinde Şeyhü'l-Kurrâ ve Reisü'l-Kurra gibi mevkilere ulaşmış, öncülüğünü Übeyy b. Ka'b'ın yaptığı bu kutlu yolda hoca ve talebe olarak Kur'an'a bir ömür adamışlardır. Medreseler açıp öğretim veren bu kişiler hizmetlerine ek olarak Kur'an kıraati hakkında eserler yazıp, talebeler yetiştirmişlerdir.

Çalışmamızda bahsedilen bu kıraat âlimlerinden ve Cumhuriyet döneminde Reîsu'l-Kurrâ lık makamını üstlenmiş olan Reîsu'l-Kurrâ Gönenli Mehmet Efendi İlm-i Kıraat ve Kur'an eğitim öğretimi konusunda birçok çalışmalara imza atmış ve Kur'an'a ömrünü adamış bir din âlimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim bu sıkıntılı dönemde Reîsu'l-Kurrâ Gönenli Mehmet Efendi'nin Kur'an ve Kıraat ilmi alanında talebe yetiştirmeye yönelik büyük gayretler gösterdiği görülmektedir. Kur'an ve Kıraat ilmine katkıları 1940 senesinden başlayarak yoğun bir şekilde 1980'li senelere ve daha sonrasına varmaktadır.

İlmi kişiliği ve öğreticiliğiyle tanınan Gönenli Mehmet Efendinin rahle-i tedrisinden geçmiş olan öğrencilerin sayılarını yüzlerle ifade etmek kâfi olmayacaktır. Kur'an hocalığı ve ilmi kişiliği yanında, maddi durumu iyi olmayan talebelerin günlük maddi ihtiyaçlarını karşılayarak gariplerin babası olarak anılmasına da değinmek gerekir.

Onu Kur'an okutan sonra da talebelerinin günlük giderlerini maddi açıdan karşılayan, ihtiyaç durumunda daha fazlasını yapan merhamet ve iyilik timsali bir kişilik olarak anmak, ahvalin tahayyülü değil şüphesiz hakikatin bir göstergesi olacaktır.

Karışımıza iyi bir vaiz olarak da çıkan Gönenli Mehmet Efendi, bu hizmeti memuriyet olarak değil, gönüllü hizmet neticesinde gerçekleştirmiştir.

Nitekim 1980'li yıllarda yayımlanan bir gazetede, Gönenli Hoca'nın vaaz verdiği Camii cemaatiyle vaaz bittiği halde avluda sohbet ettiğini gösteren bir fotoğraf bulunmaktadır. Karakteristik yapı olarak yardımsever bir kişi olan Gönenli Mehmet Efendi, özellikle vaaz verdiği yerler kenar mahalleler, ulaşılması zor olan yerler olmuştur.

Bunlara ek olarak Mehmet Efendi vaazlarında özellikle cemaatini bayanlardan seçmiştir. Bu durumun sebebi ise bayanların o dönemde din eğitimine ihtiyaçlarının bilhassa erkeklerden daha fazla olması ve sağlam, düzgün bir nesli kadının yetiştireceği fikrinden tevellüttür.

Klasik vaaz biçimi olmayan Mehmet Efendi'nin vaazlarında genellikle eğitim, irşad ve dini hayatı canlı tutmak gibi konulardan bahsettiği bilinmektedir. Hayatını adamış olduğu Kur'an ve Kıraat ilmi alanında hala izleri takip edilen Merhum Reîsu'l-Kurrâ Gönenli Mehmet Efendi'den Allah Razı olsun. Mekânı cennet olsun.

**KAYNAKÇA**


Akakuş, Recep, *Vakıf İnsan Reisü'l Kurra Gönenli Mehmet Efendi, Hayatı, Gönül Dostları ve Hizmetleri*, Kurtuba Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2017.

Akakuş, Recep. "Gönenli Mehmet Efendi", DİA.

Akakuş, Recep, ''Kıraat ilminde İcazet Geleneği, Reisü'l-Kurra Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi'', *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Kıraat Sempozyumu, 2015.

Akakuş, Recep, "Kesikbacak İsmail Efendi", DİA.

Akakuş, Recep, *İlmi Eserler 118*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Akakuş, Recep, *Tarihsel Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur'an-ı Kerim Öğretimi,* Nuru Osmaniye Camii ve Kur'an Kurslarını Koruma Derneği Yayınları, İstanbul, 2010.

Akdemir, Mustafa, Atilla, ''Zübdetü'l İrfan Adlı Eserin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki'', Marmara Üniversitesi, İslam Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

Akyüz, Niyazi, *Kültür ve Din,* Editör: Çapçıoğlu, İhsan., , Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

Alemdar, Yusuf, ''Reisü'l-Kurralık Makamı ve Son Reisü'l Kurra Ahmed Efendi'', *İstanbul Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi,* 2012.

Alemdar, Yusuf, '' Kıraatlerin Ortaya Çıkışı Meselesine Yeniden Bir Bakış'', *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı 2, 2004.

Altıkulaç, Tayyar, "Vefeyat", *İslam Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 3, 1999.

Aşıkkutlu, Emin, "Kıraat ilmi 'nin Temellendirilmesinde Ahruf-i Seb'a Hadisi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2002.

Ata, Ulvi, ‘‘Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’’,*Uluslararsı II. Kıraat Sempozyumu*, İstanbul, 2016.

Ata, Ulvi, *İlmi Eserler. S. 118,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.

Aydın, Atik, ‘‘İbn Cebir et-Taberi’nin Kur’an Anlayışı ve Te’vil Tercihleri’’, Ankara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Baltacı, Cahit, *XV.-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri,* İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, C. XVII, Yayın No: 303, 1949.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, C. XVII, Yayın No: 303, 1949.

Birışık, Abdülhamit., *Kıraat ilmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, İstanbul, 2014.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri,* Derleyen; Yavuz, A., Fikri., Özen, İsmail., Meral Yayınları, İstanbul, 1972.

Çakan, İsmail. Lütfi, "Mehmet Rüştü Aşıkkutlu İle Bir Mülakat", *Hakses Mecmuası,* Sayı 126, Haziran 1975,

Çetin, Abdurrahman*, Kıraatların Tefsire Etkisi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2001.

Çiftçi, Abdurrahman, *Sosyolojiye Giriş ya da Bir Özgürlük Tarzına Çağrı,* Ankamat Matbaacılık, Ankara, 2012.

Dağ, Mehmet, ‘‘Tarihsel Perspektif ve Problematik Sorgulaması Bağlamında Kıraat ilminde İhticac Olgusu’’, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2005.

Demir, Ahmet, İshak, *Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslâm’a Bakışı,* Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.

Demirci, Muhsin, ‘’Tefsir Usulünün Temel Kaynakları’’, *Kur’an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 22, 1995.

Divlekçi, Celalettin, ‘’Hattabi’nini (Ö.388) İ’caz Anlayışı ve Kur’an’ın İfade Biçimine Yönelik Tenkitlere Yaklaşımı’’,*Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 60, 2014.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Sayı B.02,1.DİB.0.72.00.01/019 -- 1871, 16.10.2002.

Ekincioğlu, Âdem, ‘‘Şevkani ve Fehtu’l- Kadir Tefsirindeki Metodu’’ Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2014.

Ensar, Çetin, *Akademik Dini Bilgi ve Toplum*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.

Felek, Burhan, *Hayal Belde Üsküdar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Gencer, Bedri, *İslâm'da Modernleşme,* Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2012.

Gülşen, Ekrem, *Kur'an-ı Kerim III,* Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2012.

Günay, İlhami,‘‘Kur’an-ı Kerim’de Gençlerin Bedeni-Hareki Gelişimi ve Eğitimi’’*The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı I, 2008.

Güney, Derya,“Kur’an Ve Tarihselcilik” Üzerine Bir Değerlendirme’’, *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2016.

Ahmet Cevdet Bey’’*, Dâru'l-Funûn İlahiyat Sempozyumu*. İstanbul, Kasım, 2010.

Hacıkeleşoğlu, Hızır, “Of-Çaykara Bölgesi İslâm Âlimlerinin Din Anlayışı” Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (çev: Salih Tuğ), I-II, İmaj Ajans, Ankara, 2003

Hocaoğlu, Mustafa,‘‘Okuma ve Anlama Üzerine: Kur’an Tilavetiyle İlgili Bazı Kavram ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi’’*Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı 2, 2012.

Işık, Emin,“Hamid b. Abdülfettah el-Paluvi Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri Ve Zübdetül-İrfan Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı Ve Tahkiki’’, Marmara Üniversitesi, (Basılmış Doktora Tezi), İstanbul,1999,

İhsanoğlu, Ekmeleddin, ‘‘Dâru’l-funûn’’ *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1993.

Jaschke, Gotthard, *Yeni Türkiye’de İslamlık,* Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972.

Karaçam, İsmail, *Kıraat ilminin Kur’an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları İstanbul 1996.

Karaçam, İsmail, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kıraatı,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Karaçam, İsmail, “*Kur’an’ı Kerim’in Okunma Faziletleri Ve Okunma Kaideleri’*’, İFAV Yayınları, İstanbul, 2016

Karakaş, Ömer, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Yönetimin Din Görevlilerinden Beklentileri ve Din Görevlilerinin İnkılâplar Karşısındaki Tutumu, *Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı* 12, 2014.

‘‘Kur’an ve Tefsir Araştırmaları IV’’, *Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul, 13-14 Ekim 2001.

Mardin, Şerif, *Türkye’de Toplum ve Siyaset,* Derleyen: Türköne, Mümtazar., Önder, Tuncay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Maşalı, Emin, Mehmet, *Tarihi Ve Temel Meseleleriyle Kıraat ilmi,* Otto Yayınları Ankara, 2016

Mennâu’l-Kattan, *Mebahis fî Ulumi’lKur’an*, Beyrut, 1993.

Müslim, Salatü’l-Müsafirin, 34,Tirmizi, Sevabü’l- Kur’an, 13, Ebu Davud, Salat, 349., İbn Mace, Edeb, 52.

Öcal, Mustafa, *Medresetü’l-Eimme Ve’l-Huteba’dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, Önder İmam Hatip Liseleri Mezunları Derneği, İstanbul, 1994.

Öngören, Rasim, “Süleyman Hilmi Tunahan”, *DİA.*

Öz, Şaban, *Siyer’e Giriş*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012

Özbolat, Abdullah, "Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili, *TurkishStudies*, 7 (4), 2012.

Özdamar, Mustafa, *Gönenli Mehmed Efendi*, 4. Baskı, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul, 1997.

Sarı, Mehmet. Ali, *Beyoğlu'nda Bir Hâfız-Kur'an'la Geçen Bir Ömür,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.

Şen, Cemalettin, ''Şemsüleimme es-Serahsî'nin el-Mebsût Adlı Eserinin Hacmi Üzerine'', *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2012.

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı ''Zabıt Cerîdesi'',

Tirmizi, Tevbe 10, Ebu Davud, Salât, 125.

www.journals.istanbul.edu.tr/iusarkiyat/article/download/1023010984/1023010222, 03 Ekim 2017.

Tortop, Nuri, *Personel Yönetimi*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1994.

Uğur, Mustafa, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü,* Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

Uludaş, İbrahim, ''Ebu Hayyan El-Endelüsi'nin El-Bahru'l-Muhitinde Kıraat Olgusu'', Uludağ Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa, 2014.

Uzun, Nihat, ''Vahyin Başlangıcıyla İlgili Rivayetlere Sünnî ve Şiî Âlimlerin Yaklaşımları'', *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı XIII*, 2013.

Ünal, Mehmet, Ali, *Osmanlı Medreseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2002.

Ünal, Mehmet, ''Kırâat Kriterleri Bağlamında Kırâatlerin Tevatürü Meselesi ve Şia'nın Buna Bakışı'', *Milel ve Mihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 2011.

Ünver, Günay, *Din Sosyolojisi,* İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.

Ünver, Mustafa, ‘‘Kur’an Vahyinin Kitaplaşma Sürecine Bir Bakış’’, *Diyanet İlmi Dergi*, Sayı MMX.

Yılmaz, İsmail, ‘‘Kur’an’da Bi’set (Peygamber Gönderme) ve Gerekçeleri’’, Selçuk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2009.

Yüksel, Ali, Osman, ‘’Kıraat ilminde İbnü’l- Cezerî ve Tayyibetü’n- Neşr’’, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2016.

Zengin, Zeki, Salih,“Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi”, *Din Araştımaları Dergisi,* (Mayıs-Ağustos 2002), No:13.

Diyanet İşleri Resmi İnternet Sayfası, https://www.diyanet.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136, 08 Eylül 2017

Diyanet İşleri Resmi İnternet Sayfası, http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dok/tashihi_huruf.pdf, 08 Eylül 2017

Balıkesir Gönen Belediyesi Resmi İnternet Sayfası, www.balikesirgonen.bel.tr/v2_15/images/word/MEHMET%20EFENDi.doc,25 Ekim 2017

Fidan Dergisi, (Çevrimiçi), http://www.fidandergisi.com/Arsiv.php?yazar=7,03 EYLÜL 2017.

İslam Âlimleri Ansiklopedisi İnternet Sitesi, *‘‘Üsküdârî Muhammed Emin Efendi’’,* (Çevrimiçi),http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-Ansiklopedisi/Detay/USKUDARI-MUHAMMED-EMIN-EFENDI/3849, 14 Mart 2018.